

**1970-1985 YILLARI ARASINDA YAYIMLANMIŞ
ROMANLARDA GECEKONDU SORUNUNA
ANKARA MERKEZLİ BİR BAKIŞ**

Hüseyin ALGÜL

**Yüksek Lisans Tezi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK**

2021

Her Hakkı Saklıdır

**T. C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

Hüseyin ALGÜL

**1970-1985 YILLARI ARASINDA YAYIMLANMIŞ ROMANLARDA
GECEKONDU SORUNUNA ANKARA MERKEZLİ BİR BAKIŞ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK**

İstanbul – 2021

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"1970-1985 Yılları Arasında Yayımlanmış Romanlarda Gecekondu Sorununa Ankara Merkezli Bir Bakış"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☒ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre teze yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

27.08.2021

Hüseyin Algül

Aslı Islak İmzalıdır

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Turkish Research

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK danışmanlığında Hüseyin ALGÜL tarafından hazırlanan “1970-1985 Yılları Arasında Yayınlanmış Romanlarda Gecekondu Sorununa Ankara Merkezli Bir Bakış” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 10.08.2021

Kabul / Ret – İmza

Jüri Başkanı (Ad-Soyad-Unvan)	Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK <i>Atatürk Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	Doç. Dr. Servet TİKEN <i>Atatürk Üniversitesi Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	Dr. Öğr. Üyesi Caner SOLAK <i>Erzurum Teknik Üniversitesi</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	 Üniversitesi	
Jüri Üyesi (Ad-Soyad-Unvan)	 Üniversitesi	

Bu tezin *Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Osman MERT
Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
TABLolar LİSTESİ.....	VI
ÖN SÖZ.....	VII
GİRİŞ	1
ROMAN VE GECEKONDULAŞMA SÜRECİ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1970-1985 DÖNEMİ GECEKONDULAŞMA OLGUSUNU KONU EDİEN ROMANLARIN TANITIMI

1.1. YÜRÜMEK	15
1.2. YENİŞEHİR’DE BİR ÖĞLE VAKTİ	17
1.3. İSHAK	20
1.4. KEKLİK.....	22
1.5. KARA AHMET DESTANI.....	25
1.6. KAÇIŞ.....	28
1.7. KENTE İNDİ İDRİS.....	30
1.8. CANBAZ	33
1.9. TOPRAK KOVGUNLARI.....	37
1.10. CADİ AĞACI	40
1.11. ÜÇ BEŞ KİŞİ.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

GECEKONDU SORUNUNUN TEMATİK OLARAK ROMANLARA YANSIYIŞI

2.1. Gecekonduların Ortaya Çıkış Süreci.....	50
2.2. Kent Kültürünün Kenarındaki Gecekondu Yaşamı: Mahrumiyet	58
2.3. Yaşamak İçin Sürekli Mücadele: Sosyal Örgütlenme	69

2.4. Anlaşmazlıklar: Toprak Savaşları ve Yer Kavgaları	74
2.5. Altyapı Sorunları.....	78
2.5.1. Su Sorunu.....	79
2.5.2. Ulaşım Sorunu.....	82
2.5.3. Eğitim ve Sağlık Hizmetlerine Erişim	85
2.5.4. Belediyelerle İlgili Sorunlar	90
2.6. İşsizlik ve Aylaklar	93
2.7. Köylülük ve Kentlilik Arasındaki Tampon Kültür: Arabesk.....	98
2.8. Gecekonduların Yıkılmasından Duyulan Korku.....	104
2.9. Gecekondu İnsanının Yegâne Umudu: Teslimiyet (Mücadeleden Teslimiyete Doğru)	111
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA	120
ÖZ GEÇMİŞ.....	125

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****1970-1985 YILLARI ARASINDA YAYIMLAMIS ROMANLARDA
GECEKONDU SORUNUNA ANKARA MERKEZLİ BİR BAKIŞ****Hüseyin ALGÜL****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK****2021, 133 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Danışman)****Doç. Dr. Servet TİKEN****Dr. Öğr. Üyesi Caner SOLAK**

Hızlı kentleşme sürecinin yaşanmaya başladığı 1950 sonrası dönemde, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın sebep olduğu gecekondular sorunu ortaya çıkar. Başkent Ankara’da, konut sıkıntısına yönelik bir çözüm olarak görülen gecekondular, çaresizliğin sebep olduğu sağlıksız bir yerleşme biçimi olarak varlık gösterir. Gecekondular olgusu, Türk toplumunun sosyokültürel, ekonomik ve ideolojik yapısında köklü değişiklikler yaşanmasına neden olur. Bu durum, toplumsal olana ve insan gerçekliğine dair anlatıma sahip olan kurgusal metinlerde yazarların gözlemleri neticesinde karşılık bulur. Gecekondular, gecekondular toplumu, gecekondulaşmanın neden olduğu altyapısal eksikliklerin kurgusal metinler üzerindeki etkisini örnekleyen bu çalışma ile, özelde Ankara’dan hareketle romanların gecekondular sorununu ele alış biçimi açısından derinlemesine bir çözümleme amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yazarların mekân tasvirlerinin gerçeklikle örtüştüğü, Türkiye tarihindeki gecekondular sorununun romanlarda eş zamanlı ilerlediği ortaya konulmuştur. Bununla birlikte edebiyat ve sosyoloji, roman ve toplum arasındaki etkileşimsel ilişki desteklenmiş, farklı dünya görüşlerine sahip yazarlarımızın toplumsal sorunlar karşısında pasif bir tutum benimsemediği gibi ortak söylemler de geliştirebildiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gecekondular, Gecekondulaşma, Türk romanı, Ankara, 1970-1985.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****AN ANKARA-BASED PERSPECTIVE ON THE PROBLEM OF SLUMS
IN NOVELS PUBLISHED BETWEEN 1970-1985****Hüseyin ALGÜL****Thesis Advisor: Prof. Mehmet TÖRENEK****2021, Page: 133****Jury: Prof. Mehmet TÖRENEK (Supervisor)****Assoc. Prof. Servet TİKEN****Asst. Prof. Caner SOLAK**

In the post-1950 period, when rapid urbanization began to take place, the problem of slums, caused by political and economic instability, emerged. In the capital Ankara, slums, which are seen as a solution to the housing shortage, exist as an unhealthy settlement form caused by desperation. The phenomenon of slums causes radical changes in the socio-cultural, economic, and ideological structure of Turkish society. This situation results from the observations of the authors in fictional texts that have an expression about the social and human reality. With this study, which exemplifies the impact of slums, slum communities, and the infrastructural deficiencies caused by squatting on fictional texts, an in-depth analysis is given regarding how novels deal with the slum problem, especially with reference to Ankara. In this direction, it has been revealed that the writers' descriptions of places coincide with reality, and the slum problem in Turkish history progresses simultaneously in the novels. Further, the interrelationship between literature and sociology, novel and society was reinforced, and it was observed that our authors with different world views did not adopt a passive attitude towards social problems and were also capable of developing common discourses.

Keywords: Slum, Squattings, Turkish novel, Ankara, 1970-1985.

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı, basım
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
drl.	: Derleyen
Mah.	: Mahalle, mahallesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
Sok.	: Sokak
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Çalışmada Yararlanılan Romanların Basım Yılı ve Yazar Bilgisi	13
Tablo 1.1.: Romanlara Göre Gecekondu Bölgeleri ve İlgili Kişiler	48

ÖN SÖZ

Gecekondulaşma hadisesi, ülkemizin yakın tarihine damga vurmuş, sosyoekonomik ve sosyokültürel hayatımızda pek çok açıdan derin etkiler bırakmıştır. Romanların toplumu ifade eden yönü bilinen bir gerçek iken böyle bir olgunun romanlara taşınmaması neredeyse imkânsızdır. Nitekim 1950 sonrası yazılan hemen her edebî eserde hızlı kentleşmenin ve neden olduğu sorunlara yönelik gerçekliğin gözetildiğine dair bir iz bulmak mümkündür. Dolayısıyla gecekondulaşma ve paralelinde ortaya çıkan sorunlar da romancılarımız tarafından ele alınmıştır. Bu çalışmada, belirlenen romanlar üzerinden köyden kente göç ve yoksulluk olgusuna bağlı olarak kentte ortaya çıkan gecekondular sorunu, Ankara merkezinde irdelenmiştir.

Çalışma, “Giriş” ve “Kaynakça” dışında “1970-1985 Dönemi Gecekondulaşma Olgusunu Konu Edinen Romanların Tanıtımı” ve “Gecekondular Sorununun Tematik Olarak Romanlara Yansıması” başlıklı iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde göç, kentleşme, gecekondular, gecekondulaşma ve roman kavramları arasındaki ilgi üzerinde duruldu. Türk romanında kentleşme sonrası yaşanan gecekondulaşma sürecine, roman ve gerçeklik paralelinde yer verildi. Gecekondulaşmanın siyasal altyapısı tespit edilmeye çalışılırken kent sosyolojisinin sunduğu verilerden yararlanıldı. Tespit edilen on bir romanın seçimindeki ölçütlere kısaca değinildi.

Çalışmanın birinci bölümünde, 1970-1985 yılları arasında yayımlanan ve gecekondulaşma olgusunu Ankara merkezli konu edinen romanların tanıtımı amaç edinildi. İncelemeye dahil edilen romanlar tanıtılırken ayrıntılı bir yapısal çözümlemeye girilmeden, romanların olay örgüleri özetlendi. Romanlarda geçen gecekondular bölgeleri ve gecekondular sakini olan roman kişileri tablo halinde verildi.

Tezin ikinci bölümünde, romanlarda tespit edilen gecekondulaşma süreci, tematik olarak belirlenen alt başlıklar altında incelendi. Ankara’da yaşanan gecekondulaşma sürecinin romanlarda yer edinmesi bağlamında gecekonduların oluşum süreci, yoksulluk kültürü, sosyal örgütlenme, anlaşmazlıklar, altyapı sorunları, işsizlik, arabesk kültür, gecekondular yıkımları ve gecekondular insanındaki teslimiyet algısı ele alındı.

Sonuç bölümünde ise romanların genel değerlendirilmesi yapıldı. Gecekondulaşma sürecinin romanlara farklı bakış açılarıyla taşındığı sonucuna varıldı. İncelenen romanların bir toplumsal gerçeklik olarak karşımıza çıkan gecekondulaşma sorununa ne

ölçüde ayna olabildiği tartışıldı. Yararlanılan roman ve eserlerin künyeleri ise kaynakçada verildi.

Öncelikle bu çalışmanın yürütülmesi sırasında aramızdaki şehir farklılığına rağmen yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK'e, anlayışı ve sabrı için çok teşekkür ederim. Çalışmada izlediğim yola sunduğu katkılar, yol göstericiliği ve özverisi için minnettarım. Yüksek lisans eğitimime başladığım ilk yılda yönlendirmeleri ve ilgisiyle zihnimde oluşturduğu dikkatlerden ötürü hocam Doç. Dr. Servet TİKEN'e teşekkürü borç bilirim.

Yaşamımın çıkmazlarına ortak ettiğim halde benden vazgeçmeyerek desteklerini her daim hissettiren dostlarım Ayten YILDIRIM, Muhammed Resul İPEK, Dilan Can ÖZMEN, Nurşat KARAMAN ve Elif CEYHAN'a teşekkür ederim. Onlar olmasaydı, yüreğimi hafifletecek nedenler bulamayıp yoluma devam edemezdim.

Varlıklarıyla beni yüreklendiren aileme, hislerimi ifadede acizim. Ve son olarak bu çalışmayı bitirmemin esas nedeni, gidişiyle yüreğimde derin yaralar açan, ömrüm boyunca her zerremle yokluğunu hissedeceğim canım babamı sevgiyle anıyorum. Sana verdiğim sözün haklı gururunu yaşıyorum Şapkalı Baba.

İstanbul-2021

Hüseyin ALGÜL

GİRİŞ

ROMAN VE GECEKONDULAŞMA SÜRECİ

Edebî eserler, içinde bulundukları toplumun, ortaya çıktığı zaman dilimindeki sosyal ve siyasi yapısı hakkında bizlere ipuçları verir. Bu açıdan romanı, içinden çıktığı toplumun yaşantısından soyutlamamak gerekir. Türün arka planında, içerisinde doğduğu toplumun kültürel zemini ve toplumsal koşulları yer alır. Çoklu bir okuma sürecine sahip olan roman, âdeta yaşanan toplumsal varyasyonların aktarıcısı olur.

Gelişmekte olan tek tür olarak kabul edilen romanın ortaya çıkmasında ve gelişiminde, yaşadığı dönemin tarihsel süreci etkilidir.¹ Daima çağı yakalamaya çalışan roman, dönemin sorunları ve dönüşümüyle şekil alır. Dolayısıyla çift taraflı bir etkileşim söz konusudur ve toplumun geçirdiği süreç, pek çok yönüyle roman türünü etkiler ve dönüştürür. Yazıldıkları dönemin aynası konumunda olan romanlar, çağa tanıklık etmeleri sebebiyle mühim hadiseler barındırırlar. “*Stendhal, romanın sokakta gezdirilen bir ayna olduğunu söyler.*”² Çünkü roman, insanın dolayısıyla toplumun anlatımına dayanan bir türdür. Goldman’a göre “(...) edebiyat yapıtlarıyla sosyo-ekonomik yaşamın yapıları benzeş (homolog)tir.”³ Fuat Köprülü, edebî eserlerin bu özelliğini şöyle ele alır: “(...) edebiyat, toplumun bir kurumu olduğundan kendisini meydana getiren toplumun diğer kurumlarıyla ilgilidir. O toplumun coğrafî çevresiyle, dinî, iktisadî, hukukî, ahlakî, bedî ve siyasî hayatıyla edebiyatı arasında bağlar vardır.”⁴

Edebiyatın toplumla, toplumun da edebiyatla mutlak bir ilişkisi vardır. Bu ilişkiyi Cemil Meriç, “*Edebiyat, sosyal bir gerçekliktir. Toplum hayatının ifadesidir.*”⁵ diyerek vurgulamaya çalışır. Bundan ötürü edebî eserler, içinde bulundukları dönemi sorgulamaktadır ve içinde oldukları toplumu yönlendirmektedir, denilebilir. Dolayısıyla biçim ve içerik noktasında doğrudan doğruya toplumsal hadiselerle ilgili olan roman türü, sosyal araştırmalarda dahi kullanılabilecek zengin bir kaynaktır.

¹Mikhail Bahtin, *Karnavaldan Romana -Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar-*, Ayrintı Yayınları, İstanbul 2011, s. 164–165.

² Handan İnci Elçi, *Roman ve Mekân, Türk Romanında Ev*, Arma Yayınları, İstanbul 2003, s. 20.

³ Jale Parla, *Don Kişot’tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 39.

⁴M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981, s. 1-2.

⁵ Cemil Meriç, *Umrandan Uygurlığa*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, s. 326-328.

Edebiyat, tarihsel bir dönemin sosyal gerçekliğinin anlaşılmasında önemli bir vasıta. Buna aracılık eden roman, kent soylu bir tür olarak tıpkı diğer türlerde olduğu gibi, “sınıflarüstü” yapıya sahip olsa da oluşumunu sağlayan toplumsal zemine işaret etmek mecburiyetinde kalır.⁶ Zira roman, ortaya çıktığı toplumun özeti gibidir. Bu çerçevede 1950’li yıllardan itibaren yazılan eserlere baktığımızda yaşanan toplumsal olayların, toplumun geçirdiği metamorfoz, siyasî sürecin oluşturduğu yeni insan tipleri, kentleşme ve beraberinde gelen kentlileşme/kentlileşememe, kırdan kente göçen köylü insanının çıkmazları, aşağı sınıfın yoksulluğu gibi unsurların romana kaynaklık ettiğini görürüz. Özellikle Orhan Kemal, Fakir Baykurt, Kemal Bilbaşar, Talip Apaydın, Yaşar Kemal, Samim Kocagöz gibi toplumcu anlayışı benimsemiş yazarlarımızda bu muhtevalara rastlamak mümkündür. Bu bağlamda roman yazarlarının, yaşanan toplumsal hadiseler karşısında aktif olmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Benzer şekilde kentlerin gelişimi ile modern romanın gelişimi arasındaki bağın oldukça kuvvetli olduğunu görürüz. Kentler, doğrudan roman türünün tarifi, yapısı ve gelişimi ile ilgilidir. Romanlarda, insanın toplumla olan bağlantısı belli bir mekân üzerinden verilir. Kent ve roman arasındaki ilişkiyi Köksal Alver şu sözleriyle açıklar:

“Roman hem mekanların tasvirlerini gerçekleştirir hem de mekân-insan-toplum bağlantısını kurar. Mekânın insan ve toplumdan bağımsız bir unsur olmadığını anlatan roman, böylece kentsel mekânlar ile kent yaşamı arasındaki ince ilişkiyi gözler önüne serer. Kentsel mekânlarda dolaşan romanın gözü mekânlarda dolaşır belki ama görmek istediği insandır yani hayattır. Mekâna yansıyan, mekânı var eden insanın hikayesinin peşindedir roman. Ve romanın var olma yoludur bu. Söylemek istediği şeyin ne olduğunun işaretidir.”⁷

Öte yandan sosyal realite içerisinde varlık gösteren tüm katmanlar, 1950’li yıllardan sonra ortaya çıkan “toplumcu gerçekçi” anlayış aracılığıyla roman türünde kendisini iyice belirgin kılmaya başlar. Kırdan kente göç ve beraberinde gelen şehirleşme hareketleri, Türk edebiyatında sıklıkla tercih edilen ve çağdaş Türk romanı içerisinde en çok işlenen konular arasında yer edinir. Kentleşme olgusunu ele alan romanlarda karşımıza çıkan en dikkat çekici unsurlardan biri ise “gecekondulaşma” diğer bir ifadeyle “kaçak yapılaşma” olur.

⁶ Murat Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 17.

⁷ Köksal Alver, “Romanın Dilinde Kent”, *Hece Dergisi*, S. 147, Mart 2009, s. 68-69.

İnsan, doğuştan itibaren bir sorgulamanın ve yaşama gayesinin içine girer. İnsanın tüm yönleriyle ele alındığı romanlarda, insanlık tarihinin başından itibaren yer alan çeşitli sebeplerle bir yerden bir yere taşınma durumu da karşılığını göç ifadesiyle bulur.

İnsanlığın varoluşundan itibaren varlık gösteren göç hadisesi, sosyal, siyasal ve kültürel birtakım etkileşimlerin yaşanmasına neden olur. Bu etkileşimler aracılığıyla içtimai yapılar ortaya çıkar ki bu yapılar arasında en mühimi ise kentlerdir. Türkiye’de, Cumhuriyet’in ilanından sonra devam eden göç hareketleri, 1950 yılına gelindiğinde hız kazanır. Bunun temel sebepleri arasında tarım alanında emek gücünün yerini makine gücünün alması, yeni tekniklerin kullanılması ve büyük şehirlerdeki sanayileşmenin ortaya çıkardığı yeni insan gücüne olan ihtiyaç sayılabilir. Köy nüfusunun şehirlere göç etmesinin diğer nedenleri arasında şehir hayatının sağladığı imtiyazlar ve imkânlar, ulaşım ve iletişim altyapılarındaki evölüsyonlar, siyasal iktidarın belirlediği politikalar, toprak sahiplerine yönelik tutumlar, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Batı’ya yönelik ithal ikameci ekonomik politikanın izlenmesi de gösterilebilir.⁸

Türkiye’de 1950 sonrası dönemde “iç göç” şiddetli bir artış gösterir. II. Dünya Savaşı’nın sonucunda yaşanan ekonomik sıkıntılar, sonrasında yaşanan çok partili siyasi yaşama geçiş süreci ve Demokrat Parti’nin uyguladığı politikalar, kır nüfusunun büyük bir kısmının kentlere göç etmesine neden olur. Tarıma dayalı iş kolu azalınca köylü sanayi ağının yüksek olduğu İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi büyük şehirlere göç etmeye başlar. Yoğun bir göç hareketi ile karşı karşıya kalan bu şehirlerde, şehrin kapasitesinin üstünde bir nüfus artışı olur.⁹ Gerçekleşen bu hızlı göç hareketleri ve nüfus yığılması, insanın en temel ihtiyacı olan barınma ihtiyacına yönelik bir arayışı beraberinde getirir. Şehirlere hızla yerleşmeye çalışan popülasyon, çarpık ve plansız bir kent yapısı ortaya çıkarır. Hızlı kentleşme, çarpıklaşmayı ve en nihayetinde gecekondulaşmayı doğurur. Temelinde göç ve barınma ihtiyacı bulunan gecekondulaşma, hızlı kentleşmenin belki de en etkili sonucudur:

“Kentleşmenin, daha doğru bir deyişle, kırdan kente göçün ya da nüfusun kentlere yığılması olgusunun açık seçik ve yaygın olarak gözlenebilen sonucu, kentlerde, kent kurallarına uygun olarak yapılmayan konutlar sorunu oldu: Gecekondular. İşsizlik, uyumsuzluk, yabancılaşıma, bütünleşememe, genel tutum ve yaklaşımlardan kaynaklanan

⁸ Tansı Şenyapılı, “Baraka”dan Gecekonduya -Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923-1960-, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 271-273.

⁹ bk. Erol Kaya, *Kentleşme ve Kentlileşme*, İlke Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 67-68, s. 73.

çarpıklıklar, ekonomik güçsüzlüğün yol açtığı sorunlar, sanayileşememek gibi öteki öğelerin, gecekondu ölçüsünde ilgi çekmediği bir gerçek."¹⁰

Göç ve şehirleşme kavramlarının doğrudan ve dolaylı bir birlikteliği söz konusudur. Zira göç etmeye meyilli olan insan, yaşam nerede ise oraya konmaya çalışır. Çalışmamız içerisinde detaylı bir şekilde irdelenecek olan *İshak* romanında, romanın yazarı Tahir Fikri'nin, eserin ön sözündeki şu söylemleri durumun ciddiyetini bütün çıplaklığıyla ortaya koyar:

*"Bu göç, mesken bunalımını, oldukça ağırlaştırıyordu kentlerde. Gecekondu denilen, uygarlık- dışı, yasa-dışı barınaklar; dağ dere, tepe ve ova demeden, süratle yayılıyordu yörelere. Tapulu, tapusuz; binlercesi yağma ediliyordu, bağ bahçe ve tarlaların. Adım adım, ayak ayak; bölünerek kapışıyordu her taraf. Tonlarca toprak ürünü de, hebâ oluyordu hep."*¹¹

Hızlı kentleşme hareketinin bir alt tezahürü olarak ortaya çıkan gecekondu, devlete ait arazilerin yağma edilmesi sonucu yapılan bir meskendir. "Gecekondu" kelimesi yapısal olarak "gece" ismi ve "konmak" fiilinin çekimlenmesi ile oluşan birleşik ve konuşma dilimize 1940 yılından sonra girmiş Türkçe bir kelimedir.¹² Gecekondu gelişmekte olan birçok ülkede karşımıza çıkar. Halkın iradesi ve gücüyle ortaya çıkan gecekondu kavramına yönelik pek çok araştırmacı tarafından birçok tanım yapılır. Gecekondu olgusunun ne olduğunu sorgulamadan bununla ilgili sorunlardan söz etmek doğru bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla sözlüklerde "gecekondu" kavramının nasıl tanımlandığına bakmak gerekir. *Türk Dil Kurumu* sözlüğünde, "*Yasa dışı olarak gizlice yapılan küçük konut.*"¹³ olarak tanımlanan yapılar, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* içerisinde "*Belediyeden veya benzeri bir kuruluştan izin almadan gizlice yapılan ev; derme çatma yapı.*"¹⁴ şeklinde tanımlanır. Metin Heper, *Türkiye Sözlüğü* 'nde ise "*Kişiyi ve kamuya ait arazide, yasadışı biçimde kısa sürede inşâ edilmiş kulübeye benzer ev.*"¹⁵ olarak tarif eder.

Sözlüklerde yer alan tanımların dışında sosyal içerikli tanımlardan da söz etmek mümkündür. Ruşen Keleş, gecekonduyu şöyle tarif eder: "*Bayındırlık ve yapı kurallarına*

¹⁰ Önder Şenyapılı, "Türk Yazınında Kırdan Kente Göç Olgusu", *Yazko Edebiyat*, C. 5, S. 32, Haziran 1983, s. 80-81.

¹¹ Tahir Fikri, *İshak*, Fikri Yayınlar, Ankara 1974, s. 3.

¹² Ruşen Keleş, *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1972, s. 191.

¹³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 10. b., Ankara 2005, s. 734.

¹⁴ Millî Eğitim Bakanlığı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük 2*, Ankara 1995, s. 966.

¹⁵ Metin Heper, *Türkiye Sözlüğü -Siyaset, Toplum ve Kültür-*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006, s. 256.

aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine toprak iyesinin istenç ve bilgisi dışında onamsız olarak yapılan, barınma gereksinimleri devletçe ve kent yönetimlerince karşılanmayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü.”¹⁶ Mübeccel Kıray ise, şehir kenarlarında düzensiz bir şekilde yayılan, hızlıca yapılviren yapılar olarak ifade eder.¹⁷ İbrahim Yasa makalesinde, “Gecekondu, birtakım kişilerin genellikle kendilerinin olmayan toprak üzerinde kısa zamanda, izinsiz imar mevzuatına aykırı ve sağlık koşullarından yoksun olarak yapmış ve yaptırmış olduğu bir konuttur.”¹⁸ şeklinde tanımlar.

Hukukî bir tanımlamaya ise 1966 tarihli 775 Sayılı Gecekondu Yasası’nda rastlamak mümkündür: “(Gecekondu) deyimi ile, imar ve yapı işlerini düzenliyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalınmaksızın, kendisine ait olmıyan arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapılar kastedilmektedir.”¹⁹

Çeşitli kaynaklardaki bu tanımlardan yola çıkarak gecekondu kavramının müşterek özellikleri şöyle özetlenebilir: Gecekondu, başkalarına ait olan topraklarda izin alınmadan yapılan hızlı bir yapım sürecine sahip, yoksul ailelerin yaşadığı, altyapısal gelişimi tamamlanmamış ruhsatsız oluşumdur.

Çalışmamıza dahil edilen romanlardaki gecekondu panoramasını daha iyi anlayabilmek adına gecekondulaşmanın siyasal ve hukuksal yönüne de değinmek gerekir:

“Gecekondu olgusu, yalnızca farklı alanlardaki istihdam hizmetlerinden istifade edebilmek maksadıyla köylerden kentlere göç eden nüfusun barınma ihtiyacı karşısında yetersiz kalan konut sunumunun oluşturduğu boşluğun yerine ikame edilmiş bir yapılaşma biçimi olarak algılanmamalıdır. Nitekim gecekondulu nüfusun sosyo-kültürel, iktisadî ve siyasal alanlarda icra ettiği fonksiyon, dikkate değer bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu tabakanın mensubu bulunduğu sosyal sınıf, benimsediği kültürel aidiyet, gelir düzeyi, ağırlıklı olarak istihdam edildiği meslek grupları ve siyasal tercihleri, onları birtakım kolektif özellikler biçimlendirmeye sevk etmiştir. Bu müşterek özellikler, gecekondularda ikamet eden nüfusun tanımlayıcı niteliklerini oluşturmaktadır.”²⁰

¹⁶ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, İstanbul 2010, s. 493.

¹⁷ Mübeccel Kıray, *Toplumbilim Yazıları*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1982, s. 279.

¹⁸ İbrahim Yasa, “Gecekondu Ailesi (Geçiş Halinde Bir Aile Tipolojisi)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 25, S. 4, Ankara 1970, s. 9.

¹⁹ 30 Temmuz 1966 Gün ve 775 Sayılı Yasa.

²⁰ Cem Yılmaz Budan, *Türk Romanında Şehirleşme Olgusu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2014, s. 71.

Türkiye’de yaşanan gecekondulaşma hadisesinin başlangıcına yönelik kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Bunun nedeni konuyla alakalı resmi bir kaynağın olmaması ile ilgilidir. Ancak II. Dünya Savaşı’nın yarattığı etki doğrultusunda bu yapıların arttığı bilinen bir gerçektir. En önemli kentleşme sorunlarından biri olarak karşımıza çıkan gecekondulaşma olgusunun 1945-1950’li yılların siyasal panoramasına koşut olarak ortaya çıktığı söylenebilir.²¹ Bu meselenin temelinde yatan sebep, göç hareketleridir. Kentlerde bulunan büyük sanayi kuruluşlarına aldanan köylü nüfusu şehirlere göç ederek şehirlerin plansız büyümesine neden olur. Dolayısıyla büyük şehirlere doğru gerçekleşen hızlı göçlerle gecekondulaşma yapımı da artar. Böylece ekonomik imkânsızlıklar ve barınma ihtiyacı büyük şehirlerde kendisini tek katlı illegal bağımsız evler olarak gösterir. Bu barınma biçiminin yalnızca Türkiye’ye ait olmadığı, gelişmekte olan birçok ülkede varlık gösterdiği ise bilinen bir gerçektir:

“Ülkemizde olduğu gibi diğer birçok ülkede de gecekondular, kapitalist sistemin kırsal kesime girmesi, dolayısıyla geçimlik tarımsal üretimin yerini pazar için üretime bırakması ve tarım sektöründe verimliliği arttırmaya yönelik müdahaleler (özellikle tarımda makineleşme) sonucunda geçim kaynaklarını kaybeden köylü yığınların (maraba/yarıcı/topraksız köylüler ve küçük çiftçiler) tarımdan koparak kentlere göç etmeleri ve yeterli konut stoğu bulunmayan kentlerde başlarının çaresine bakarak kendi konutlarını kendilerinin üretmeye başlamaları ile ortaya çıkmıştır.”²²

Büyük şehre yönelik gerçekleşen hızlı göç hareketinin ortaya çıkardığı bir barınma biçimi olarak karşımıza çıkan gecekondulaşma tipi konutlar, sürekli artış gösterir. Büyük şehirlerde 1948 yılında bu sayının 25-30 bin civarında olduğu, 1953 tarihli 6188 sayılı yasa çıktığında ise bu sayının 80 bini bulduğu belirtilir. 1960 yılında 240 bine ulaşan gecekondulaşma sayısı, 1983 yılında 1.5 milyona yükselir. Yapımı yasaklansa dahi bu sayı artmaya devam eder.²³ Ruşen Keleş, Türkiye’deki gecekondulaşma oluşumunu üç ayrı dönem içerisinde değerlendirir: 1960 yılına kadar ki süreçte aileler, kendi yaptıkları gecekondularda oturmaya çalışır. 1960-70 yılları arasında gecekondular kiraya verilmeye başlanır. 1970-80 yıllarında ise gecekondulaşma süreci tamamen ticari bir kapı haline dönüşür.²⁴

²¹ Keleş, *Kentleşme Politikası*, s. 493.

²² Tahire Erman, “Kent ve Gecekondulaşma”, *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, drl. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu vd., Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 228.

²³ Keleş, *Kentleşme Politikası*, s. 493.

²⁴ bk. Keleş, *Kentleşme Politikası*, s. 502-503.

Gecekondulaşma beraberinde birçok toplumsal sorunu getirir. Ortaya çıkan sorunlara çözüm bulunması amacıyla da bazı yasalar oluşturulur. Gecekonduların iyileştirilmesine yönelik ilk yasa 1948 tarihli ve 5218 sayılı yasadır. 1948 yılından sonra da belirli yasalar oluşturulur ancak 1966 tarihinde yasallaşan Gecekondu Yasası, derli toplu olan ilk yasadır. 1980 sonrasında ise imar affı yasaları çıkartılır.²⁵

Devletin gerçekleştirdiği beş yıllık kalkınma politikalarında da gecekondu olgusuna yer verilir. İyileştirici politikalar izlenmesi, gecekondulaşmanın önlenmesi, gecekondu mahallelerinin altyapı sorunlarının giderilmesi gibi kararlar alınır da tüm bu yaptırımlara rağmen gecekondulaşma engellenemez:

“Gerek gecekondu yasaları ile alınan önlemler ve uygulamalar (imar ve gecekondu affı vb.), gerekse kalkınma planları ve hükümetlerin siyasi söylemlerindeki amaçlar gecekondu sorununa bir çözüm getirememiştir. Aksine 1965’te 430 bin olan gecekondu sayısı 1980’lerde 1.250.000 bine yükselmiştir. Bu da gecekondu da yaşayanların ortalama aile büyüklüğünün 5 kişi olduğu saptamasından hareketle toplam gecekondu nüfusun 6–7 milyonu aştığını göstermektedir.”²⁶

Sosyo-mekânsal eşitsizlikler sonucunda ortaya çıkan gecekondu olgusu “*ciddi bir hukuksuzluk ve kontrol edilemeyen bir keyfilik ortamı*”²⁷ oluşturur. Bu oluşumda devlet politikaları fazlaca rol oynar. İktidara gidilen yolda oya duyulan ihtiyaç, bu gizli yapılara ödün verilmesine ve hazineye ait arazilerin talan edilmesine neden olur:

“Türkiye’de yerel ya da genel her seçim öncesi seçime endeksli imar affı, hatta daha ileri gidilerek gecekondu affı söylemlerine tanık olunmaktadır. Oy uğruna kaçak yapıya taviz verilip, hazine arazilerinin yağmalanmasına çanak tutulmaktadır. Özellikle yerel yönetimlerin seçim çekişmeleri gecekondu bölgeleri ile ilgili olarak daha gevşek ve hoşgörülü olmasına sebep olmuştur. Denetim mekanizması gevşemekte ve bu gidişin farkında olanlar da fırsatı değerlendirmektedir.”²⁸

Tüm bu süreç birçok açıdan gecekondu insanını etkiler. İncelenecek olan romanlarda da görüleceği üzere devletin siyasi söylemleri, imar afları, anayasal düzenlemeler, gecekonduların yıkım sürecine ilişkin anlayışlar romanlarda tematik olarak yer alır:

“Yazarların özellikle gecekondu türü yerleşimlerin hem yapılaşlarını hem de yıktırılma süreçlerini anlatırken buradaki insanların yaşadıkları sorunlara vurgu yaptıkları görülür. Temelde bir kentleşme sorunu olmasına rağmen, yazarların gecekondu

²⁵ Sabri Çakır, “Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Mayıs 2011, s. 217.

²⁶ Çakır, *age.*, s. 220.

²⁷ Kaya, *age.*, s. 109.

²⁸ Kaya, *age.*, s. 73.

yerleşimlerine olumlu bakışları da dönem romanlarının öne çıkan özellikleri arasında yer alır.”²⁹

Kent ve roman arasındaki bağ, roman türünün teşekkül ettiği dönemlere kadar uzanır. Kentsel mekânlar, toplumların varlık gösterdiği sahnelerdir. Dolayısıyla mekânlar, bireyin toplumsallaşmasını sağlayan örüntünün temelidir: “*Mekân temel niteliği itibariyle kapsamlı bir kavramdır ve içinde, toplumsallaşmanın temel değerlerini barındırır. En geniş anlamıyla mekân, uygarlığın ve uygarlaşmanın vitrinidir.*”³⁰ Modern Türk romanında mekân olarak seçilen şehirlerin başında İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gelir. Romanlarda sıklıkla tercih edilen bu şehirlerin seçimindeki temel özellikleri şöyle ifade edebiliriz: Bulundukları konum itibariyle ayrışık bir yapıya sahip olmaları, şehirleşme hareketlerinin temelde bu kentlerde görülmüş olması, hızlı göç almaları, içlerinde çok kültürlü bir yapı barındırmaları. Nitekim yazarlarımız, roman türü için gerekli olan çatışma unsurunu kolaylıkla bu şehirlerde bulabilmişlerdir.

Ankara’da hızlı şehirleşme hareketlerinin başladığı 1940-1950’li yıllarda, gecekondulaşan bölge sayıları da artmaya başlar. Bu dönemde gecekondulaşan bölgeleri, genellikle engebeli arazilerde ve dağ-tepe yamaçlarında fakat ana ulaşım yollarına ve şehrin merkezindeki mekânlara yakın yerlerde kurulur. Zamanla ana yolların çevresindeki düzlük alanlara inşa edilen imarlı yapıların etrafına da gecekondulaşan tipimarsız yapılar inşa edilir.³¹ Bu dönemdeki gecekondulaşan bölgeleri üç ana merkez üzerinden ifade etmek gerekir. Bu merkezlerden ilki Altındağ ilçesine bağlı Yenidoğan Senti, Atıfbey ve Telsizler Mahallesi’dir. İkinci merkez olarak Mamak Caddesi arasında gelişen Gülveren ve çevresindeki yerleşmeler ele alınırken üçüncü ana merkez olarak Seyran Bağları ve Balkeriz mahalleleri ifade edilir.³² Tansı Şenyapılı’nın çalışmasında yer alan röportajlarda Altındağ, toprakta açılan oyuklar üzerine inşa edilen tenekelerden yapıların bulunduğu bir mekân olarak ifade edilirken Yenidoğan’daki gecekonduların, akarsulardan çıkarılan kumlarla yapılan harçlar vasıtasıyla oluşturulduğu bilgisi verilir. Mamak ve Seyran Bağları ise engebeli alanlar oldukları için oldukça az ekilebilir alana sahiptir. Kalan hazine arazilerine yerleşmek daha kolay olduğundan farklı şehirlerden ve

²⁹Servet Tiken, *Türk Romanında Kentleşme ve Kentlileşme (1950-1980)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, s. 203.

³⁰ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı -Romanın Unsurları I-*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, s. 145.

³¹ T. Şenyapılı, “*Baraka*”dan Gecekonduya -Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960-, s. 245.

³² T. Şenyapılı, “*Baraka*”dan Gecekonduya -Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960-, s. 127.

milletlerden göçen insanlar, bu alanlara rahatlıkla yerleşirler. Ancak bu alanda meydana gelen temel sorun, İncesu'ya yakın olması sebebiyle su taşkınlarının yaşanabilecek olmasıdır.³³

Çalışmamız doğrultusunda Türkiye’de yaşanan gecekondulaşma hadisesine Türk romanları üzerinden Ankara merkezli bir bakış sağlanacağı için Ankara şehrindeki gecekondulu nüfusunun artış hızını gözler önüne sermek doğru olacaktır. Millî mücadele döneminde Ankara önemli bir yere sahiptir, 1950’li yıllardan sonra hükümetin güç simgesi haline gelir. 1960 yılından sonra siyasallaşmanın öne çıkan şehirlerinden biri olur. 1970 yılından itibaren Ankara’da şehirleşme ve gençlik hareketleri iyice belirginleşir. 1980 yıllarında ise liberal ekonomist politikaların tesiriyle gençlik hareketleri değişime uğrar.³⁴ Ankara, Türkiye tarihinde önemi göz ardı edilemeyecek hızlı kentleşme ve beraberinde oluşan gecekondulaşma sorunundan da payına düşeni alır. Bu doğrultuda Ankara’da gecekondulu nüfusunun yıldan yıla bir artış gösterdiğini söylemek mümkündür. 1970’lerde gecekondulu nüfusu 748.000 iken 1980’li yıllara geldiğinde 1.450.000’e kadar yükselir.³⁵ Bu artış daha çok Altındağ ilçesine bağlı olarak gerçekleşir. 1960-1970 yıllarında Ankara nüfusu artarken Altındağ ilçesine bağlı nüfus 2.2 katına çıkar. Ankara merkezli nüfus artışının yaşandığı diğer dönem ise 1970-1980 yılları arasındır ve bu yıllarda Altındağ nüfusu 1.8 katına çıkar. Sonuç olarak Ankara’ya gerçekleşen göçün yüzde otuzundan fazlası Altındağ ilçesine olur.³⁶

Ekonomik çöküntünün yaşandığı dönemde yoksulluktan kaçış kapısı olarak görülen şehre doğru göç etmenin sonucu olarak gerçekleşen gecekondulaşmanın, Türk edebiyatında ilk olarak Ankara şehri üzerinden tasvir edilmeye başlandığına dair söylemleri olan araştırmacılar³⁷ olsa da bu konuda bir fikir birliğine varıldığını ifade edebilmek oldukça güçtür. Fakat Türkiye tarihindeki ilk gecekondulu tipi yerleşim alanları 1930’lu yıllarda Ankara’da ortaya çıkar:

³³ T. Şenyapılı, “Baraka”dan Gecekonduya -Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960-, s. 128, 130, 131.

³⁴ Erol Çankaya, “Türk Edebiyatında Ankara: Bir Orta Anadolu Kasabasının Siyasal Etkenlerle Değişimini Türk Edebiyatında İzlemek”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 25, S. 1, Ocak 2014, s. 57-92.

³⁵ Keleş, *Kentleşme Politikası*, s. 495.

³⁶ Yasin Bektaş, Ceyhan Yücel, “Ankara-Altındağ Tepesi Gecekondulu Bölgesi’nde Mekânsal Ayrışmanın Gözlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Megaron*, C. 8, S. 13, s. 118.

³⁷ bk. Cem Yılmaz Budan, “Türk Romanında Gecekondulu İmgesi ve Gecekondulaşma”, *II. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyum Bildirileri Kitabı*, Mayıs 2017, s. 629.

“(...) Ankara başkent ilan edilmişti. Nüfusu yılda yüzde 6 hızla büyüyordu. Türkiye'nin kapital birikim süreçleri içinde bu büyümenin gerektirdiği konut arzı sağlanamadığı için Ankara'da konut kıtlığı yakıcı bir sorun olarak ortaya çıkıyordu. Bir anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüm Türkiye'de yaşanacak sorunların bir öncü modeli savaş öncesi Ankara'sında yaşanıyordu.”³⁸

Dolayısıyla Ankara, hızlı göçlerin yaşandığı şehirlerden biri olarak varlık gösterir ve yazarlarımız Ankara'nın bu dönüşen yönünü romanlarında ifade etmeye çalışırlar.

İnsanın yeme-içme, barınma gibi temel ihtiyaçları bulunur. Ancak köyden şehre göçen insanlar, bu ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaklarına dair bir cevap bulamadan göç eder. Göç, artık köyde yaşayan insanın en temel ihtiyacı haline dönüşür. Kendini bir anda şehirde bulan köy halkı amansızca dolanır, bir çıkış yolu bulmaya çalışır. İş bulmak zorunda olan köylü nüfusun, köydeki ailelerini getirip yerleştirebilecekleri bir gecekonduya ihtiyaçları vardır. Ancak şehre gelen bu insanlar kent yaşantısına hızlı bir şekilde uyum sağlayabilecek nitelikte değildir:

“Genellikle köylerden gelen insanların yetiştikleri çevrenin değerler düzeni ve inançlar sistemiyle yerleştikleri şehirlerin dünya görüşü ve hayat tarzları arasında derin farklar mevcuttur. İnsanın fizikî çevresini değiştirmesi her zaman için köklü değişimler meydana getirmese bile, sosyal ve psikolojik çevresini değiştirmesi öyle kolay olmaz. Fert benliğinde kültürel şok dediğimiz önemli bir sarsıntı geçirir. Bu olay iki kültür alanının birbirine uymaması neticesi ortaya çıkar. İşte bu çizgide fertler sinirli, saldırgan ve şahsiyetleri yaralıdır.”³⁹

Göç eden gruplarda kültürel çatışmanın doğurduğu farklı bir yoksul yaşantı karşımıza çıkar. Göçen bir yabancılaşma ve ait olamama hastalığına yakalanmış gibidir. Kabul görmek ister ancak bunun için çabalamak mecburiyetindedir. Şehrin insanı ise göçen köylü nüfusuna yönelik olumsuz bir tavır takınır:

“Kökende, doğma büyüme kentlilerin gecekondularda yaşayanlara, daha doğrusu kentin neresinde yaşıyor olurlarsa olsunlar bu yeni üyelerine karşı tutum ve davranışları hiç de «dostça» değil. Yalnızca kentin insanları mı? Kentin doğası da «yabancı» göçen için. Kentteki yaşantı biçimi, kentteki etkinlikler, hepsi göçenin alışkın olmadığı, yaşamına ilk kez giren öğeler olduğu için tedirginliklere yol açıyor.”⁴⁰

Nitekim kentli için her göçen âdeta bir tehdit oluşturur. Bu nedenle gecekondulu sakini, kentin ahengine uygun ritmi bulmakta zorlanacak ve yaşanan toplumsal tabakalaşmanın faturasını ödemek zorunda kalacaktır. “Göçen için tek çıkış yolu geniş bir

³⁸ İlhan Tekeli, *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009, s. 243.

³⁹ Orhan Türkdoğan, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996, s. 120.

⁴⁰ Ö. Şenyapılı, “Türk Yazınında Kırdan Kente Göç Olgusu”, s. 82-83.

*sözlü bilgi alış-veriş alanı kurarak, elde ettiği bilgiyi biriktirmektedir.”*⁴¹ Bu sebeple gecekondlu nüfusunu oluşturan gruplar, köylerinden şehre öncesinde göç etmiş insanların kapılarını aşındırır.

Öte yandan göçenin bir tutunma çabası söz konusudur. Bu tutunma çabasının başında ise gecekondlu sahibi olmak gelir. Ortaya çıkışı yasal olmayan süreçlerle gerçekleşen gecekondlu yapımı, şehre göçen insanın hem en büyük hayali hem de en büyük korkusu haline dönüşür: *“Köyde kendi konutuna sahip olan gecekondulu’nun kentte güvensizliğinin temel nedeni olarak bir konuta sahip olmaması ve olduktan sonra da bunun yıkılma korkusunun sürekli olarak var olması gösterilebilir.”*⁴² Şehir hayatındaki en büyük sermaye/ticari mal olarak görülen gecekondular, göçen için bir dayanak oluşturur. Bu oldukça primitif bir yol olarak görünse de temel ihtiyacın karşılanmasına karşın büyük bir isyan bayrağıdır. Büyük şehirlerdeki kendi içine dönük, şehir merkeziyle fazlaca ilişkisi olmayan gecekondlu halkı için bu tarz ilkel konutların yapımı, çaresizliğin sebep olduğu durumun tezahürüdür.

Şehir, cezbedici bir yerleşim alanıdır. Pek çok açıdan bir arayış mekânıdır. Göç eden nüfus, kimlik bulma arayışıyla şehre yaklaşır. Bu arayış, romanlarda kişilerin şehre bakışı ve şehirli insanla kurduğu diyaloglarda karşımıza çıkar. Şehrin insanının, estetik zevkine uygun düşmeyen yapılarda yaşayan gecekondlu halkının en önemli gerçekliği barınmak ve iş bulmaktır. İmara uygun olmayan derme çatma yapılarda yaşayan gecekondlu sakini, yaşam kavgasını bulunduğu sosyal tabakanın kültürel zemininden beslenerek ifade eder. Bir tür barınak olarak ifade edilen gecekonduyu inşa edebilen kişiler, şehirde varlık gösterebildiğine ikna olur ve bir anlam kazandığını düşünür. Gecekondlu yapımını var olabilmek ile aynı düzlemde tutan gecekondulu, çoğu zaman belediyenin yıkım emrine karşı gelmekte zorlanır ve kaderine itaat etmek mecburiyetinde kalır. Bu bağlamda gecekondlu insanının bulunduğu toplumsal tabaka, şehirleşme paralelinde pek çok açıdan Türk romanlarına yansır.

Şehirleşmeyle öne çıkan gecekondulaşma süreci, şehirleşme bahsini ele alan akademik çalışmalarda varlık gösterebilmektedir. Ülkemizde şehirleşme hareketlerinin hızlandığı 1950’li yıllardan sonra sosyolojik bir gerçeklik olarak karşımıza çıkan

⁴¹ Tansı Şenyapılı, *Gecekondlu ‘Çevre’ İşçilerinin Mekânı*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Basım İşliğinde Basılmıştır., Mart 1981, s. 32.

⁴² Yasa, “Gecekondlu Ailesi (Geçiş Halinde Bir Aile Tipolojisi)”, s. 16.

şehirleşme, gecekondulaşma ve beraberinde gelen sorunların Türk romanına yansıması ile ilgili ilk çalışma Bekir Sevinç' ait olan “*Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde 1950 Sonrası On Türk Romanında Göç ve Gecekondu*”⁴³ isimli yüksek lisans tezidir. Tezin ikinci bölümünde gecekondu meselesine yer verilip belirlenen romanlar üzerinden inceleme yapılır. Ancak seçilen romanlardan yalnızca ikisi (*Toprak Kovgunları* ve *Kente İndi İdris*) çalışmamız için belirlenen romanlar arasında yer almaktadır. Belirli bir mekân algısı üzerinden gidilmeksizin tem odaklı bir çalışma yapan Sevinç; şehirleşme, göç ve gecekondulaşma eksenli bir yaklaşımla romanları ele almaya çalışır. Biz ise bu çalışmamızda gecekondu sorununu, yazarlarımızın birincil mekân olarak seçtiği Ankara şehri üzerinden okumaya çalışacağız.

Servet Tiken, “*Türk Romanında Kentleşme ve Kentlileşme (1950-1980)*”⁴⁴ isimli doktora çalışmasında gecekondulaşma olgusunu, XX. yüzyılın ortalarında yaşanan hızlı kentleşme hareketlerinin neden olduğu barınma sorununun çözüm yollarından biri olarak değerlendirir. Şehirleşme hareketlerini romanlarında işleyen yazarlar tarafından kent yoksulluğu ve gecekondulaşma sorunlarına, genişçe yer verildiğini ifade eder. Yazarların bu şekilde güçlü-güçsüz karşıtlığını kentlere taşıdığı sonucuna ulaşır. Yine Servet Tiken'e ait bir başka çalışma ise *Dergâh* dergisinde yayımlanan “*Türk Romanında Kent Yoksulluğu ve Gecekondu Sorunu*”⁴⁵ başlıklı makaledir. Bu çalışmada kentleşme sorunlarını dile getiren yazarların gecekondulaşan insanı kentli insan karşısında yücelttiği çıkarımı yapılır. Dolayısıyla bu çalışmalarla birlikte kentleşmenin alt başlığı olarak tanımlanan gecekondulaşma hadisesine spesifik bir şekilde bakmak yazarlarımızın bu konuyu ele alış biçimlerine dair doğrudan bir okuma yapabilmek açısından verimli olacaktır.

Cem Yılmaz Budan tarafından oluşturulan “*Türk Romanında Şehirleşme Olgusu*”⁴⁶ isimli doktora çalışmasının birinci ve ikinci bölümlerinde alt başlık olarak gecekondu olgusu yer alır. Sanayileşmenin bir sonucu olarak görülen gecekondu sorununun, Türk romanlarına bilimsel kaynaklardan önce yansıdığı bilgisi verildikten sonra farklı

⁴³ bk. Bekir Sevinç, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde 1950 Sonrası On Türk Romanında Göç ve Gecekondu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1998.

⁴⁴ bk. Tiken, *Türk Romanında Kentleşme ve Kentlileşme (1950-1980)*.

⁴⁵ bk. Servet Tiken, “Türk Romanında Kent Yoksulluğu ve Gecekondu Sorunu”, *Dergâh Dergisi*, S. 297, Ekim 2014.

⁴⁶ bk. Budan, *Türk Romanında Şehirleşme Olgusu*.

yaklaşımlarla bu sorunu ele alan yazarların romanlarından örnekler verilerek bir açıklama yapılır. II. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu'nda yer alan bildiri metinlerinden biri aynı araştırmacıya ait olan “*Türk Romanında Gecekondu İmgesi ve Gecekondulaşma*”⁴⁷ isimli bildiridir. Bu bildirisinde Türk tarihindeki en büyük sorunlardan biri olarak gördüğü gecekondulaşmayı romancıların gözünden aktarmaya çalışır.

Biz ise çalışmamızda, 1970-1985 yıllarında yayımlanmış romanlar üzerinden gecekondulaşma olgusuna Ankara odaklı bir dikkat oluşturmaya çalışarak, etki alanı geniş olan bu olguyu romanlardaki gerçekliği ile okumaya çalışacağız.

Tüm bunlar ışığında çalışmamız içinde incelenecek olan romanların seçiminde şu ölçütler dikkate alınmıştır: Gecekondulaşma olgusunun roman içerisinde fikrî olarak yer alması veya kentsel bir mekân olarak varlık göstermesi, 1970-1985 yılları arasında yayımlanmış olması, roman içerisinde asli mekânın Ankara olarak seçilmiş olması, gecekondulaşma sürecinin yarattığı sorunların boyutları ile işlenmesi...

Bu ölçütlere göre yapılan araştırmalar sonucu belirlenen romanların isimleri, yazarları ve yayımlandığı yıllar şöyledir:

Tablo 1: Çalışmada Yararlanılan Romanların Basım Yılı ve Yazar Bilgisi

Numara	Romanın Adı	Yazarı	Basıldığı Yıl
1	Yürümek	Sevgi Soysal	1970
2	Yenişehir’de Bir Öğle Vakti	Sevgi Soysal	1973
3	İshak	Tahir Fikri	1974
4	Keklik	Fakir Baykurt	1975
5	Kara Ahmet Destanı	Fakir Baykurt	1977
6	Kaçış	Ayla Kutlu	1979
7	Kente İndi İdris	Talip Apaydın	1981
8	Canbaz	Emine Işınsu	1982
9	Toprak Kovgunları	Kemal Ateş	1982
10	Cadı Ağacı	Ayla Kutlu	1983
11	Üç Beş Kişi	Adalet Ağaoğlu	1984

⁴⁷ bk. Budan, *Türk Romanında Gecekondu İmgesi ve Gecekondulaşma*.

Tablo 1’de yer almayan toplam 7 roman, başlangıçta incelenirse de çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu romanlar sırasıyla şu şekildedir: *Ölmeye Yatmak* (1973), *Köygöçüren* (1973), *Fikrimin İnce Gülü* (1976), *Firavun İmanı* (1978), *Bir Düşün Gecesi* (1979), *Islak Güneş* (1980), *Berci Kristin Çöp Masalları* (1984). Adalet Ağaoğlu’na ait üç romanın çalışma içerisine dahil edilmeme sebepleri, birinci bölümde yine aynı yazara ait *Üç Beş Kişi* romanının tanıtımına yer verdiğimiz kısımda gerekçelendirilmiştir. Fakir Baykurt’a ait *Köygöçüren* romanının başında Ankara’nın görünümü şehre pencereden bakan bir başyaverin gözünden verilmiştir ve şehirdeki gecekonduların görünümünden bahsedilmiştir. Ancak roman, köyde çıkan bir bitkinin köye verdiği zararın sonuçları bağlamında kente göç eden insanlar ve köydeki düzeni sağlayan köylüler ve çatıştıkları toprak ağaları arasında geçer. Tarık Buğra’nın *Firavun İmanı* isimli romanı, 1921’li yılların siyasal panoramasını ortaya koyan bir roman olmakla birlikte gecekondulaşma sürecine dair bir dikkate sahip değildir. Ayla Kutlu’ya ait *Islak Güneş* romanında çevresel mekân İskenderun’dur. Roman kişilerinden Nazmiye Hanım, Ankara’ya gitmiş olsa da gecekondu olgusunun merkezî olarak verildiği yer Ankara değildir. Latife Tekin’in *Berci Kristin Çöp Masalları* isimli romanında ise roman boyunca gecekondu sorunu irdelenmiş ancak mekânsal bağlamda bir belirsizlik söz konusu olduğu için çalışmaya dahil edilmemiştir.

Denilebilir ki güncel kültürel sorunlar içerisinde yer alan gecekondulaşma, toplumu ve insanı ele alan romanların teması haline gelebilmektedir. Bu hususta yapılacak olan her çalışma edebiyat bağlamında okuyucunun sorgu dünyasını genişletecek ve bu sorunun roman türüne yansımalarını aydınlayacaktır. Dolayısıyla belirlenen romanlardan hareketle gecekondu mahallelerinin oluşum sürecine, yoksulluğun sosyal hayatı nasıl tepetaklak ettiğine, gecekonduyunun şehir hayatına uyum sağlamakta çektiği zorluklara, gecekondu sakininin yıkım ekiplerine karşı verdiği mücadeleye ve geçim sıkıntısı sebebiyle çalışmak mecburiyetinde kaldıkları işlere yönelik bir bakış sağlanacaktır.

Gecekondulaşmayı, Türk romanları üzerinden okumak, romancılarımızın realiteyi algılayışı noktasında bir bakış sunacağı gibi bilimsel kaynaklardan dahi önce romanlara giren bu olgunun roman dünyası içinde nasıl yer ettiğini görmek açısından önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1970-1985 DÖNEMİ GECEKONDULAŞMA OLGUSUNU KONU EDİKEN ROMANLARIN TANITIMI

1.1. YÜRÜMEK

Sevgi Soysal'ın tartışmalar yaratan *Yürümek*⁴⁸ adlı romanı, tanrısal bakış açısıyla yazılmış olup özgün bir anlatıma sahiptir. Romanın başında “Yürümek Üzerine” başlıklı A. Ömer Türkeş'e ait bir değerlendirme yazısı bulunur. Romanda olaylar farklı mekânlarda karşılık bulur. Ankara, Tirebolu, İstanbul, Büyükkada ve İmroz Adasında geçen olaylarda kronolojik bir sıra takip edilmez. Geriye dönüşlerin ve ileri sıçrayışların yapıldığı romanda, ana kişiler Elâ ve Memet'tir. Bu kişilerin çocukluk yılları, gençlik yılları ve Ankara'daki Yenışehir postanesinde karşılaşma anlarına kadar geçen süreç iki tarafın yaşamlarının ayrı ayrı aktarılmasıyla verilir. Yazar, Memet ve Elâ'nın yaşamlarından kesitleri, araya yerleştirdiği doğa tasvirleri ile ayırır. Merkezdeki bu kişilerin yaşamlarının aktarımında zamansal ve mekânsal sıçrayışlar yapılır. Roman yazarı, “1923-1970 yılları arasında geçen 47 yıllık süreyi sıkıştırılmış zaman aralığında anlatır.”⁴⁹

Roman Ankara'nın merkezi semtlerinden olan Samanpazarı'nın anlatımı ile başlar. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Ankara şehrinin görüntüsü bu vasıta ile verilir. Bu dönemde Ankara, henüz göç almaya başlamamıştır. İlerleyen zamanlarda yaşanan hızlı göçler ve şehirleşme hareketleriyle apartmanlaşma süreci hız kazanır. Samanpazarı yaşanan göçlerle Yenışehir halini alır. Altındağ ilçesindeki mahalleler, bir gecede gecekondulaşmaya dönüşür. Bu bağlamda apartmanlaşmanın toplumsal tabakaları iyice belirginleştirdiği fikrinden söz edilir ve kapıcılık yeni bir iş kolu olarak karşımıza çıkar. Buna göre yazarın, dönüşen Ankara'yı, yoksulluğun ve apartmanlaşmanın eşiğinde sallanan bir şehir olarak verdiği söylenebilir. Romanda, Samanpazarı semtinin anlatımından sonra Elâ'nın çocukluk yıllarına geçilir.

⁴⁸ Sevgi Soysal'ın *Yürümek* adlı romanının ilk baskısı 1970 yılında Doğan Yayınevi tarafından yapılmıştır. (152 s.) Çalışmamızda, İletişim Yayınları'nın 2018 yılındaki 15. baskısından yararlanılmıştır.

⁴⁹ Sefa Yüce, *Sevgi Soysal'ın Hayatı ve Edebi Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 157.

Romanın merkez kişilerinin karşılaşma anına gelene kadarki süreci sinemasal bir dille anlatan yazar, kamerasını önce Elâ'nın çocukluğuna sonrasında ise Memet'in çocukluk yıllarına çevirir. Elâ, ailesiyle birlikte Ankara'nın Yenışehir semtinde yaşamaktadır. Memet ise Giresun şehrinin Tirebolu ilçesinde yaşayan bir aileye mensuptur. Her iki kişi de çocukluk yıllarında, anne ve babalarının katı kurallarını çiğnemekten korkmuş ve bu kuralları, değiştirilmesi imkânsız bir anayasa olarak görmüştür. Elâ da Memet de hayatlarının belli bir dönemine kadar pasifize edilmiş, kültürel değerler ve ahlakî normların boyunduruğu altında büyüyen çocuklar olmuştur. Bu bağlamda hızlı bir şehirleşme sürecine giren büyük şehirlerin bireyler üzerindeki etkisi Elâ ve Memet aracılığıyla okuyucuya aktarılır. Söz gelimi Elâ'nın Mimar Kemal İlkokulu'ndaki yaşantısını anlatan yazar, sınıfsal ayrımların ilkokul sıralarına kadar taşındığı gerçeği ile okuyucuyu yüzleştirir. Kapıcı çocuğu Alişan ise, sınıf arkadaşlarının şiddetine maruz kalır. Gecekondu çocuklar ve Yenışehir'de yaşayan çocuklar arasında sürekli bir anlaşmazlık vardır. Benzer şekilde Memet'in Dumlupınar İlkokulu'ndaki çocukluk yılları, akran zorbalıklarıyla geçer. Daha sonra Fransızca eğitim veren bir lisede okumak için İstanbul'a gelen Memet ve ailesi ile birlikte yaz aylarında Büyükada'ya giden Elâ'nın İstanbul'daki yaşamları anlatılır.

Babasının ölümünden sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü öğrencisi olan Elâ'nın, üniversite kantinindeki arkadaş sohbetine tanık olduğumuz kısım, dönemin üniversite öğrencilerinin analizi ve ahlakî öğretilerinden uzaklaşamayan Elâ'yı anlamamız için bir pencere açar.

Üniversiteyi bitiren Elâ, zengin bir avukat olan Hakkı Bey ile evlenir ancak çok geçmeden boşanır. Eşini, üniversite kantininden tanıdığımız Bülent ile aldatır. Aldattığı esnada Bülent de Elâ da evlidir. Boşandıktan sonra Ankara'ya dönen Elâ, o zamanlarda Fransız Kültür Merkezi'nde çalışan Memet ile karşılaşır. Karşılaştıkları gibi bir birlikteliğin içinde gördüğümüz kişileri bir süre sonra on günlük bir tatil için İmroz Adası'nda buluruz. Adaya çıkarma gemileri gelir ve adanın belirli alanları yasaklıdır. Elâ ve Memet tatillerinin bitmesiyle Ankara'ya dönerler. Roman, Elâ'nın gittiği resim sergisi, şehrin kalabalıklığı ve şehirde geçirdikleri günlerin anlatımıyla son bulur.

Toplumsal dönüşümün hız kazandığı bir döneme ışık tutan roman, yaşanan değişimin Elâ ve Memet karakterleri üzerinden bireye yansımasının anlatımıdır. Toplumun ve bireyin geçirdiği dönüşüm, yazarın kente ve insana bakışı doğrultusunda verilir.

Yürümek romanında gecekondü olgusu, Ankara'nın panoramik görüntüsünün verildiği yerlerde ve ilköğretim sıralarında yaşanan akran zorbalıklarının anlatıldığı kısımlarda karşımıza çıkar.

1.2. YENİŞEHİR'DE BİR ÖĞLE VAKTİ

Ayrışık bir yapıya sahip ve şehirleşme hareketlerinin en önemli merkezlerinden olan Ankara kenti üzerinden sınıfsal katmanların anlatıldığı Sevgi Soysal'a ait *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*⁵⁰ isimli roman, farklı başlıklara sahip 19 bölümden oluşur. Romanın başında Mustafa Arslantunali'ye ait “-Miş’li Şimdiki Zaman” başlıklı bir değerlendirme yer alır.

Kullandığı farklı tekniklerle Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Soysal'ın bu romanında, bütüncül bir olay örgüsüne rastlanmaz. Ankara'nın Kızılay semtindeki bir kavak ağacının öğlen saatlerinde sallanması ile başlayan romanda, olay örgüsünü birbirleriyle ilişkileri rastlantısal olan farklı yaşam ve statülere sahip kişilerin iç içe geçmiş hikâyeleri oluşturur. Toplumun ve şehir hayatının yansıması olan romanda, kişilerin geçmişleri geriye dönüşlerle verilir. Romanda tanrısal bakış açısına sahip yazar anlatıcı, geriye dönüşlerle bizleri 1920'li yıllara kadar götürür. Romanın başından sonuna kadar derdi olan, söyleyecek cümlelere sahip insanlara kamerasını ve mikrofonunu uzatan Sevgi Soysal, romanda yazar anlatıcı kimliğiyle yer yer belirir.

*“Şimdiki zaman kipine vurgu ile yüklü olan roman, kişiler arasındaki ayrık öyküler, romanın bütününe saran bir memnuniyetsizliği bildirir.”*⁵¹ Ancak simgesel bir bakışla ele alınan “kavak ağacı”nın devrilmesine kadar geçen süre farklılıkların oluşturduğu bir bütünlük içinde anlatılır. Yazar, derdini âdeta tümevarımsal yöntem kullanarak ifade eder ve büyük kentlerdeki çok kültürlü yapıyı anlatmak için Tezkan mağazası çalışanı tezgahtar Ahmet'ten, kapıcı Mevlût'e kadar birçok kesimden pek çok insanın yaşamını

⁵⁰ Sevgi Soysal'ın *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* romanının ilk baskısı 1973 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yapılmıştır. (272 s.) Çalışmamızda, İletişim Yayınları'nın 2018 yılındaki 18. baskısından yararlanılmıştır.

⁵¹ Seyit Battal Uğurlu, “Yenişehir'de Bir Öğle Vakti'nde Yapı, Tema ve Metafor”, *Bilig*, S. 46, Yaz 2008, s. 174.

gözler önüne serer. Kişilerin tanıtımında geriye dönüş tekniğini kullanan yazar, belli bir kronolojik sıralamayı takip etmez.

Sinemasal bir anlatıma sahip olan roman, tezgahtar Ahmet'in yaşamının anlatımıyla başlar. Ahmet oldukça çalışkan ve sevilen bir çalışandır. Spor Toto'da çalışan sevgilisi Şükran'la buluşmaya giden Ahmet, cinsel beklentilerini mağaza bodrumlarında karşılamaya çalışan bir tip olarak karşımıza çıkar. Mağaza girişinde Ahmet ile çarpışan Hatice Uzgören'e çevrilen kamera eski düzene aşık bir kadının hırsızlıkla sonuçlanan sürecini gözler önüne serer. Oysa Hatice Uzgören, Yenişehir'deki ilkokullardan birinde çalışmış emekli bir öğretmendir.

Yazar daha sonra kamerasını Necip Bey'e çevirir. Batı tutkunu, apartman sahibi olan Necip Bey, dönem insanındaki Batı merakının romandaki temsilcisidir. Bankaya para çekmek için giren Necip Bey'in bankadan tanıdığı Mehtap, Kafkasyalı göçmen bir ailenin kızıdır. Çalışkan, sessiz bir bankacı olan Mehtap, ailesinin para kaynağıdır. Daha sonra romana Güngör'ün hayatı yansır. Çankaya'da bir möble dükkânı sahibi olan Güngör, arabasını parktan çıkaracağı esnada Salih Bey ile karşılaşır. Salih Bey, bursla hukuk fakültesini bitirmiş, kurallara kayıtsız şartsız uyan, sabırlı ve çalışkan biridir. Romanda yoksul bir yaşıttan profesörlüğe geçişi ve sınıf atlayışı gözler önüne serilen Salih Bey, bir vekil kızı olan Mevhibe Hanım ile evlidir. Mevhibe Hanım'ın Atatürk zamanında vekillik yapmış olan babası, Mevhibe Hanım için üstün bir otorite, itaat ettiği bir devlet gibidir.

Mevhibe Hanım, Eski Halk Partili, kadın kollarında çalışan, yardım derneklerinin birinin başında olan ve Ankara'nın soylu ailelerinin neredeyse hepsini tanıyan bir kadındır. Romandaki tasvirlerden anladığımız kadarıyla düzene bağımlı olan bu kadın, evine gelen gecekondu hizmetçisi Nurten'in işini de yaşamını da daima eleştirir. Tekdüzelik içerisinde çocuklarını yetiştirmeye çalışan Mevhibe Hanım'ın kızı Olcay, annesinin söylemlerine tahammül edemez. Hayatı boyunca sevdiği ne varsa annesi tarafından elinden alınmış, sürekli olarak annesinin zorbalıklarına maruz kalmıştır. Bu sebeple zaman içerisinde annesine karşı isyan bayrağını kaldırır.

Mevhibe Hanım'ın oğlu olan Doğan, Altındağ semtinde çektiği "Gecekondular ve Çocuklar" filminin gösterim gününde gecekondu sakinlerinden biri olan Ali ile karşılaşır. Ali, yaptığı eleştirilerle Doğan'ın dikkatini çeker. Romanda, bu andan itibaren Olcay, Ali

ve Doğan'ın yaşamlarına odaklanılır. Doğan, daha sonra Ali'nin annesiyle birlikte yaşadığı gecekondusuna giderek, bu yaşam alanını gözlemleme fırsatı bulur. Ali, yaşamıyla ve kurduğu cümlelerle romandaki en etkin isimlerden birine dönüşür. Annesi Mevhibe Hanım, Doğan'ın bu arkadaşlığını asla onaylamaz ancak bu durumun önüne geçemediği gibi kızının da bu dostluğa ortak olmasına engel olamaz. Olcay, Ali'ye hep farklı bir gözle bakar ve ona karşı dostluğun ötesinde bir beklentiye girer. Olcay ve Ali'nin yakınlığı, Doğan'ı huzursuz eder. Ali'nin bazı grevcilerle emniyete alınması ve Doğan'ın bu durumu hemen öğrenmemiş olması arkadaşlıklarını iyiden iyiye sorgulamasına neden olur. Ali ve Doğan, bir vakit sonra Kızılay'daki ünlü restoranlardan biri olan Piknik'in orada buluşurlar. Ancak tam o esnada kavak devrilmek üzeredir ve caddenin karşısına geçmek neredeyse imkânsızdır. Boyacı Necmi ile karşılaşan Ali, Necmi'yi anneannesinin Konya'da oturduğu göçmen mahallesinden tanır. Boyacı Necmi'ye göre akıllı olmak, apartman sahibi olabilmekten geçer. Bu sebeple itfaiyecilik ve polislik gibi mesleklere pek anlam veremez. Ekmeğinin derdindedir ve yıkılmak üzere olan kavak ağacı onun hayatı algılama şekli nedeniyle oldukça önemsizdir.

Ali, muayene sevki sırasında kimliği olmadığı için emniyete getirilen hayat kadını Aysel ile karşılaşır. Aysel, babasının ablasını istismarı sonucu doğan ve sonrasında annesiyle birlikte o daha beşinci sınıftayken pavyona düşen biridir. Aysel, Ali'den hoşlanır fakat Ali sadece yaşam mücadelesinde gerekli olan hayati bilgilerden söz ederek yanından ayrılır. Kavak ağacının itfaiye ekipleri tarafından düzgünce yıkılmasının sağlandığı esnada Ali'yi, Olcay'ın kolunda görür. Kentte varlık gösteren her kesimden insanı odağına alan yazar, bu bütünlüğü sağlamak adına Sakarya Caddesinin delisine dahi değinir. Romanın sonunda ekmeğinin tehlikede olması ile aklî yeterlilikleri bir tutan Kapıcı Mevlût'ün yaşamından kesitler sunar. Ona göre Kızılay'da kapıcı olabilmek oldukça değerlidir. Ancak romanın sonunda devrilmek üzere olan kavak ağacı Mevlût'ün üzerine düşer:

“Mevlût deli gibi asılmıştı çamaşır ipine. Kavak biraz önceki gibi yavaş yavaş değil, hızla sallandı. İtfaiyeciler Mevlût'ü görünce çekilip gitmesi için bağırdılar. Ama çok geçti artık. Mevlût'ün ne bir şey duyacak, ne görececek, ne de çamaşır ipini koparıp atmaktan vazgeçecek hali vardı.”⁵²

⁵² Sevgi Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 272.

Büyük şehirlerdeki sınıfsal ayrımların baş gösterdiği bir dönemde, kavak ağacının bir kapıcının üzerine devrilmesi, tek amacı hayatta kalmak olan insanların yaşam çilesinin ve roman boyunca hissedilen siyasal kavganın sonucu gibidir.

Yenişehir'deki çok kültürlü yapı ve beraberinde gelen rastlantısal karşılaşmalarla yoğrulan romanda, şehrin kalabalıklığı ve görünümü herkesçe aynı değildir. Romanın bütününde toplumdaki sınıfsal farklılıklara dikkat çekilmiştir ve romanda hissedilen kaos ortamını büyük şehirlerde var olan kargaşa halini açıklar gibidir. Ancak bu kargaşa hali, roman içerisinde belli bir düzlemde tutularak temellendirilir. İç içe geçen yaşantıların var olduğu romanda her kesimden insanın hayatı algılayışı bulundukları sınıfsal düzlem içinde verilir.

Romanda birden fazla merkez kişi bulunur ancak özellikle on birinci bölümden sonra roman, Ali, Doğan ve Olcay etrafında şekillenir. Doğan, bir film çekmek için Altındağ ilçesine gider ve gecekondulu mahallelerinde yaşayan çocukların yaşamlarından etkilenecek filminin ismini değiştirir. Ayrıca toplumun her kesiminden insanın yer aldığı romanda, Doğan vasıtasıyla tanıdığımız Ali gibi gecekondulu yaşantısına sahip birinin roman boyunca idealize edilmiş olması ise ilginçtir.

1.3. İSHAK

Ankara şehrinde yaşanan hızlı kentleşmenin sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkan gecekondulaşmayı bir diğer söyleyişle kaçak yapılaşmayı bütünüyle ele alan Tahir Fikri'ye ait *İshak*⁵³ romanı, 30 bölümden oluşur. Birinci bölümün başında “*Kara yaşlı insanlar, ak mı giyerler?*”⁵⁴ şeklinde bir soru yer almaktadır ve buna benzer bir soruya daha sonra hiçbir bölümde rastlanmamaktadır.

Yazarın eserini tanıttığı ön sözde de belirttiği gibi, romanın merkez kişisi İshak “*(...) mesken bunalımının meydana getirdiği gecekondulu sakinidir.*”⁵⁵ Tanrısal bir bakış açısıyla yazar anlatıcı tarafından aktarılan romanda, yazar yer yer belirgin bir şekilde kendisini hissettirir. Ankara şehrindeki gecekondulu yerleşim alanlarında geçen roman açık mekânlar üzerine kuruludur. Çankaya, Bağlar Caddesi, Seyran Tepesi ve Eski Su Deposu

⁵³ Tahir Fikri'nin *İshak* adlı romanı, 1974 yılında yayımlanmıştır. (216 s.) Çalışmamızda, arka kapağında Nisan 1974 ibaresine yer verilen Fikri Yayınlar'dan çıkan baskısından yararlanılmıştır.

⁵⁴ Fikri, *İshak*, s. 5.

⁵⁵ Fikri, *İshak*, s. 3.

bahsi geçen açık mekânlardır. Diyalog tekniğine fazlaca yer verilen romanda, kişilerin isimlerinden (Satı, Umuş, Döne vs.) konuşmalarına kadar köy ağzının kullanıldığı söylenebilir.

Romanın başından sonuna kadar yaklaşık on beş yıllık bir zaman geçer. “*Romanda zamana ait vurgulardan biri olarak John Kennedy suikastından sonra Ankara’da bir cadde isminin değiştirilmesinin anlatımı, romanın 1950’nin ikinci yarısı ile 1960’lı yılları konu edindiğine işaret eder.*”⁵⁶ Zamansal bağlamda atlayışlar yaşanır ve bu durumu, İshak’ın oğlu Murat’ın büyümesinden anlamak mümkündür.

Roman, İshak’ın ninesinin köy yerindeki cenaze işlerinin anlatımıyla başlar. Romanın diğer bölümlerinin tamamında İshak ve ailesinin kent yaşamındaki mücadelesi anlatılır. Satı ile evli olan İshak’ın Murat, Şenel ve Fırat adında üç çocuğu vardır. Askerlikten hemen sonra Ankara’ya giden İshak, ailesini de yaşadığı şehre getirmek ister ancak bunun için bir eve ihtiyaç duyar. Başlangıçta ailesi ile birlikte kirası yetmiş lira olan mağaradan bozma bir eve taşınırlar. Sonrasında ise gecekondudan sakınlarından Memiş ile tanışan İshak, yeni bir ev yapabilecek olmanın heyecanı ile Memiş’e yardım eder. Gecekondunun için kerpiç malzemeleri ile uğraştığı bir günde, Osman’ın yaptığı gecekondunun yasak olduğunu bildirmek için jandarmalarla gelen bekçi ile tartışır. Ancak ikisinin de yapılan işten bir çıkarı olduğunu bilmesi aralarındaki tartışmanın hafiflemesini sağlar. En nihayetinde İshak da gecekondusunu yapmaya başlar. Mahallelinin yardımını alan İshak, yevmiye hususunda Ali ile bir anlaşmazlığa düşer. Bunun üzerine Ali, gecekondunun yapımını polise bildirir yani ispiyonlar. Karakola götürülen İshak, buradan çıktıktan sonra evi için hazırlıklarına devam eder. Gelen belediye ekipleri evini yıksa da daha sonra tekrar bir gecekondunun yapar.

Romanın sonlarına doğru hazine arazisi olarak geçen yerlerin sahibinin gelmesiyle İshak, kendisini bir çıkmazın içinde bulur. Bu çıkmazın çözümünü ise yeni bir gecekondunun yapmakta bulur. Roman, bu yeni gecekondunun yapımının anlatımıyla son bulur.

Kırdan kente göç etmiş, kente tutunmaya çalışan bir devlet memurunun kendi gecekondusunu yapma mücadelesi ve temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta güçlük çeken bir ailenin anlatımına yer verilen romandaki şu dörtlük, romanın kısa bir özeti gibidir:

⁵⁶ Tiken, *Türk Romanında Kentleşme ve Kentlileşme*, s. 102.

*“Getirdiler beni gurbetin iline. /Salıverdiler Ankara’nın kırına. /Çatımı kuram dedim kırın yüzüne. /Vatanımız barındırmazsa neyleyim.”*⁵⁷

Kentlerin büyümesiyle birtakım sorunlar oluşur. Bu sorunların en büyüğü olan gecekondulaşma, *İshak* romanında âdetâ bir kişilik kazanır. Köyden kente göç eden insanların temel sorunu haline dönüşen barınma sorunu ve bu doğrultuda gecekondulaşma, oluşum sürecinden yıkılma sebeplerine kadar tüm çıplaklığıyla romanda yer alır. Roman, baştan sona gecekondulu sakini *İshak*’ın şehirde karşılaştığı barınma sorununu ele alır. Bu doğrultuda *İshak* ve ailesi ekseninde romanda gecekondulu yaşamı, gecekondulu insanın çektiği çileler, hastalıklar, doğal afetler karşısındaki savunmasızlıkları, sosyal ilişkileri, göç alan Ankara’nın dönüşümü, hazineye ait arazilerin yağmalanması ve neticesinde gecekondulu sayılarında yaşanan artıştan söz edilir.

1.4. KEKLİK

Bir dede ve torunun izinleri olmadan ellerinden alınan keklığı bulmak için verdikleri mücadeleyi konu edinen Fakir Baykurt’a ait *Keklik*⁵⁸ romanı, 46 bölümden oluşur.

Ankara’nın ve Ankara’ya bağlı Dökülcek Köyü’nün ele alındığı romanda olaylar bir yaz mevsiminde yaşanır. Ağustos ayında başlayan roman, roman kişilerinden Seyit’in oğlu Yaşar’ın söylemiyle ekim hazırlıklarının yapıldığı dönemde biter. Sonuç olarak kısa bir yaz sürecinin ele alındığı söylenebilir. Romandaki vaka zamanı 1975 yılının öncesine tekabül eder. Cevdet Sunay’ın cumhurbaşkanı, Süleyman Demirel’in başbakan olduğu dönemlere işaret edilen söylemlerin olması bu savımızı sağlamlaştırmaktadır. Ayrıca siyasi kişiler, romanda kurgu içerisine dahil edilmiştir. *“Dede-torun-keklık üçgeninde Amerikan sömürgeciliğine yapılan bir dokundurma”*⁵⁹ olan romanın her bölümünde anlatıcı değişmektedir. Kahraman anlatıcı bakış açısı kullanılan romanda, olay örgüsüne hâkim olan kişi, 12 yaşındaki Yaşar’dır. Olaylar daha çok onun etrafında şekillenerek, birinci kişi ağzından verilir.

⁵⁷ Fikri, *İshak*, s. 72.

⁵⁸ Fakir Baykurt’un *Keklik* adlı romanının ilk baskısı 1975 yılında Remzi Kitabevi tarafından yapılmıştır. (341 s.) Çalışmamızda ise Literatür Yayınları’nın 2018 yılındaki 3. baskısından yararlanılmıştır.

⁵⁹ Sevim Karabela Şermet, *Fakir Baykurt: Hayatı ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 474.

Yaşar, köy okulunu yeni bitirmiş bir çocuktur. Babası Seyit, annesi ise İsmahan'dır. 17 yaşında olan abisi Ali ve kardeşleri Burgaç ve Duduş ile yaşamaktadır. Gülnare adında sevdiği bir kız, bir de ondan bile daha çok sevdiği küçük yaşlardan beri yanına alarak evcilleştirdiği kekligi vardır. Hatta öyle ki onun gözünde Gülnare ve keklilik sürekli olarak benzeşmektedir: *“Gülnare'nin gözlerine benziyor gözleri. Şaşıyorum, tıpkı onun siması. Bir insanla kuş birbirini nasıl bu kadar andırır?”*⁶⁰

Dökülcek köyünde ailesi ile yaşayan Yaşar'ın yaşadığı yer Amerikalı avcılarının, keklilik ve domuz avlamak için geldikleri bir köydür. Babası Seyit, yaşamı boyunca yaşadıkları köyden uzaklaşmanın, Ankara'da bir iş bulup gecekonduda oturmanın hayali içinde olmuştur. Bu sebeple avlanmak için köylerine gelen Harpır'ın gönlünü kazanmak ve iş bulması umuduyla belli bir ücret talebinde bulunmadan oğlunun çok sevdiği kekligini ondan gizli Ankara'ya götürüp Harpır'a verir. Harpır, Ankara'da Tuslog adlı bir Amerikan şirketinde uçak mühendisi ve F-104 uzmanı olarak çalışan, kekliliklere karşı zaafı olan o kadar ki bir keklilik için arabasını dahi feda edebilecek biridir. Çok sevdiği kekliginin Harpır'a verilmesine fazlaca üzülen ve bunu kabullenemeyen Yaşar, dedesi Elvan Çavuş ile Ankara'nın yolunu tutar. Seyit de peşlerinden yola düşer. Roman bu noktadan itibaren dede ve torunun kekligi almak için verdikleri mücadelenin anlatımıyla devam eder.

Dede ve torun Ankara'da keklilik arar. O dönemde Ankara siyasi ilişkiler açısından karışık bir durumdadır. Romanda dede ve torun yardım almak için Süleyman Demirel'in evine gidip eşi Nazmiye Demirel'le ve sonrasında Cevdet Sunay'ın oğlu Attila Sunay ile görüşürler ancak bir sonuç alamazlar. Ankara şehri, sosyal adaletsizliklerin baş gösterdiği büyük şehirlerden biridir. Kızılay, Ulus ve Dışkapı'da karşımıza çıkan yüksek binalar; Topraklık, Çiğir ve Kale'de yerini gecekondulara bırakır. Köyden büyük şehre gelen dede ve torunun handa kalması da sosyal adaletsizliği göstermeye yönelik seçilmiş mekânlardan biridir.

Yaşar, kekligini bulmak için önce kaymakamlığa sonrasında ise valiliğe başvurur. Bu uğurda dedesiyle karakola götürülüp dönemin politik karanlığı sebebiyle işkence dahi görürler. Buradan onları Nazmiye Demirel kurtarır. Elvan Çavuş, Amerikalılara biat etmeyen bir tavırdarken oğlu Seyit tam aksine Amerikalıların yanında iş bulmak ve

⁶⁰ Fakir Baykurt, *Keklik*, Literatür Yayınları, İstanbul 2018, s. 7.

hayalini kurduğu gecekonduya sahip olabilmek için değer verdiği pek çok şeyden vazgeçebilecek bir yapıdadır. Elvan Çavuş ve oğlu Seyit arasındaki çatışmayı roman boyunca hissetmek mümkündür. Şehirli insanın köyden gelen insanlara tahammül edemediği gerçeğiyle de bizleri yüzleştiren yazar, düzen karşıtı insanlarla düzen aşığı insanlar arasında da bir çatışma yaratır. Kavaklı’da, Harpır’ın oturduğu apartmanda kapıcı olarak çalışan köylüleri Tecir Ali, bulunduğu konumu kaybetmekten korktuğu için kapıcı olarak görev yaptığı apartmana dede ve torunu almaz. Bu apartman, sınıfsal tabakalaşmanın dairelere bölünmüş hali gibidir. Apartman sakinlerinden Nejat Soytürk, o dönemde para ve şehir hayatının simgesi konumundadır. Üniversiteli Turgut, halkın kabul görmediği bir görünüme sahip olsa da halkın yanında olan bir tiptir. Kapıcı Tecir Ali ve karısı Gülcan, köyden şehre göçen insanın yansımasıdır.

Seyit, Harpır’ın isteği doğrultusunda Ankara’daki Tuslog’a gelir. Harpır, işe alım sürecinin gerçekleştirilebilmesi için bir rapordan söz eder. Seyit ise tekrardan çektiği geçim sıkıntısından dört çocuğunu büyütebilmenin zorluklarından bahsedip iş dilenir. Romanda Seyit’in ağzından verilen yedinci bölümde, başlık olarak yer alan “*Ankara dedikleri bir büyük şehir, içerime akıttılar çok acı zehir*”⁶¹ ifadesi Ankara’nın bir köylü tarafından nasıl algılandığının kanıtı niteliğindedir. Aslında Seyit’in istediği tek şey Ankara’da yapacağı gecekondu ailesiyle birlikte daha iyi koşullarda yaşayabilmektir.

Yaşar ve dedesi, Harpır’dan keklığı alabilmek için şehirdeki öğrenciler ve kadınlarla bir plan yaparlar. Kadınlar ve öğrenciler aynı safta durarak dede ve torunu keklıklarına kavuştururlar. Seyit için köyden istenilen raporun sonucunda Seyit’in İşçi Partisi’ne oy vermiş olduğunun söylenilmesi, Seyit’in iş ve gecekondu hayallerinin suya düşmesine neden olur. Romanın sonunda Yaşar, Seyit ve Elvan Çavuş köylerine dönerler. Yaşar’ın ağzından anlatılan bu kısımda Yaşar, yoksulluktan kurtuluş yolunun beraberlik ve birlik içinde olmaktan geçtiğini ifade eder. Kekliğini alabilmiş olmanın verdiği huzur bedeninin rahatlamasına yol açar. Artık hem keklık hem de o özgürdür.

Keklik romanında gecekondu, köylü Seyit’in en büyük hayali olarak kalır. İş beklentisiyle Harpır’dan destek bulmaya çalışan Seyit, arzuladığı işi elde edememesinin sonucunda nasıl hüsrana uğradıysa, Ankara’da bir gecekonduya yerleşemeyerek de bir yıkıma uğrar. Romanın çalışmamızın içerisine dahil edilmesinin esas nedeni kırdan kente

⁶¹ Baykurt, *Keklik*, s. 55.

göçlerin yoğun olarak yaşandığı bir dönemde gecekondlu gibi altyapısal yetersizliklerle yüklü bir barınma şeklinin köylüler için şehrin kapısını açan altın bir anahtar olarak görülmesini gözler önüne sermektir. Bu romanda gecekondlu unsurunun, bir tahayyül olarak karşımıza çıktığı ve bu tahayyül boyutunu aşmadığı söylenebilir.

1.5. KARA AHMET DESTANI

Fakir Baykurt'a ait "nehir roman" şeklinde yazılan serinin üçüncü ve son romanı olan *Kara Ahmet Destanı*⁶² isimli roman, farklı başlıklarla ayrılan 38 bölümden oluşur. Romanın son iki sayfasında "Romanda Geçen Kimi Sözcükler" başlığı altında bir sözlük yer alır.

Roman, Burdur'daki gecekondlu mahallesi Karasenir'in anlatımıyla başlar. Ahmet'in üniversite eğitimi için gittiği Ankara şehrinin anlatımına yirmi yedinci bölümden itibaren geçilir. Romandaki diğer açık mekânlar ise Karataş Köyü, Yeşilova Mahallesi, Topraklık Mahallesi, Yeşilyurt Mahallesi, Derbent Serpmeleri ve Gençlik Parkı'dır. Olaylar 1962 yılında başlar ve 15-16 Haziran 1970 olaylarının yaşandığı dönemde son bulur. Siyasal bir arka plana sahip olan romanda, Süleyman Demirel'in başbakan olduğu Adalet Partisi dönemine tanıklık ederiz. Roman, yaklaşık sekiz yıllık bir dönemi ele alır. Romandaki zamansal ve mekânsal unsurlar, Ahmet'in eğitim süreciyle şekillenir. Roman boyunca Ahmet'in, ilkokul dönemlerinden üniversitenin ilk yıllarına kadar geçirdiği süreci okuruz: "*Esasen Kara Ahmet Destanı romanı Ahmet'in eğitim macerası olmak üzere döneminin siyasi romanıdır. Olaylar; üniversite gençliğinin ayakta olduğu, işçi işgallerinin yaşandığı sosyo-psikolojik anlamda toplumsal gerginliğin en üst düzeyde olduğu bir zaman diliminde yaşanır.*"⁶³ Sosyolojik bir arka planı bulunan romanda olaylar, tanrısal bakış açısına sahip üçüncü tekil şahıs dilini kullanan yazar anlatıcı tarafından aktarılır.

Köy yerindeki düzenden sıkılıp ailesi ile birlikte Burdur'a göç eden Bayram, köy yerinde sürekli bir çatışma içerisinde olduğu annesi Irazca'yı yalnız başına bırakır. Bir gecekondlu mahallesi olan Karasenir Mahallesi'ne taşınan Bayram, karısı Haçça ile

⁶² Fakir Baykurt'un *Kara Ahmet Destanı* adlı romanının ilk baskısı 1977 yılında Remzi Kitabevi tarafından yapılmıştır. (403 s.) Çalışmamızda, *Literatür Yayınları*'nın 2018 yılındaki 18. baskısından yararlanılmıştır.

⁶³ Karabela Şermet, *age.*, s. 519.

şehirdeki bir hastanede “işgören” (temizlik işçisi) olarak çalışır. Bu kısımlarda köy ve kent yaşantısı senkronik olarak verilir. Hastane çalışanlarından olan ve dinî kimliğiyle varlık gösteren Daşduraklı Hilmi, Bayram’ın akıl hocası olarak karşımıza çıkar. Bayram, zamanla Daşduraklı Hilmi’nin söylemlerinden etkilenerek çocukları Ahmet, Şerfe ve Osman’ın Mestan Hoca’dan dinî bir eğitim almasını ister ve bu konuda diretir. Bunu istemesinin temel sebebi hocalığın beleş bir yaşam olduğunu düşünmesidir. Bu konuda karısı Haçça ile ters düşer. Haçça’nın fikir beyanı pek işe yaramaz çünkü yaşamın gazabına uğrayan kocası, eve gelince Haçça’yı döver.

Babasının baskısına dayanamayan Ahmet, köy yerinde bir başına yaşayan ninesi Irazca’nın yanına kaçar. Bu aralıkta Irazca, köy yerindeki haksızlıklara karşı mücadelesini sürdürmeye devam etmektedir. Muhtar ile olan savaşına torunu Ahmet de ortak olur ve Burdur’a döndükten sonra bir akşam köy yerine giden Ahmet, gizlice muhtarın evini yakar. Muhtar bir süre bunu yapanın kim olduğunu araştırır ve en nihayetinde suçlu olanın Irazca olduğunu düşünür. Seksen yaşındaki bu kadına o kadar eziyet eder ki bu eziyetinin sonunda Irazca’yı sendeleyerek ve yardım alarak yürüdüğü bir durumda görürüz.

İlkokuldan sonra babalarının itirazlarına rağmen annelerinin desteğiyle ortaokula yazdırılan Ahmet ve Şerfe, oldukça başarılı öğrencilerdir. Bu süreçte Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından gerçekleştirilen şiir yarışmasına Türkçe öğretmeni Sabiha Ersoy’un desteğiyle katılan Ahmet, bu yarışmada birinci olur. Tayini çıkan Türkçe öğretmenin yerine Abdullah Utku isimli yeni bir öğretmen gelir. Ahmet bu sırada hocasının yönlendirmeleriyle topluma ve toplumun sorunlarına dayanan şiirler yazmaya başlar. Okulda çıkan Duvar gazetesine yazdığı şiir sebebiyle öğretmenin sürgün edilmesine tanık olur ve sonrasında şiirden uzaklaşır. Ortaokul bitince Ahmet ve Şerfe liseye gitmek istediklerini ailesine belirtir. Babaları ise hâlâ farklı bir eğitim almaları gerektiğini düşünür ve Ahmet’in İmam Hatip Lisesi’ne gitmesini ister, kızının ise artık okumasını istemez.

Ahmet düz liseye, Şerfe ise ticaret meslek lisesine yollanır. Ahmet lisede de oldukça başarılı bir öğrenci olur. Roman boyunca Ahmet ve Şerfe’nin eğitim hayatları babaları tarafından engellenmeye çalışılır ancak babalarıyla girdikleri her mücadelenin kazananı pek çok açıdan anneleri ve kendileri olur. Liseden sonra Ahmet, Ankara Siyasal

Bilgiler Fakültesi'ni kazanır. Lise arkadaşı Nurten aynı üniversitede kimya bölümünü kazanır. Romanda bu kısımdan itibaren Ankara'nın o dönemdeki görünümü Ahmet'in bakış açısından verilir. Üniversiteye girdiği esnada da başarısını sürdüren Ahmet sonraları eğitime verdiği öncelikten uzaklaşır. Siyasal bir kimlikle var olur. Faşizm ve devrim kavramlarıyla tanıştığı bu okulda, sol görüşlü arkadaşlarıyla pek çok eyleme katılır. Örgütsel bir mücadele içinde olan Ahmet, Amerikan 6. Filosu'nun İzmir'e gelmesi üzerine Tuslog önünde yapılan gösteriye katılır. Bu esnada Nurten, kalçasından vurulur. Her ikisi de gözaltına alınır. Adliye'ye yollanan Ahmet, mahkeme bitiminde serbest bırakılır. Gözlerinin altı şişmiş, morluk içindedir.

Ahmet, ara tatilde Maraş Yöresi'nde inceleme yapmak üzere görevlendirilir. Romanın otuz altıncı bölümü "Kondu Yıkımı" başlığını taşır. Bu başlık altında Maraş'tan döndüğü sırada Ankara'nın Çankaya ilçesine bağlı Derbent Serpmeleri'nde yaşanan gecekondu yıkımlarının durdurulması ve gecekondu halkının yanında olmak için eyleme katıldığı bilgisi verilir. Bunun sonucunda gözaltına alınır, tutuklanarak cezaevine yollanır. Gecekonducular için kendi gençliğini önemsemeyen hapse düşen Ahmet, bunun pişmanlığını asla yaşamaz. Mahkemeye çıkan Ahmet, hakim karşısında kendisinin emekçi sınıfın yanında olduğunu belirtir. Zaten kendisi de sosyolojik açıdan emekçi sınıfındandır. Mahkemedeki siyasi söylemleri sebebiyle tutuklanarak Ankara Merkez Cezaevi'ne gönderilir. Buradan ninesine mektup yollar. Bu mektubunda tutuklanma sebebini ise şöyle açıklar: *"Yerinden yurdundan edilmiş, devlet tarafından bakımsız bırakılmış halkın gecekonducularını yıkmaya gelen kuvvetlere karşı onların yanında yer aldığım için tutuklandım."*⁶⁴

Torununun yoksullara arka çıktığının öğrenen Irazca, gururlanır. Annesi ise oğlunun verdiği bu mücadeleye şükreder. Roman, Ahmet'in kaldığı cezaevine gelen gazetelerden öğrendiği İstanbul'daki işçi ayaklanmalarının başlaması haberiyle sona erer.

Kara Ahmet Destanı romanı gecekondulaşma ve apartmanlaşma süreçlerinin birey üzerindeki etkisini hissedebilmenin mümkün olduğu bir romandır. Romandaki merkez kişi Ahmet'in eğitim süreci üzerinden ülkenin siyasal panoramasına şahit olduğumuz romanda gecekondulaşma ekseninde ele alınan şehirler Burdur ve Ankara'dır. Ahmet'in bakış açısıyla Ankara şehrini okuduğumuz kısımlarda gecekondu halkının yanında duran

⁶⁴ Fakir Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, Literatür Yayınları, İstanbul 2018, s. 386.

Ahmet'ten hareketle gecekondulaşmanın özellikle Ankara şehri üzerinden verildiğini söylememiz gerekir. Fakir Baykurt'un üçlemesinin son romanındaki kişilerden Ahmet aracılığı ile gecekondulu insanına ve Ankara şehrindeki gecekondulaşma sorununa değinmesi dikkat çekicidir. Yıkım ekiplerine karşı farklı etnik gruplara mensup olan insanların bir araya geldiğini okuduğumuz romanda bu mücadelenin neferi, gençliğini bu yoksul halka feda eden Ahmet olur.

1.6. KAÇIŞ

Üstün, Ayhan ve Cahit arasındaki aşk üçgenine yoğunlaşan Ayla Kutlu'ya ait *Kaçış*⁶⁵ romanı, roma rakamlarıyla ayrılan 14 bölümden oluşur.

Roman, Fransa'nın Paris şehrinde başlasa da asıl olayların yaşandığı çevresel mekân Ankara'dır. Dar mekân olarak Ahmet'in, annesi ve karısı Ceren'le yaşadığı Topraklık'taki gecekondulu karşımıza çıkar. Olayların yaşandığı vaka zamanına dair net bir tarih bilgisi verilmez ancak Üstün'ün, Ankara'ya dönüp tutuklanmasının ardından *"Hakkımda 1951 yılından beri dosya tutulduğunu biliyorum."*⁶⁶ ifadesinden ve romanda 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen ilk askerî darbeye yönelik söylemlerin bulunmasından hareketle olayların 1950'li yılların sonları 1960'lı yılların başlarında yaşandığını söyleyebiliriz. Yazar, eserin tamamlandığına yönelik ise romanın sonuna "21 Ağustos 1977" tarihini not düşer.

Çoklu bir bakış açısıyla yazılan romanda olaylar, tanrısal bakış açısı ve yazar anlatıcının yanında kahraman bakış açısı ve kahraman anlatıcılar tarafından da anlatılır. Yer yer tek paragrafta her iki anlatıcının kullanıldığını görmek mümkündür. Romandaki geriye dönüşler mektup tekniğiyle yapılır ve *"Türkiye'nin siyasi çalkantılar içerisinde bulunduğu yılları odağına alan romanda Demokrat Parti'nin son yıllarında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Toplumsal Ekonomi asistanı olan Üstün, sevgilisi Hukuk öğrencisi Ayhan ve akademisyen arkadaşı Cahit üçgeninde yaşanan aşk ve kaçış serüveni romanın ana çatışma yapısını oluşturur."*⁶⁷

⁶⁵ Ayla Kutlu'nun *Kaçış* adlı romanının ilk baskısı 1979 yılında Hür Yayınları tarafından yapılmıştır. (294 s.) Çalışmamızda, Bilgi Yayınları'nın 2002 yılındaki 3. baskısından yararlanılmıştır.

⁶⁶ Ayla Kutlu, *Kaçış*, Bilgi Yayınları, Ankara 2002, s. 243.

⁶⁷ Gürhan Çopur, *Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan 2018, s. 14.

Romanın başkişisi Üstün, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Toplumsal Ekonomi asistanıdır. Vaktiyle doktora çalışmasına yönelik bir araştırma yapmak için Paris'e gider. Paris'e gittiği sırada aklındaki tek isim geride bırakmak zorunda hissettiği Hukuk öğrencisi Ayhan'dır. Üstün'ün Paris'te olduğu süre zarfında Ayhan, Üstün'ün akademisyen arkadaşı Cahit ile evlenir. Cahit profesör olmak üzere iken Üstün, sol görüşü ve yaptığı çalışmalar sebebiyle hâlâ asistandır. Üstün, Paris'te bir yıl geçirir. Buradaki çalışmasını fakültenin kabul etmeyeceğini bildiği halde tamamlar ve Ankara'ya döner. Dönmeden önce buradaki sevgilisi Mireille'ye, Ayhan'a postalaması için mektup bırakır. Bu mektubunda bazı itiraflarda ve öz eleştirilerde bulunur. Ankara'ya döner dönmez tutuklanır. Romanda yaşanan olaylar Ankara şehrine geçişle doruk noktasına ulaşır.

Mektup, Ayhan'ın eline ulaştığı sırada Ayhan'ın, Cahit'le olan evliliklerinde sorunları vardır ve o biraz da bu sebeple cezaevine girdiğini öğrendiği Üstün'ü ziyaret eder. On ay süren evliliğini bitirmesiyle ziyaretlerini daha da arttırır. Bu ziyaretler birbirlerine karşı hissettikleri duyguları iyice alevlendirir. Üstün, hapishanede yaşama duyduğu umutsuzluğu Ayhan'ın desteğiyle yıkar ve gücünü toplar. Cahit'le yaşadığı evden ayrılan Ayhan, soluğu arkadaşı Ahmet'in Topraklık'taki gecekondusunda alır. Ahmet'in tutuklandığını öğrenen Ayhan, Ahmet'in hasta annesi Saliha ve karısı Ceren ile yaşamaya başlar. O sırada Üstün cezaevinde hastalanıp çok zor günler geçirir. Görüş günlerinde bile ayağa kalkabilecek gücü bulamaz. Üstün'ü ihbar edenin Cahit olduğu anlaşılır. Savcı tarafından yazılan belgede Ahmet'in idam edileceğini öğrenen Üstün, sorguya götürülür sonrasında ise tecrit edilir. Romandaki norm karakter olan Saliha bilge bir kişiliğe sahiptir. Hasta haliyle bile daima Ayhan ve Ceren'e destek olur ancak oğluna duyduğu özlemin neden olduğu ızdırabın içinde ölür. O an gecekonduda, ölüm kokan bir yer haline dönüşür. Saliha'nın ölümü, Ceren ve Ayhan'ı büyük bir çıkmaza sürükler. Tek başlarına kalan bu kadınlar birbirlerine destek olmaya çalışırlar.

Tecritten çıktıktan sonra Ahmet ve diğer arkadaşlarının İstanbul'a gönderildiğini öğrenen Üstün, bir süre sonra serbest bırakılır. Bu sırada Ceren de Ahmet'in peşinden İstanbul'a gidince Ayhan, gecekonduda yalnız kalır. Üstün, cezaevinden çıkar çıkmaz Ayhan'ı burada bulacağını umarak Ahmet'in evine gider. Evi bulup kapıyı çalar ancak kimse açmaz. Oysa o sırada Ayhan evde yatağın üzerine uzanmış Üstün'den gelen kısa mesaja bakmaktadır. Başta kapı ziline bir sanrıdan ibaret olduğunu düşünse de Üstün'ün gelebilme ihtimaline karşılık içinde doğan sevinçle kapıyı açar ve kardaki ayak izleri ile

karşılaşır. Üstün olabileceğini düşünüp “Bir kez daha onun ardında bıraktığı olmayacağım.”⁶⁸ diyerek peşinden koşar.

Eğitilmiş biri olmayan gecekondu sahibi Ahmet, romanın başından sonuna kadar aynı fikrin yolcusudur. Düşüncelerine ve davasına duyduğu inanç, idam edileceğini öğrendikten sonra bile değişmez. Ahmet’in annesi ise romanda bir Anadolu kadını olarak yer alır. Yaşlı ve bilge bir kişi olan bu kadın, Ceren ve Ayhan’a çoğu zaman yaşama dair kurduğu cümlelerle destek olur. Gecekondu sakini olan ve romandaki diğer karakterlere yön veren bu insanlar, dönemin politik sürecinin umut saçan iki tarafı gibidir.

Politik bir yönü olsa da psikolojik çatışmaların daha yoğun olarak yer aldığı romanda mekânlar, kişilerin hissettikleri ruh halinin yansıması olarak karşımıza çıkar. Çalışmamıza konu olan gecekondu; bu romanda hastalıkların, korkunun ve en nihayetinde ölüm gerçeğinin meskeni olur.

1.7. KENTE İNDİ İDRİS

Köyden kente göçün ve beraberinde gelen sorunların bütün çıplaklığıyla gözler önüne serildiği Talip Apaydın’a ait *Kente İndi İdris*⁶⁹ romanı, farklı başlıkların verildiği 34 bölümden oluşur. “İdris’in Yozgat’ın Karasallı köyünden kurtuluşu umduğu kente (Ankara) göçü sırasında ve sonrasında çektiği sefaleti (...)”⁷⁰ anlatan romanda, göç ve yarattığı sorunlar sosyalist bir bakış açısı ile verilir.

Romanda yer alan işçi grevleri, öğrenci olayları ve seçim süreci romandaki vaka zamanının 1970-1980’li yıllar olduğunu düşündürür. Tanrısal bakış açısının kullanıldığı romanda olaylar kesinliği olmasa da dört-beş aylık bir süreçte gerçekleşir. Romanın yazılma zamanı ise 1979-1980 arasındır.⁷¹ Romanın başında açık mekân olarak karşımıza Yozgat ilindeki Karasallı Köyü çıkar. Asıl olayların yaşandığı mekân ise Ankara’dır. Ankara ilindeki Kuşçu Sokak, Yarımcı Mahallesi, Hüseyin Gazi Dağı, Cebeci ve Kızılay diğer açık mekânlardır. Dar mekânlar ise İdris’in ailesiyle yaşadığı Keçiören ilçesine bağlı Kuşçu Sokak yakınlarında bulunan gecekondu ve işe girdiği gazoz fabrikasıdır.

⁶⁸ Kutlu, *Kaçış*, s. 294.

⁶⁹ Talip Apaydın’ın *Kente İndi İdris* romanının ilk baskısı 1981’de Tekin Yayınevi’nden çıkmıştır. (232 s.) Çalışmamızdaki alıntılar, romanın bu ilk baskısından yapılmıştır.

⁷⁰ Kemal Erol, *Talip Apaydın’ın Hayatı, Roman ve Öyküleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2005, s. 134.

⁷¹ Erol, *age.*, s. 342.

*“Ankara’nın gecekondulu mahallelerinde yaşayan insanla en zengin semtlerinde yaşayan insan, hiç şüphesiz farklı kültür, karakter, ekonomik durum ve dönemin insanıdır. Bu mekânlar buralarda yaşayan insanların işi, zevki, kültürü ve zihniyeti hakkında önemli ipuçları verdiği gibi aralarındaki farkı da sezdirir.”*⁷²

Romanın başında 30 yaşında olduğunu öğrendiğimiz İdris Yanık, tarladan döndüğü sırada köylülerin Kara Ömer etrafında toplandığını görür. Eski köylüsü olan Ömer, Ankara’ya göç etmiştir ve şehrin zengin mahallelerinde seyyar satıcılık yapmaktadır. Kara Ömer’in anlattıklarından etkilenen İdris, ondan şehir yaşantısını ve şehirde nerede yaşayıp nasıl bir işte çalışabileceğini öğrenmeye çalışır. Kara Ömer’le Ankara’ya gitmeye karar veren İdris, annesinin itirazlarına rağmen bunu yapmaktan vazgeçmez. Ömer’le yola çıkar ve Ömer’in ailesiyle yaşadığı gecekondusuna giderler. Ömer’in karısı Hasibe, İdris’i oldukça iyi karşılar. Hasibe’nin giyimi ve gecekonduda yaşadığı halde göstermiş olduğu titiz tavrına şaşırان İdris, Ankara’da kaldığı sürede Ömer’le birlikte şehri sokak sokak gezer. Gecekondulu mahallelerinde yaşamak için gerekli bilgileri toplar ve bu mahallelerdeki kabadayılardan ve arazi mafyalarından da haberi olur. Ertesi gün yaşadıkları köyden çok uzun süre önce göç etmiş belediye tahsildârı Kâmil Efendi ile görüşür. Gecekonduların imar yapımına uygun olmadığını şehirde yaşamamanın sanılandan daha zor olduğunu ifade eden Kâmil Efendi, anormal bir kentleşme sürecinin yaşandığını ve bunun durdurulması gerektiğini savunur. Kâmil Efendinin söyledikleri İdris’i pek etkilemez. Sonrasında köyüne döner ancak köy yerindeki annesini göç etme fikrine alıştıramaz. Annesini orada bırakarak karısı Kezban ve çocuklarını bir kamyonu bindirip Ankara’ya göç eder. İdris, sahipsiz olduğunu düşündükleri bir tepeye eşyalarını boşaltır. Kamyon şoförü ise bu yerin hazineye ait arazi olduğunun farkındadır, bu sebeple şoför ve İdris arasında küçük bir tartışma çıkar. Eşyalarını boşalttıkları yer Ömer’in yaşadığı gecekonduya yakındır. O gece yere serdikleri kilim üzerinde uyurlar. Sabah olur olmaz arazi mafyaları gelir ve haraç ister. Ömer yardımına koşsa da başka bir çaresinin olmadığını öğrenen İdris, bu parayı vermek zorunda kalır. Sonrasında Ömer’le birlikte akşama kadar gecekondulu yapımı için gerekli malzemeleri toplayıp çalışacak işçileri ayarlar. Belediyeden adamların her an gelebileceği ihtimali olsa da bir gecede sessizce evlerini yaparlar. Yavaş yavaş gecekondularına yerleşmeye başlarlar.

⁷² Erol, *age.*, s. 331.

İdris, komşularından Elmadağlı Nuri ile arkadaş olur. Nuri, romandaki politik söylemlerin savunucusudur. Şehir hayatında seyyar satıcı olmaktansa fabrika işçisi olarak tutunabilmenin daha kolay olduğunu belirttiği İdris'i, bulunduğu sendikanın yönetiminde olan Ali Rıza'nın yanına götürür. Ertesi gün İdris, gittiği kahvede Hukuk öğrencisi Hüseyin ile tanışır. Hüseyin de tanıştığı Nuri ve Ali Rıza gibi sendikalı olup düzenin değiştirilmesi ve başkaldırmanın gerekliliğini savunur ancak İdris, etrafındaki insanların sürekli sendikadan söz etmesine anlam veremez. Karışık bir düzene sahip olduğunu düşündüğü kent yaşantısına ayak uydurmakta zorlanır. Birkaç ay boyunca iş arar ama bulamaz. Bu zamanlarda karısı Kezban, Hasibe ile Kızılay'daki evlere temizliğe gider. Yaşadıkları gecekondur ve çevresini büyük bir köye benzeten İdris, fabrikalara gidip çalışmak istediğini belirtir ancak sonuç alamaz. Bunun üzerine çok istediği şehirden vazgeçip köye bile dönmeyi düşünür. Daha sonra günlük hangi işi bulursa yapmaya başlar. Bu işlerden birinde tanıştığı zengin biri sayesinde gazoz fabrikasında işe başlar. Dağıtım işinde olduğu fabrikada Hamdi'nin kullandığı araçta kaza geçirirler. Hamdi, sol anlayışı benimsemiş bir sendikanın üyesidir ve yaşadığı bu durumu derinden sorgulamıştır. Şehir hayatı İdris ve ailesi için böyle yaşanırken evlerine köy yerinden bir hasta gelir. Köylüleri olan Hatça, doktorun tavsiyesiyle kocası Halil için gelmiştir. Bu durum daha sonra özellikle Kezban'ın canını sıkmaya başlar.

İdris, fabrikadaki sendikalaşmış işçiler arasında, patronlardan destek almadan başlarının çaresine bakabilen solcu dedikleri sendikaya karşı bir yakınlık hisseder. Altta kalanın canının çıktığı bir çarkın içerisinde hayat mücadelesine devam eder. Yaşadıkları gecekondur mahallesinde de bazı sorunlarla karşılaşır. Tuvaletlerinin bulunduğu yere yol yapılacağı için yerinin değiştirilmesini isteyen komşular, yapmazlarsa polise şikâyet edeceklerini belirterek tehdit ederler. Bu problem Nuri'nin desteği ile çözülür. Fabrikadaki sendikalar İdris'i hedeflerine almış olsalar da en nihayetinde İdris, Nuri'nin sendikasına üye olur.

Fabrikada karşıt görüşlü sendika üyeleri arasında polisin müdahale ettiği bir kavga çıkar. Ücret konusunda yaşanan uyuşmazlık sebebiyle fabrikada grev başlar. Bu greve Hukuk öğrencisi Hüseyin ve arkadaşları da destek çıkar. Gece karakola götürülen İdris'in karısı ve çocukları telaş içindedir. İşçi sınıfının patronlara ve düzene karşı verdikleri mücadeleye tanık olduğumuz bu kısımdan sonra gelen otuz ikinci bölümde gecekonduda yaşayan çocukların yaşamlarından kesitler sunulur.

On gün süren grevin ardından işverenler sendika başkanlarıyla pazarlık yaparlar. İşçilerin maaşları artar. İdris bu zaferi, birlik olmanın sonucu olarak değerlendirse de karşıt sendikalar arasındaki çatışma ortadan kalkmış değildir. Ayrıca işçi maaşlarına yapılan artışın sebebinin gazoz fiyatlarındaki artışla ilişkili olduğunu öğrenen İdris, bu durumdan rahatsız olur. Roman “*Makineler vırıl vırıl dönüyordu.*”⁷³ cümlesiyle biter, roman yazarı bu cümle ile başından sonuna kadar hissettirdiği sosyolojik tavrın çıkmazını ortaya koyar.

Köy ve kent yaşantısının pek çok açıdan karşılaştırıldığı romanda köyden göçen İdris ve Kezban şehre ayak uyduramazlar. Kırısaldaki sosyoekonomik yapının getirdiği sorunlar dolayısıyla şehre göç etmiş bu insanlar, yoksulluğun neden olduğu girdabın içinde kalarak geçim sıkıntısı çekmişlerdir. Köydeki anlaşmazlıklara, toprakların yetersiz oluşuna ve işsizliğe tahammülü kalmayan İdris’in, göç ettikten sonra köy yaşantısına dönmek istemesi ve gecekondulu mahallelerinin yalnızca büyüklüğü sebebiyle köylerden ayrıldığına değinmesi dikkate değerdir.

Kente İndi İdris romanında yer alan hazine arazilerinin yağmalanması sorunu, gecekonduların inşa süreci, gecekondulu mahallerindeki sosyal yaşantı, arazi mafyaları, iktidarın uyguladığı politikalar gibi sorunlardan hareketle “gecekondulaşmanın” kendi gerçekliği içerisinde kurgu içinde geniş bir yer kapladığını söylemek mümkündür. Roman boyunca herhangi bir alana inşa edilebileceği söylenen bu yapılar, *İshak* romanında olduğu gibi bir kişilik, bir kimlik kazanır. Bu romanda gecekondulu; yoksulluğun, işsizliğin ve pişmanlıkların mekânı olur.

1.8. CANBAZ

1980 öncesi yıllarda Türkiye’de yaşanan siyasi şekillenmeleri ve çatışmayı odağına alan Emine Işınsu’ya ait *Canbaz*⁷⁴ romanı, numaralandırılmamış 11 bölümden oluşur ve bu bölümlerin başında Aşık Veysel’e ait mısralar yer alır. Bazı bölümlere (1, 2, 4, 7, 9, 10) başlık ve tarih ekleyen yazar, bazı bölümlere ise (5, 6, 8, 11) romandaki kişilerin ismini eklemiştir.

⁷³ Talip Apaydın, *Kente İndi İdris*, Tekin Yayınevi, Ankara 1981, s. 232.

⁷⁴ Emine Işınsu’ya ait *Canbaz* romanının ilk baskısı 1982 yılında yapılmıştır. (413 s.) Çalışmamızda, Ötüken Yayınları tarafından okuyucuya sunulan 1996 yılındaki 4. baskısından yararlanılmıştır.

Romanın başında metindeki kişiler hakkında kısa bilgilerin verildiği özet niteliğinde bir sayfa bulunur. Çoklu bir olay örgüsü olan romanda, “*Anlatım biçiminin çeşitlilik göstermesi gibi anlatım konumu, anlatım açısı ve anlatım tutumu da sık sık değişmektedir.*”⁷⁵ Her bölümde farklı bakış açısı ve anlatıcı kullanılmıştır. Birinci ve üçüncü tekil şahıs anlatıcının bir arada olduğu bölümler (6. bölüm) de bulunur. *Canbaz* romanında zaman “(...) 1979 Ekimiyle çevrelenen (1. ve 10-11. bölüm), sonra 1977’ye dönüp (2. bölümde) yine 79 Ekimine gelen (3. bölümde) ve 1977-79’a dönen (9. bölümde) bir tablo çiziyor.”⁷⁶ Türkiye’nin panoramik bir bakışla verildiği romanda “(...) çizgisel zaman, başkahraman Sevgi Selen’in bir iki saatlik anlatımlarından oluşurken; vakanın cereyan eden iç zamanı, geriye dönüş, iç monolog ve özetleme tekniğiyle 1950’li yıllara kadar gider.”⁷⁷ Buna göre sıkıştırılmış bir zaman kullanılarak 1950-1979 yılları arasında yaşanan siyasi gelişmeler özetlenerek verilmiştir. Açık mekânlar Sivas ve Ankara’dır. İstanbul’daki yaşantıdan da söz edilir. Çevresel mekân Ankara olmakla birlikte olayların yaşandığı ana mekân Sevim Gün’e ait Ankara’nın Gaziosmanpaşa Mahallesiindeki pansiyondur. “*Canbaz’da tezatların sergilendiği bir başka mekânsa Çankaya’dır. Bir yandan yükselen çelik ve cam yığını apartmanlar diğer yanda tek katlı kerpiç evler.*”⁷⁸

Roman kişilerinden Akif Koçsa, Mahmut Gülyüz, İlhan Kasapoğlu, Ali Çubuk ve ailesi çeşitli sebeplerle Sivas’ın Zara ilçesinden Ankara’ya göç etmiştir. Ali Çubuk ve ailesi, mekân-insan ilişkisi noktasında büyük şehre göçün doğurduğu girdabın içinde debelenen insanların romandaki yansımasıdır.

Romanın başkışısı Sevgi Selen Atasoy, Ankara’da Gazi Eğitim Enstitüsü’nde İngilizce bölümünü kazanınca Sevim Gün’ün sahibi olduğu Gaziosmanpaşa’daki pansiyona taşınır. Romanın başında yalnızlığının çıkmazında bulduğumuz bu kişinin geçmişini ve bulunduğu pansiyondaki kişilere yönelik düşüncelerini öğreniriz. Sevgi Selen, daha beş yaşındayken babasını kaybeder. Annesi Gülnaz Hanım, kızı için sürekli olarak çalışır; ancak kızını daha çocuk yaşlarda yalnızlığa mahkûm eder. Amcası Atakan, annesine fabrikada iş bulur. Gülnaz Atasoy bu fabrikada güçlenerek Birleşik-Yağ-İş

⁷⁵ Gürsel Aytaç, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, 1. bs., Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s. 315.

⁷⁶ Aytaç, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, s. 314.

⁷⁷ Mehmet Nur Karakeçi, *Emine Işınsu’nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan 2017, s. 286.

⁷⁸ Ahmet Kökdemir, *Emine Işınsu Hayatı-Şahsiyeti-Sanatı-Fikirleri-Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1995, s. 327.

Sendikasının başkanı olur. Selen'in amcası ve annesi arasında yaşanan tartışmalar neticesinde Yurt İşçileri Sendikaları Konfederasyonu (YİSK) görevlisi olan Atakan, Gülnaz'ı bulunduğu konumdan aşağı indirmek için uğraşır. Hatta bu sebeple YİSK başkanı Mahmut Güleryüz'le bir anlaşma yapar ve kızı Sevgi Selen ile tehdit eder. Sevgi Selen bulunduğu pansiyonda kendini tanıma ve varoluşuna yönelik bir arayış mücadelesi içindedir. Sevgi Selen'in yaşadığı pansiyonun üst katında sol görüşlü Profesör Haluk Bozkır kalırken alt katında Sevim Gün ile birlikte Selen, Tülin ve Aynur kalır. Tülin, dönemin fabrikatörü Akif Koçsa'nın kızıdır. Akif Koçsa siyasetçilere, iş dünyasındaki isimlere, sol sendikalara hâkim olma niyetinde biridir. Mahmut Güleryüz onunla tanışıp sendikacılık faaliyetlerine başladıktan bir süre sonra işçilerin lehine olmayan çalışmaları nedeniyle Akif Koçsa tarafından Sivas'a gönderilir. İşçilerle yaşadığı anlaşmazlığı ortadan kaldırmak isteyen Akif Koçsa, bir gazete satın alır.

Altıncı bölümde Ali Çubuk ve ailesi, Ali'nin *"Biz onu bilmeyiz, o bilmez bizi."*⁷⁹ sitemine rağmen Ankara'ya göç ederler. Önce bir akrabalarının Çankaya'nın ötelerinde bulunan gecekondusuna yerleşirler. Ali, buradaki insanları ve yaşamı gözlemler. Gecekondu mahallesinde yaşayan bu insanları tanımaya ve anlamaya çalışır. Gecekondu halkın şehirlilik ve köylülük arasında arafta kaldığını düşünür. Ali, mahallenin gençlerinin Çankaya'daki insanlara benzemeye çalıştığını fark eder. Ali'nin babası Çubuk Ağa'nın şehre göç etmekteki amacı para kazanmak ve oğlunun daha iyi koşullarda eğitim görmesini sağlayabilmektir. Fabrikatör Akif Koçsa'nın babasının, köylerinde bakkal olduğunu bilmesinin verdiği inançla oğlunun da zorlu yaşam şartlarından kurtulup rahata ereceğine inanır. Köylülerinin verdiği tavsiyeyle hareket edip kapıcı olarak çalışmanın yolunu aramaya başlar.

Ali, okul arkadaşı Kemal ve abisi ile tanıştıktan sonra sol görüşlü bir çevrenin içine girer. Bu kişiler Ali'nin okulu bırakıp fabrikada işçi olarak yaşamını sürdürmesinin inandıkları dava için gerekliliğinden bahsederler. Amaçları fabrikalardaki sol görüşlü insanları sayıca arttırmaktır ve hâkimiyeti ele geçirmektir. En nihayetinde mühendis olma hayalleri ile şehre gelen Ali Çubuk, sosyalist olup eylemlere katılır ve gecekondu halkını, savunduğu ideal noktasında bilinçlendirir. O sıra Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yaşanan ayaklanmaları babasının karşısında savunur ve buna dayanamayan babası

⁷⁹ Emine Işın, *Canbaz*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996, s. 125.

tarafından dövülerek evden atılır. Çareyi sol görüşlü olduğunu düşündüğü Nebahat öğretmenin evine gitmekte bulur. Ali'ye göre sosyalist olmak halkının yanında durmaktır ve bu doğrultuda ikili arasında tartışma çıkar. Ali buradan da ayrılmak mecburiyetinde kalır.

İlhan Kasapoğlu, Sivas'tan Ankara'ya eğitim amacıyla gelir. Dinine bağlı olan bu genç, milliyetçi bir çevrenin içerisinde yer edinerek Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Ülkücü Derneği kurar. Üniversiteye hâkim olan kesim sol görüşlü çevre olduğu için bu durumdan zarar görür. Öğrenci olayları her geçen gün daha da artar. 1972 yılının kış mevsiminde yüksek lisans yaptığı vakitlerde Ali ile tanışıp Sevim Gün'ün pansiyonuna gider ve buradaki insanlarla arkadaşlık kurar. Sevim'in söylemlerinden etkilenerek yaşamını ve ideolojisini sorgular. Bu süreçte sol görüşlü birine bile âşık olur. Yüksek lisans sebebiyle bir yıllığına İngiltere'ye gider. Diğer taraftan Sevgi Selen'in Mehmet Gün ile bir ilişkisi başlamıştır. Sevgi Selen'in kendini bulma çabası devam etmektedir.

Ülkede yaşanan sosyal ve ekonomik değişimler hız kazanarak devam ederken Akif Koçsa, kendi menfaati için sendikaları kullanır. Gülnaz ise yolundan vazgeçmeyip Mahmut Güleriyüz ve Atakan'ın oyunlarına gelmemeye çalışır. İşçileriyle greve gitse de çok büyük destek almaz. Atakan, Doyum-İş Sendikası başkanı Hikmet Umman ile Gülnaz Atasoy arasında bir yasak aşkın başladığını çevreye yayar. Tülin, babasının menfaati uğruna insanların yaşamlarını görmezden gelmesine tahammül edememektedir. Maoculuk (Maoizm) yandaşı insanlarla birtakım eylemlere katılmaya başlar. Romanın sonunda ise Ali Çubuk, Ekim 1979'da rastgele etrafa ateş açar ve Akif Koçsa'yı öldürür. Romanda bu sonucun yaşanmasında Tülin'in de etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Polise teslim olan Ali Çubuk, polise verdiği ifadede *“Koçsalar'ın da öldürülebileceğini ispat etmek istedim.”*⁸⁰ diyerek hiçbir pişmanlığının olmadığını belirtir.

Canbaz romanı bir dönem romanı olarak karşımıza çıkar ve bu doğrultuda işçi-patron-sendika, sağ-sol çatışması, sendikalar arası anlaşmazlıklar, sosyalizm ve faşizm olguları üzerine yoğunlaşır. Romanda kırdan kente göçün yarattığı sorunlar Ankara bağlamında verilerek sosyokültürel boyutuyla ortaya konulur. Roman içerisinde Çubuk ailesi üzerinden gecekondu yaşantısına tanık olmak mümkündür. Gecekondu insanını Ali Çubuk'un bakış açısıyla öğreniriz. Gecekondu ve apartman gibi zıt mekânların bir arada

⁸⁰ Işınso, *Canbaz*, s. 411.

anlatıldığı romanda, göçen Çubuk ailesini Ankara şehri sıkıştırır âdetâ yutar. Romandaki gecekondulu insanları köylülük ve şehirlilik arasında bir çırpının içinde görürüz. Bir girdapta olan bu insanların yaşamak ve para kazanmak için “kapıcılık” gibi işlerde çalışmak mecburiyetinde olduğunu Çubuk ailesi üzerinden okuruz. Ali Çubuk’un romanda sosyalizme evrilmesi ve çok zengin olan Akif Koçsa’yı öldürmesi, yaşamı gecekondudan ve yoksulluktan geçen insanların zaferi gibidir. Denilebilir ki *Canbaz* romanı pek çok açıdan “gibi”nin anlatımıdır.

1.9. TOPRAK KOVGUNLARI

1950’li yıllardan sonra başlayan gecekondulaşma sorununu odağına alan Kemal Ateş tarafından yazılan *Toprak Kovgunları*⁸¹ romanı, “(...) gecekondulu çevresindeki hayatı, buradaki gençlerin aşk yaşantısından başlayarak gözler önüne seriyor.”⁸²

3 ana bölümden oluşan romanın birinci bölümünde on iki, ikinci bölümünde on dokuz, üçüncü bölümünde ise dokuz alt başlık bulunur. Romanın arka kapağında Kemal Ateş’in roman hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Burada Kemal Ateş, *Toprak Kovgunları* romanını “bir gecekondulu mahallesinin romanı” olarak tanımlar.

Tanrısal bakış açısının kullanıldığı romanda “*Anlatım biçimi üçüncü tekil kişi anlatım. Anlatıcının objektivi, 1967 Ankara’sının gecekondulu semtlerinden birine çevriliyor ve bu çevreyi bütün boyutlarıyla çarpık kentleşme olgusuna bir örnek niteliğiyle gözler önüne seriyor.*”⁸³ Toplumcu gerçekçi anlayışla yazılan romanın anlatı zamanı, romanda geçen “69 seçimlerine iki yıl bile kalmadı şurada.”⁸⁴ ifadesinden hareketle bu dönemlere yaklaşılacak iki yıllık süreçtir, denilebilir. Roman kişilerinden Mahmut ve Ayten’in ilişkisi üzerinden vaka zamanının üç yıllık bir süreci kapsadığı söylenebilir. Bu üç yıllık süreç içerisinde ilişkileri başlar, evlendikten bir süre sonra boşanırlar ve Ayten, teyzesinin oğlu Şükrü ile kaçır. Geriye dönüş tekniği kullanılarak gecekondulu mahallesinin yapılış aşamasına ve mahalle sakinlerinin geçmiş yaşantılarına değinilir. Romandaki çevresel mekân Ankara’dır. Yaşanan olaylar, roman kişilerinden

⁸¹ Kemal Ateş’in *Toprak Kovgunları* romanının ilk baskısı 1982 yılında May Yayınları’ndan çıkmıştır. (300 s.) Çalışmamız içerisindeki alıntılar, romanın bu ilk baskısından yapılmıştır.

⁸² Aytaç, *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*, s. 330.

⁸³ Gürsel Aytaç, “Çarpık Kentleşme Olgusunu İşleyen Bir Roman: Kemal Ateş’in “Toprak Kovgunları””, *Yazko Edebiyat*, S. 31, C. 5, Mayıs 1983, s. 122.

⁸⁴ Kemal Ateş, *Toprak Kovgunları*, May Yayınları, İstanbul 1982, s. 109.

Ayten'in ifadesiyle "bir gözü köye, bir gözü kente bakan şaşı mahalle"⁸⁵ olarak belirtilen gecekondu mahallesinde geçer. Sosyolojik analizlerin yapıldığı romandaki diğer mekânlar Kızılay, Elmadağ, Atpazarı ve Kaman (Kırşehir)'dir.

Ankara'nın bir gecekondu mahallesinde yaşayan Ayten, İlhan ve Mahmut arasındaki aşk denkleminin anlatımıyla başlayan romanda Ayten, üniversite öğrencisi İlhan'a mahallenin diğer kızları gibi ilgi duyar. Mahmut'un ise tek arzusu Ayten ile birlikte olmaktır. Ayten, mahalledekilere göre şehir yaşamına özenen bir kız iken İlhan Dil-Tarih Fakültesi'nde ikinci sınıf olmak üzere olan bir öğrencidir. Bu iki genç mektuplaşmaya başlar. Ayten, üniversite ortamına giren İlhan'ın ondan kopabileceği korkusuyla ailelerinin yaklaşması gerektiğini düşünse de bunu yapamaz. Evlenmek için ikisi de sabırlı olmak zorundadır çünkü İlhan evlilik yürütebilecek kuvvette olmayan bir öğrencidir.

Ayten'in düşündüğünün aksine İlhan, üniversite arkadaşlarıyla iletişim kurmakta pek başarılı değildir. Buradaki arkadaşlarına yaşadığı yoksul mahalleden bahsetmeyi hiçbir zaman gerekli görmez. Yaşamları ortak olmayan bu insanların değerler çizgisi de farklıdır. İlhan, köyde doğmuştur ve gecekonduya yaşamaktadır. Bu sebeple üniversitede okuyan kızlar gibi bir sevgilisinin olamayacağını farkındadır. İlhan, Ayten'in belalı bir tip olan abisi Eşref'ten korkmasına rağmen Ayten ile görüşmeye devam eder. Eşref, karısı Sırma'yı sürekli ihmal eden, ailesinin tüm mücadelesine rağmen iyi bir insan olması noktasında sonuç alamadığı bir tiptir. İlhan, Aytenlerin evinin dışındaki tuvalette saatini düşürür. Bu saati Ayten'in annesi Kâmile bulur. Kızını bu ilişkinin bitmesi gerektiği doğrultusunda uyarır. Mahallede dedikodular çıkar ve en nihayetinde bu ilişki biter.

Mahmut'un amcası Emin, Ulus'ta bir otelin çamaşırvhanesinde çalışmaktadır. Köyünden Ankara'ya göç etmesinin esas nedeni gecekondu sahibi olabilmek ve oğlunu büyük şehirde okutabilmektir. Abisinden arsa sözü alır ancak abisinin ölümünden sonra yengesi Hayriye, ev için gereken araziye vermez. Hayriye, bu mahallede insanlarla anlaşmazlık yaşamamak için insanlardan uzak durulması gerektiğine inanan ve yakın mesafeli evlerin toprak kavgalarına yol açacağını düşünen bir kadındır. Bunun üzerine Emin, Elmadağ'ın eteklerinde küçük tepelere serpilmiş evlerin bulunduğu yerden

⁸⁵ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 23.

kendisine ev bakar. Satın almak istediği araziye hükümet ve belediye ile ilişkisi olan arazi mafyası Sivrioğlu sahip çıkar. Bu nedenle de buradan bir arazi alamaz.

Mahmut'un kız kardeşi Gülseren, ailesinin isteği üzerine evlendirilir. Bu durum Mahmut'un da evlilik isteğini uyandırır. Bunun üzerine İrfan'dan aldığı destekle Ayten'e mektup yazar ve Ayten'den olumlu bir cevap alır. Ayten her daim apartmanda yaşayan bir ailenin gelini olacağını düşünmesine rağmen bunu başaramaz. Bir süre sonra Mahmut ile evlenirler ve Nesrin adında bir kızları olur. Kaynanası ile aynı evde yaşayan Ayten, kocasının pasif oluşuna ve İlhan ile olan ilişkisini bilip başta sorun etmediği halde sonradan sorun etmesine tahammül edemez. Evliliklerindeki anlaşmazlıklar neticesinde boşanırlar. Bu aralıkta doğal sürecin getirdiği durumlar gecekondu sakinlerinin yaşamını daha da zorlaştırır. Mahalledeki anlaşmazlıklar sürekli olarak devam eder. Mahmut ile Eşref arasında kahvehanede kavga çıkar. Bunun haberini alan Emin, yeğenine desteğe gider. Hayriye bunu öğrenince Emin'e çok istediği arsayı verir. Emin, büyük bir şaşkınlık yaşar ancak çok mutlu olur.

İlhan, Ayten'e dönmek istese de Ayten bunu engeller. Ayten, daha sonra teyzesinin oğlu Şükrü ile bir ilişkiye başlar. Şükrü'den hamile kalır, yaşamını düzene sokabileceğine dair inançla Şükrü'yle anlaşarak köye kaçar. Köyde bulunduğu ilk iki haftalık zaman diliminde Ayten, köy yaşamındaki sefaletle dayanamaz. Şükrü'nün ailesinin samimiyetine rağmen duyduğu şehir özlemi bitmek bilmez. Kaynanasının kardeşi Kemal Dayı'dan şehre tekrar dönebilmeleri için destek ister.

Emin, gecekondu yapımı için hazırlıklara başlar, gerekli malzemeleri toplar ancak ihbarcılardan özellikle Eşref'ten korkmaktadır. Eşref'in annesi Kâmile, Kamanlıların sayıca artarak güçlenmesine tahammül edemez. Emin, evini Elvan ustaya yaptırır yaptırmasına fakat korktuğu başına gelir. Zabıta ekipleri peşlerine taktıkları üç işçi ile gecekonduğunu yıkmaya gelmiştir. Emin ve karısı Meryem'in tüm çabalarına rağmen gecekonduvarının yıkımına başlanır, Emin yıkılan gecekonduvarının karşısında çöküp kalır. Bir zabıtanın ağzından kaçırması üzerine evinin ihbar edildiğini öğrenen Emin, ayağa kalkıp elindeki kazmayla Eşref'in babası Hıdır'ın evine doğru yürür. Evlerine zarar verdiği sırada Eşref yerden aldığı taşı Emin'e fırlatır. Hıdır, Emin'in elindeki kazmayı almaya çalışırken kazma darbesiyle yere serilir ve ölür. En nihayetinde Kamanlılar (Mahmut ve ailesi) ve Yozgatlılar (Ayten ve ailesi) arasındaki düşmanlığa kan bulaşır.

Mahalledeki insanlar bu durumun onları da etkileyebileceğini düşünüp korkarlar ve birçoğu bu düşmanlığın sebebi olarak Ayten'i görür.

“Gecekondu mahalleleri yazarın hayatında önemli bir işleve sahiptir. Hayatının yaklaşık on beş yılı gecekonduarda geçen Kemal Ateş, göç ve gurbet acısını yaşayan gecekonduardaki insanların dertlerini, hayallerini, hayat mücadelelerini yakından gören bir yazardır.”⁸⁶ Yazar, Toprak Kovgunları romanında temelde gecekondulaşma sorununu ele alarak gecekonduların oluşum süreçlerini, gecekondu mahallelerinde yaşanan anlaşmazlıkları, toprak-arazi kavgalarını, ekonomik imkânsızlıkların yarattığı yoksulluğun bireyler üzerindeki etkisini, hükümetin ve yerel politikacıların uyguladığı yanlış politikaları gözler önüne serer. Köylerindeki toprak kıtlığı sebebiyle bir umutla şehre göçen insanların, şehirdeki yaşam mücadelelerinde etkin rol oynayan gecekonduar, roman içerisinde canlı varlıklarla benzeştirilerek kişiselleştirilir.⁸⁷ Roman içerisinde gecekondulaşma ve beraberinde gelen yozlaşma çarpıcı bir şekilde ifade edilir.

1.10. CADİ AĞACI

Ayla Kutlu tarafından yazılan “Samsun’da fakir bir ailenin iki evladından biri olan babasını küçük yaşta kaybetmiş, erkek kardeşi de yoksulluktan ötürü okuma imkânı bulamadan yaşama atılmış olan Doktor Nilüfer’in bireysel serüvenindeki çözülüş”⁸⁸ ün anlatıldığı Cadı Ağacı⁸⁹ romanı, 11 bölümden oluşur.

Roman başkışisi Nilüfer’in iç monologlarının fazlaca yer aldığı romanda tanrısal bakış açısına sahip üçüncü tekil şahıs anlatıcı kullanılmıştır. Nilüfer’in şezlongda uzandığı sırada kendisini sorgulamasıyla başlayan romanda geriye dönüşlerle 1960’lı yıllara kadar gidilir. Olaylar, bir iki günlük bir zaman dilimi içerisinde yaşanır ve kronolojik bir sıra takip edilmez. Romanın sonunda yazarın, eseri “Mart 1981-Aralık 1982” yılları arasında tamamladığına işaret eden bir not düştüğü görülür. Nilüfer, tıp fakültesinden mezun olduktan sonra ekonomik yetkinliğe erişememiş insanların yaşadığı

⁸⁶ Muhammet Fatih Turan, *Kemal Ateş’in Hikâyeleri ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2019, s. 235.

⁸⁷ Aytaç, *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*, s. 333.

⁸⁸ Çopur, *age.*, s. 40-41.

⁸⁹ Ayla Kutlu’nun *Cadı Ağacı* adlı romanının ilk baskısı 1983 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yapılmıştır. (195 s.) Çalışmamızda ise aynı yayınevinin 1986 yılındaki 2. baskısından yararlanılmıştır.

Altındağ ilçesinde ilk muayenehanesini açar, ekonomik durumu düzeldikten sonra Çankaya ilçesinin meşhur Meşrutiyet Caddesi üzerinde yeni bir muayenehane açar. Olaylar, Ankara’da başlayıp Ankara-Konya otoyolunda biter. Roman boyunca Ankara’nın ilçeleri ve mahallelerine tanıklık ederiz. Ankara’daki açık mekânlar Çiçin, Ulucanlar, Bahçelievler, Ulus, Sakarya ve Meşrutiyet Caddesidir.

Nilüfer, annesi ve abisi ile büyüyen Samsunlu yoksul bir ailenin kızıdır. Tıp fakültesini bitirip kadın doğum uzmanı olur. *“Yazar; ilk bölümden itibaren Nilüfer’i çeşitli kişilerle bir araya getirerek incelemiş, her bölümde Nilüfer’in farklı bir yönünü ortaya çıkarmak istemiştir.”*⁹⁰ Romanın ilk bölümünde Nilüfer, bir iskeledeki şezlongda güneşlenir ve birden geçmişindeki evliliğini, ilişkilerini sorgulamaya başlar. Düzensiz bir iç monolog halinde okuduğumuz bu kısımda Tahsin’le olan arkadaşlığını, Halil hocasıyla olan birlikteliğini ve bu birlikteliğin onda hissettirdiği duyguları, Çiçin’deki muayenehanesi ve burada yaşayan gecekondulu insanlara dair düşüncelerini öğreniriz. Daha sonra tekrar bulunduğu iskelede gördüğümüz Nilüfer, bir gazinoya girer burada Çiçin’den tanıdığı Şaziment’in oğlu Nevzat ile karşılaşır. Yapılan geriye dönüşlerle muayenehane günlerine gideriz. Kocasını Vedat ile olan evliliğini daha detaylı öğreniriz.

Nilüfer, üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Vedat ile evlenir. Evlendikten sonra kendini sorunlu ve mutsuz bir evliliğin içinde bulur. Vedat, işkolik ve para düşkünü bir adamdır, bu durum Nilüfer’in evine ve işine yabancılaşmasına neden olur. Ancak daha sonra Suna adında bir kız çocukları olur. Vedat, kızını taparcasına sever ve karısına göstermediği ilgiyi çocuğuna göstermeye başlar. Vedat’ın kızına gösterdiği bu ilgi Nilüfer’in kızını dahi kıskanmasına neden olur.

Çalıştığı mahallede uğradığı tek esnaf olan bir fotoğrafçı vasıtasıyla bu mahalledeki insanların yaşamlarına dair bilgiler edinir ancak yine de buradaki kadınların yaşamlarına, kocalarına olan bağlılıklarına ve kendi başlarına karar alamamalarına bir anlam veremez. Gecekondu mahallesinin sakinlerinden Şaziment Hanım ile tanışır. Şaziment, yaşamını tüm yönleriyle apaçık anlatmaktan çekinmeyen farklı bir kadındır. Sürekli kendi yaşamını, ailevi sorunlarını ve cinsel hayatını anlatması Doktor Nilüfer’in pek de istemediği bir arkadaşlığın kurulmasına yol açar.

⁹⁰ Şermin Yaşar, *Ayla Kutlu’nun Roman ve Hikayelerinde Yapı İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 84.

Üç yaşına gelen Suna, evin penceresinden düşer ve ölür. Kızının ölümünün tarifsiz acısı, yaşamının tüm canlılığının yitip gitmesine, kapkaranlık bir yalnızlığın içinde takılı kalmasına neden olur. Bu arada annesinin verdiği destek işe yaramaz; çünkü annesi sürekli olarak ona çocuğunun ölümünü hatırlatır. Vedat da yaşadığı bu sancılı süreçte ona destek olmaya çalışır ancak Nilüfer, kocasından boşanmaya karardır. Bunun üzerine Vedat, boşanmaları için uzmanlık sınavına girip asistan olmasını şart koşar. Daha sonra Nilüfer, Çinçin'deki muayenehaneyi kapatır ve mezun olduğu fakültede asistan olarak çalışmaya başlar.

Asistanlık süreci başladıktan sonra bulunduğu kürsünün başkanı hocası Halil ile ilişkisi başlar. Halil, Perizat Hanım ile evlidir ve aralarında başlayan ilişki bulundukları ortamda birçok dedikoduyu beraberinde getirir. Halil, Nilüfer için yalnızlığının kurtarıcısı ve bir babanın sıcaklığının temsilidir. Beraber şehir dışına çıkarlar, İzmir'den Çanakkale'ye gittikleri gün Nilüfer, ilk kez bir cadı ağacı görür ve yaşamıyla bu ağacı benzeştirir: “*Cadı ağaçları ne ölü değildirler ne de hiç yaşamazlar.*”⁹¹ Yaşamın onu savurduğu gibi rüzgâr da bu ağacın dallarını savurur. Daha sonra Halil'in kanser olduğunu öğrenen Nilüfer, yalnızlığından kurtulabilmek ve destek görebilmek umuduyla soluğu kardeşi İsmet'in yanında alır. Ancak İsmet'in yaşamı hakkında pek fikir sahibi değildir; çünkü ailesiyle olan ilişkisi de kopuktur. Hatta öyle ki İsmet'in Bahçelievler'de oturduğunu bilir ama kardeşinin evinin tam olarak adresini bilmediği için evi bulmakta zorlanır. İsmet'in yanına vardığında geçmişte yaşadıkları olaylar gün yüzüne çıkar ve tartışmaya başlarlar. İsmet, bir kardeş sevgisinin peşinde iken Nilüfer'in ona maddi destek sağlayabileceğini belirtmesi üzerine suçlamalarına devam eder. Halil'in kanser olması dolayısıyla ölebileceğinin verdiği üzüntünün üstüne bir de kardeşinin suçlamaları eklenir, bu durum Nilüfer'i bir çıkmazın içine sürükler. Geçmiş yaşantısında yaptığı hatalara takılı kalarak boğuldukça boğulur. Halil iyice hastalanır ve hastaneye kaldırılır. Hastane sürecinde Halil'in yanında olmak isteyen Nilüfer'i, Perizat Hanım engeller. Halil'in ölüm haberini dahi arkadaşı Tahsin'den öğrenir. Çaresi olmayan dertlerin ortasında kalakalır. Ölüm gerçeğiyle tekrar yüzleşince yaşama dair inancı kaybolur ve sanki kendisini benzeştirdiği cadı ağacında asılı durur. Daha sonra Nilüfer, romanda geçen “*Çok uğraşırsa ama çok uğraşırsa Tahsin'in Halil'e dönüşeceğini sanıyordu.*”⁹²

⁹¹ Ayla Kutlu, *Cadı Ağacı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986, s. 114.

⁹² Kutlu, *Cadı Ağacı*, s. 130.

ifadesinde de belirtildiği gibi bu inançla yıllardır dost olduğu Tahsin ile bir ilişkiye başlar. Başlangıçta Nilüfer'in davranışlarını ve aldığı kararları eleştirmeyen Tahsin, sevgili olduktan sonra onu eleştirmeye başlar.

Nilüfer, yoksul kesimin yaşadığı gecekondu mahallesinden sonra maddi durumu iyi olan insanların yaşadığı Meşrutiyet Caddesinde muayenehane açar ve çok para kazanır. Yalnızlığın, kaybedişlerin ve ölümün yarattığı ağır sebebiyle içki içip elde ettiği gelirle kendisini mutlu etmeye çalışır. Evinde verdiği partilerle yalnızlığının bir süreliğine de olsa azalacağına inanır. Bu dönemde “Sanatsevenler”de Rıza ve karısı Rumeyza ile tanışır. Sonradan Rumeyza ile dost olur ve tatil yapmak için Rumeyza'nın ailesinin yaşadığı Kaş (Antalya)'a giderler. Evin çok kalabalık olması sebebiyle Nilüfer, pansiyona geçer. Burada Hüseyin adında biriyle tanışır. Daha sonra Ankara'ya gelen Hüseyin, polis tarafından aranan kardeşi Nahit'i saklaması için Nilüfer'den yardım ister. Başta bunu memnuniyetle karşılayan Nilüfer, Nahit'in geleceği gün onu evinde saklama cesareti gösteremeyeceği için o gün eve gitmez. Bunun üzerine Nahit, polisten kaçarken vurulur, kurşun belkemiğine isabet ettiği için de sakat kalır ve yataktan çıkamaz. Nilüfer, bunun pişmanlığını, üzüntüsünü hisseder ve bu üzüntü onu milliyetçi bir çevrenin içine sokar. Nahit ile alakalı vicdan azabını bu çevreden edindiği arkadaşlarının söylemleriyle hafifletir.

Rumeyza, kocasının uyguladığı şiddete daha fazla dayanamayıp Nilüfer'in evine gider. Nilüfer, Rumeyza'nın serzenişleri bitmek bilmeyince içki teklifinde bulunur. Eğlenmeleri için arkadaşı Doğan'ı arayıp eve davet eder. Bunun üzerine aralarında çıkan tartışmada Rumeyza hakaretler ederek evden ayrılır. Nilüfer, ufaldıkça ufalır, yalnızlığı onu iyice yok eder. Yapayalnız kalan Nilüfer, hayatına umut olabilecek bir çıkar yol bulamaz. Kurtuluş yolu olarak intiharı seçince aracıyla Ankara-Konya yoluna tersten girer. Bu kararının neticesini romanda öğrenemeyiz. Özetle roman boyunca “*Nilüfer, kendisinin hem dostu, hem düşmanı, hem suçlusu, hem yargıcı, hem de infazcısı olmuştur.*”⁹³

Romanda, yalnızlık duygusunu derinden hisseden Doktor Nilüfer'in, etrafındaki erkeklerle ve samimiyetsiz dostluklarla gidermeye çalıştığı yalnız kalma halinin mücadelesi anlatılır. Gecekondu mahallesi ve gecekondu insanının yaşamı üzerindeki

⁹³ Yaşar, *age.*, s. 84.

dikkatleri Doktor Nilüfer'in bakış açısıyla öğrendiğimiz bu romanda, yoksul bir yaşantının içinde büyüyen Nilüfer, yoksullara yardım etmek ve ekonomik imkânsızlıklar sebebiyle çirkin ve zevksiz bulduğu Çin'in'de muayenehane açar. Yazar, böylelikle okuyucuyu Ankara'da gecekonduda yaşayan kadınların hayatlarına şahit eder. Nilüfer, muayenehaneye gelen kadınları eleştirir ve onlarla alay eder. Gecekondu mahallesindeki bu insanları bilinçlendirmeye çalışsa da sonuç alamaz. Meşrutiyet'te açtığı muayenehaneyi ise şehre özenen şehirleşmemiş yapıların içinde bulunduğu mahalleden bir kurtuluş olarak değerlendirir. Bu roman ile bireysel, toplumsal ve mekânsal çatışmalara tanık oluruz ve genelde gecekondu insanının özelde ise gecekonduda yaşayan kadınların sorunlarını, değerler bütünü, yaşamlarındaki ataerkil aile yapısını öğreniriz.

1.11. ÜÇ BEŞ KİŞİ

Yaşı, cinsiyeti ve statüsü farklı kişilerin farklı yerlerdeki yaşamlarının doğrudan veya dolaylı olarak birleştirilerek sunulduğu Adalet Ağaoğlu'na ait *Üç Beş Kişi*⁹⁴ adlı roman, rakamlarla ayrılan 7 bölümden oluşur.

Her bölümde anlatıcı değişmektedir. Bu durum esere farklı bir nesnellik ve kimlik kazandırır. Böylece olay örgüsünde, daha detaylı ve sürekli bir hareketlilik sağlanır.⁹⁵ Bahsi geçen anlatıcılar sırasıyla roman kişilerinden Murat, Kardelen, Kısmet ve Türkan, Neval, Ferit, Selmin ve Kısmet'tir. Çoklu bir bakış açısıyla yazılan romanda hem kahraman anlatıcı; hem de tanrısal bakış açısı ile aktarılan yerlerde yazar anlatıcı kullanılmıştır. Romanda yoğun bir şekilde iç monolog ve bilinç akışı tekniği yer alır. Ana vaka bir haziran gecesinde saat 23.00'dan sokağa çıkma yasağının başladığı saate kadar geçen üç saatlik dar bir süredir. Roman boyunca sürekli olarak "*Günlerin en uzunuyla gecelerin en kisasına ise zaman var daha.*"⁹⁶ ifadesi karşımıza çıkar. Olayların arka planında ise 1950-1980 yılları arasındaki otuz yıllık bir süreç vardır. Bu süre zarfında roman kişilerinin yapılan geriye dönüşlerle geçmiş yaşantıları verilir. Roman geçmiş-şimdi-gelecek arasında bir yerde durur ve İstanbul, Eskişehir ve Ankara olmak üzere üç büyük şehir üzerine kuruludur: "*Üç kentin de metnin gerçekliği içinde geçerli*

⁹⁴ Adalet Ağaoğlu'nun *Üç Beş Kişi* adlı romanının ilk baskısı 1984 yılında Remzi Kitabevi tarafından yapılmıştır. (373 s.) Çalışmamızda ise aynı yayınevinin 1984 tarihli 2. baskısından yararlanılmıştır.

⁹⁵ Kamuran Eronat, *Adalet Ağaoğlu İnsan ve Eser*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2004, s. 215.

⁹⁶ Adalet Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 6, 90, 129, 188, 221, 291, 322.

göndergesel karşılıkları vardır. Eskişehir; Kaymazlı-Sakarya ailesinin tarımdan sanayiye yükselişinin, İstanbul; Osmanlı bakiyesi Rıfatzâde ailesinin bir öncekinin aksine düşüşünün, Ankara ise bu iki kent geriliminde gerilemenin sembolik temsilini üstlenir."⁹⁷

Ankara şehri, roman karakterlerinden Ferit'i ve çevresini tanıtmak amacıyla romana dahil edilir. Ferit, akademisyen arkadaşları ile bu şehirde görüşür. Ferit'in ve yeğeni Murat'ın eski sevgilisi olan Selmin, Ankara'nın Mamak semtindeki bir gecekondu mahallesinde yeni sevgilisi Halit'ten uyuşturucu almak için debelenirken karşımıza çıkar.

Her bölümde farklı bir kişinin odak noktası haline geldiği romanda, bu kişilerin ortak özelliği ise aynı gecenin aynı saat aralığında farklı mekânlarda bir iç hesaplaşma içinde olmalarıdır.⁹⁸ Romanın birinci bölümünde ailesi zengin olmasına rağmen ailesinden gelebilecek herhangi bir desteği istemeyen Murat, ablası Kısmet'ten İstanbul'a geleceğini belirten bir telgraf alır. Eskişehir'deki zengin bir ailenin kızı olan Kısmet, ezilmişlik ve kısıtılmışlık hissinin verdiği güçle yaşadığı kültürel ortamın dışına çıkmaya çalışır ve çözümü İstanbul'a kardeşinin yanına gitmekte bulur. Kısmet, romandaki çıkmazları olan özgürlüğünün peşinden giden kadın şahsiyetlerden biridir. Zaten roman boyunca olayların merkezinde bunalımlarının doğurduğu çıkmazlarda çırpınan kadınları görürüz. Kısmet'in tren istasyonuna gideceği gece içerisinde farklı kişilerin yaşamlarına tanık oluruz.

Ahmet Kaymazlı, Emin Sakarya'nın tüm karşı çıkışlarına rağmen kızı Türkan ile evlenir. Damadıyla hiçbir zaman anlaşılamayan Emin Bey'in tek oğlu olan Ferit, Fransa'da doktora yapmıştır. Türkan Hanım, eşini kaybeder ancak sonrasında tekrar evlenmeyi düşünmez. Bu sebeple oğlu Murat'ı ve kızı Kısmet'i yalnız büyütmek zorunda kalır. Geleneksel değerlerin savunucusu olan Türkan, oğluna tutkun bir anne iken kızına karşı olan tavrı sebebiyle kızını pasifize etmiştir. Yumuşak başlı bir kız olan Kısmet, Ufuk adında sol görüşlü biriyle ilişki yaşar. Bu ilişki hayatı boyunca alamayacağı kararları alabilmesine ön ayak olur ve âdeta yaşamını yeniden biçimlendirmesini sağlar. Ancak annesinin isteği doğrultusunda incelikten yoksun paraya itaat eden Orhan adında biriyle evlendirilir. Mutsuz bir evlilik yaşantısının içinde olan Kısmet, arkadaşı Kardelen'in

⁹⁷ Uğurlu, *age.*, s. 203.

⁹⁸ Özge Dikmen, *Adalet Ağaoğlu'nun Romanlarında Sosyal Yapı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008, s. 48.

desteği ile Orhan'a boşanma davası açar ve hemen sonra kardeşi Murat'ın yanına gitmeye karar verir.

Kardelen, Kısmet ile okul arkadaşıdır. Annesi yanarak ölmüş, babası ise sakat kalmıştır ve bu nedenle evin bütün yükünü omuzlarında taşımak zorunda kalmış bir kadın olarak karşımıza çıkar. Sol görüşü benimseyen Kardelen, Kısmet'in tek arkadaşı ve en büyük destekçisi olmasının yanında kardeşi Murat'a ilgi duymaktadır. Romanın sonlarına doğru polislerin tecavüzüne uğramış olması, yaşam noktasında onu iyice hırçınlaştırır ve büyük bir çıkmazın içine sürüklenmesine neden olur.

Murat, Eskişehir'de yaşadığı zamanlarda henüz 19 yaşında iken şehre gelen Selmin Rifatzâde'ye âşık olur. Bu aşk tek taraflı bir aşktır ancak Selmin, aralarında bir beraberlik başladıktan sonra Murat'ı parası için onu istediğı şekilde kullanır. Murat, Selmin'e o kadar tutulur ki peşinden İstanbul'a kadar gider. Selmin, Murat'ta elde edemediğı mutluluğı, Murat'ın dayısı Ferit Sakarya'da arar. Ferit, yeğenini ahlaki normların dışında kalan bu kadından kurtarabilmek için Selmin ile bir birliktelik yaşar. Bu durum Murat'ın ailesinden tamamen uzaklaşmasına neden olur. Ablasının telgrafını aldığı vakit, ablasının geleceğı haberini vermek amacıyla arkadaşı Ufuk'u aramak için dışarı çıkar; ancak sokağı çıkma yasağı başladığı sırada dışarıda olduğu için polisin şiddetine maruz kalır. Aradığı arkadaşı Ufuk, kimsesiz bir üniversite öğrencisidir. Kitap okuyan, insana ve yaşama dair umudu tükenmemiş insanlardan biridir. Ferit Sakarya ise iş adamı ve akademik bir arkadaş grubuna sahip biridir. Ferit'in arkadaşları aracılığıyla romanın politik yönü ortaya çıkar.

Kökenleri saraylara dayanan Rifatzâde ailesi (Neval ve kızları), vaktiyle tüm paralarını ve ihtişamlı yaşamlarını kaybeder. Neval başta yaş olarak kendisinden büyük olan Behiç Fazıl Bey ile evlense de ölümünden sonra aynı yoksulluğun içinde bulur kendisini ve bu yoksullukla başa çıkmaya çalışır. Bunun üzerine Neval, kızları Belgin ve Selmin'i de kullanarak özellikle taşralı erkekleri ağlarına düşürüp bu kişilerin paralarını alırlar. Neval, Ferit'e daima bir hayranlık içindedir.

Altıncı bölümün anlatıcısı olan Selmin, Murat'la olan ilişkisi bittikten sonra Halit ile sevgili olur. Yazar, uyuşturucu bağımlısı haline gelen Selmin aracılığıyla okuyucuyu güvenli olmadığı belirtilen Şirintepe Mahallesi, Bağderesi Sokak taraflarındaki gecekonduarda gezdirir.

Romanın sonunda Selmin, Halit ile birlikte Antep'e gider ve burada Halit'in şiddetine maruz kalır. Annesi Neval ve kardeşi Belgin İstanbul'daki bir apartman dairesinde yaşamlarını devam ettirirler. Kardelen, Ferit'in fabrikasında sekreter olarak işe başlar ve burada tanıştığı Tahir ile evlenmeye karar verir. Ufuk, iş maksadıyla gittiği Bursa'da kendini savunduğu sırada birini öldürür. Kısmet'in tren istasyonundan İstanbul'a gitme arzusu ile başlayan romanın sonunda Murat'ın ablasını istasyondan alıp alamadığını ise öğrenemeyiz.

Adalet Ağaoğlu, çalışmamız kapsamında belirlediğimiz dönem aralığında yazdığı *Ölmeye Yatmak* (1973), *Fikrimin İnce Gülü* (1976), *Bir Düşün Gecesi* (1979) romanlarında da gecekondu bahsini büyük kent yaşantısının bir gerçeği olarak ele alır. *Ölmeye Yatmak* romanında Aysel'in otele gideceği sırada nereye gittiğini bilmeden bindiği minibüsteki insanların çoğu gecekondu semtlerinde oturan insanları çağırıştırır. Bu insanlar Aysel'e, Aysel de onlara tuhaf görünür. Ancak romandaki ana olay intihara meyleden bir profesörün, otel odasında geçmiş yaşantısını sorgulaması üzerine kuruludur ve romanda gecekondu bahsi bu ana vakanın dışına çıkılıp açıkça belirtilmemiştir. *Fikrimin İnce Gülü* romanındaki kişilerden Bayram aracılığıyla gecekonducuların varlığını öğrenecek de romanın ana eksenini iç göç-dış göç ve doğululuk-batıllık üzerine kuruludur. *Bir Düşün Gecesi* romanında ise Tuncer, altyapı sorunlarının yaşandığı gecekondu mahallelerinin varlığını belirtir ancak roman boyunca gecekondu unsuru tematik olarak aktarılmaz. Roman içerisinde birtakım unsurlar gecekondu insanları ile birleştirilerek aktarılmış olsa da çalışmamıza dahil edilebilecek kuvvette değildir. Ağaoğlu'nun sosyal meselelere verdiği önem dikkate alınarak *Üç Beş Kişi* romanından hareketle gecekondulaşma sorunu ele almamızın esas nedeni yazarın bu romanında, romandaki ana kişilerden biri olan Selmin aracılığıyla gecekondu mahallelerine ve gecekondu kadınlara yönelik oluşturduğu dikkatten ötürüdür.

Yukarıda tanıtımını verdiğimiz romanlardaki esas gayemiz gecekondulaşan Ankara kentinin romanlara nasıl yansıdığını gözler önüne sermektir. Çalışmamız doğrultusunda yararlandığımız romanlardaki gecekondu bölgelerini ve ilgili kişileri genel bir görünüm olması açısından şöyle ifade edebiliriz:

Tablo 1.1.: Romanlara Göre Gecekondu Bölgeleri ve İlgili Kişiler

Romanın Adı	Gecekondu Bölgeleri	İlçeler	İlgili Kişiler
Yürümek	Samanpazarı Semti	Altındağ	Elâ, Alişan
Yenişehir’de Bir Öğle Vakti	Dışkapı Semti	Altındağ	Ali ve annesi, Nurten
İshak	Seyran Tepesi Mah., Eski Su Deposu	Çankaya, Keçiören	İshak ve ailesi, Memiş, Ali, Osman
Keklik	Topraklık Mah., Çinçin Semti, Kale Mah.	Çankaya, Altındağ	Seyit
Kara Ahmet Destanı	Derbent Serpmeleri Mah., Topraklık Mah., Yeşilyurt Mah.	Çankaya, Şereflikoçhisar	Ahmet
Kaçış	Topraklık Mah.	Çankaya	Ayhan, Ahmet, Ceren, Saliha
Kente İndi İdris	Kuşçu Sok.	Sincan	İdris Yanık ve ailesi, Kara Ömer ve ailesi
Canbaz	Gaziosmanpaşa Mah.	Çankaya	Ali Çubuk ve ailesi
Toprak Kovgunları	Elmadağ	Elmadağ	Mahmut ve ailesi, Ayten ve ailesi, İlhan ve ailesi
Cadı Ağacı	Çinçin Semti, Ulucanlar Semti	Altındağ	Nilüfer, Fotoğrafçı, Şaziment, Nevzat
Üç Beş Kişi	Şirintepe Mah., Bağderesi Sok.	Mamak	Selmin

Tablo 1.1.’de çalışmaya konu edinilen romanlarda geçen gecekondü bölgeleri, bu bölgelerin günümüzde yer aldığı ilçeler ve romandaki gecekondü sakinleri ile gecekondü olgusunu aktaran diğer kişilere işaret eden “ilgili kişiler” bilgisi verilmiştir. Gecekondü bölgeleri sütununda romanda geçen bölgeler aktarılmış olmakla beraber güncel ilçe bilgisi tarafımızca eklenmiştir. İlgili tablo, çalışmanın kapsamını romanların ana hatları bağlamında somut bir şekilde ifade etmeye hizmet eder. Bu doğrultuda tablodan yola çıkarak romanlarda geçen gecekondü bölgelerinin Çankaya ve Altındağ ilçelerinde yoğunlaştığı söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

GECEKONDU SORUNUNUN TEMATİK OLARAK ROMANLARA YANSIYIŞI

Roman, hayatın her yönünü içeren özelliğiyle çok yönlü tartışmalara daima açıktır. Romanın sınırını çizen bir çerçeve oluşturmak oldukça zordur. Ancak romanın her türünde gerçekliğin gözetilmesi söz konusudur. Yazar, eserini bir bütünlüğe kavuştururken yaşadığımız dünyanın ölçülerini, dikkatlerini göz ardı etmeyerek bir pencere oluşturur ve o pencereden bakar. Bu bağlamda roman, dış dünya ile oluşturduğu bağ neticesinde yeni bir dünya yaratır. Bu yeni dünyadaki bağ, okuyucuya gerçekliğin yansıması olarak görülür. İncelediğimiz romanlar arasında yer alan *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti* romanında bu durum, şöyle özetlenir:

*“Kitap cümleleri soyutlanmamalı. Onlar soyut başlangıçların sonucu olarak yazılmadılar; olaylar, durumlar, gerçeklerle oluştular. Onları gerçeklerle ve durumlarla olan kopmaz bağlantılarıyla geliştirebilirsin ancak. Yoksa somut sonuçları soyut başlangıçlara dönüştürmüş olursun.”*⁹⁹

Çalışmamızın bu bölümünde toplumsal hadiselerin başında gelen gecekondulaşma sorunsalının, çalışmamıza kaynak oluşturan romanlarla ilgisi belirtilip roman yazarının yarattığı kurgusal alemin içindeki ilişkisi açıklanarak başlıklar altında ifade edilmiştir. Amacımız gecekondulaşmanın, romancı gözüyle ne şekilde algılandığını metinlere dayalı olarak ortaya koymaktır. Zira bu metinler, gecekondulaşma olgusunu, ilgili alanın içerdiği tarihsel gerçekliğe uygunluk teşkil edecek şekilde ele alan romanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Gecekonduların Ortaya Çıkış Süreci

“Sığmaz etti güzel kentlere bizi felek.

*Geldik gecekondulara süründük uzun uzun.”*¹⁰⁰

Gecekonduların oluşum süreci, büyük kentlere yapılan göç hareketleriyle birlikte hız kazanır. Dolayısıyla kentlerde sağlıklı bir büyüme yaşanır. Bu durum haliyle çevresel ve toplumsal açıdan çarpık bir yapılaşmayı ortaya çıkarır. Şehirde daha iyi bir hayat kurabileceklerine olan inançla köylerini terk ederek büyük kentlere göçen insanlar,

⁹⁹ Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 140.

¹⁰⁰ Hasan İzzettin Dinamo, *Gecekondumdan Şiirler*, May Yayınları, İstanbul 1976, s. 8.

öncelikle barınabilecekleri bir ev arayışı içine girerler. Bunun için de şehrin kıyısında, uzak da olsa derme çatma bir ev yapmaya koyulurlar. Ankara da bu şekilde göç alan kentlerin başında gelir. Bir umutla şehre gelen insan çeşitliliği ve umut-umutsuzluk ikilemi *Kara Ahmet Destanı*'nda Fakir Baykurt tarafından şöyle ifade edilir:

“Derbent Serpmeleri’ni kaç kezdir yıkımcı yıkıyor, bunlar yeniden yapıyor. Rize’den, Giresun’dan, Sinop’tan, Sivas’tan, Urfa’dan, Maraş’tan, Erzurum’dan, Kars’tan, yurdun hemen her yerinden köylüler kopup geliyor. Bir yandan umut, bir yandan gittikçe büyüyen bir umutsuzluk! Gelmekten başka çözüm yok. Bir durak, bir istasyon Ankara. Biraz durup belki Almanya’nın, Avusturya’nın, Hollanda’nın, Fransa’nın yolunu tutarlar. Umut da, umutsuzluk da yerlerinden ediyor onları. Göçüyorlar. Küçük küçük, birbirine yanaşık gecekonducularını yapıyorlar. Yapmak için göçüyorlar.”¹⁰¹

Bu kaçınılmaz süreci ortaya çıkaran ana etken olarak toplumumuzun geçirdiği siyasal ve ekonomik istikrarsızlık gösterilebilir. Köy yerindeki yaşamlarından uzak düşen bu insanların, göç etmesinin temel nedenlerinden biri köy yerinde var olan gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Toprak sahiplerinin doymak bilmeyen iştahıdır. Köyde ırgatlık yapan kesimin emeği acımasızca sömürülmekte ve en nihayetinde göç etmeye mecbur bırakılmaktadır:

“İsterse göçmesinler! Ağaları, "Siktirohungidin toprağımdaaan!" diyor. Koskoca Hazine'nin toprağını yutmuş adam; bunlarınkini yutamaz mı? Çoğunun toprağı mı var zaten? Köy, ova, doğa, ağanın. Büyüüük toprağının yanında küçük toprağı olanı siktir ediyor. Göçmen gelmiş, "Reform" vermiş on dönüm, yirmi dönüm; yutuyor. Bilmeyen, ağayı şaka sanıyor; tefeyle, tüfekte yutuyor, siktir ediyor.

İstanbul'a akıyor yurtsuzlar. Ankara'ya, Adana'ya, Antalya'ya, İzmir'e akıyor. Kayseri'de kalan var; Eskişehir'e giden var. Kırıkkale'de inen, Elmadağ'a, İzmit'e, Adapazarı'na konan var. Pendik'in, Gebze'nin, Tuzla'nın oraları tutanlar, Kâğıthane, Baruthane, Feriköy Mezarlığı'nın altıları, Alibeyköy, Topkapı, Bakırköy, Menekşe, Yeşilyurt, Ayazağa, Silahtarağa; tutanlar var.”¹⁰²

Çareyi şehre göç etmekte bulan insanların hayatta kalmak için verdikleri esas mücadele yer edinme, toprak sahibi olabilme dolayısıyla gecekondu yapabilmedir. Bundan ötürü gecekondu oluşumları, toplumdaki sınıfsal ayrımın mekâna yansıyan bir görüntüsü olarak karşımıza çıkar.¹⁰³ Şehirlerde hızlı bir yayılma gösteren gecekondu alanları, bir gecede o kadar çok yapılır ki ertesi gün yıkım ekiplerinin bu durumu engellemeye çalışması neredeyse imkânsızlaşır. Gelişigüzel ve yasal bir yetki verilmeden yapılan bu gecekondu, Ankara'nın sosyo-demografik yapısının da şekillenmesine

¹⁰¹ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 371-372.

¹⁰² Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 372.

¹⁰³ İlhan Tekeli; Yiğit Gülöksüz; Tarık Okyay, *Gecekondu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir*, Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 228.

neden olmaktadır. Kemal Ateş bu göçün hızını kahramanının içinden geçen düşünceler olarak şöyle verir:

*“Buraya ilk geldikleri günleri düşünüyordu Hayriye. Ankara’da geçen en tedirgin günleriydi o günler. Buralar böyle dolu değildi o zamanlar. Her gün kamyonlarla yeni göçler geliyordu. Bir gecede sekiz on birden yapılıyordu. Gece gündüz, kazma kürek sesleri eksik olmazdı. Her gün yeni bir komşu, yeni yeni insanlar bitiyordu yanlarında. Önceleri buraların tenhaliğinden yakınılırken, sonra sıkış sıkış gecekondular oldu.”*¹⁰⁴

Gecekondular mahallelerindeki değişim ve gelişim zaman içerisinde olur. Eski gecekonduların yanına yeni yapılan gecekondular eklendikçe, eski ev sahiplerinin arsası üzerine de ev yapılmaya başlanır.

Kemal Ateş, *Toprak Kovgunları* romanında köyden kente göç eden insanların kent yaşamı içerisinde var olmak için verdikleri mücadeleyi gözler önüne serer. Bu göçlerin sebebi olarak köy yerindeki toprağın verimsizliği dile getirilir. Gerçekleşen göç hareketlerinin sonucunda kentin dokusunun bozulduğuna işaret eden Kemal Ateş, yoksul kesimin yer edinme çabası olarak gördüğü gecekonduyu Hayriye ve Emin arasındaki konuşmalar üzerinden şöyle verir:

“«Gerçi Emin sen de bilirsin ya,» diye devam etti Hayriye: «Bizim ilk geldiğimiz yıllar bir âlemde buralar. Sen o günleri bilmiyorsun. Kimse kimseyi tanımıyor; dilleri ayrı, dişleri ayrı, huyları husları ayrı bir sürü insan. Herkes mülk edinme tutkusunda. Çünkü herkes biliyor ki, Ankara gibi yerde toprak altın kadar kıymetli. Hiç kimse birbirinden geri kalmak istemiyor. En uysal gördüğün adam bile canavarlaşıyor. Herkes bir yer kaparken kim seyirci kalmak ister? Eline kazmayı, küreği alan bir sınır çiziyor kendine. Gücünü ortaya koyup, 'Burası benim!' diyor. Doymuyorlar toprağa.

*«Köylü alışkanlığı işte!» dedi Emin. «Bir yere bağlanmak ancak toprakla olur bellemişiz biz. Kendi toprağımız, kendi evimiz olmayınca ayağımızı yere berk basamıyoruz.»*¹⁰⁵

Gecekondular bölgelerinin köy görünümünde olması, göç edenin köylü alışkanlığı ile toprak sahibi olabilme düşüncesini devam ettirmesi ile ilintilidir.

1970-1985 yılları arasında yayımlanan romanlarda, 1950 sonrası yaşanan hızlı göçlerin neden olduğu önlenemeyen nüfus artışı ve bunun sonucunda yaşanan gecekondulaşma olgusu, ülkemizin yakın geçmişindeki toplumsal sorunların en çarpıcı olanıdır. Büyük kentlerin merkezlerine uzak yerlerde ortaya çıkan bu arada kalmış yerler, göç eden yoksul halkın şehirde tutunabilmek için verdikleri savaşın ilkidir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 114.

¹⁰⁵ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 115.

¹⁰⁶ Ö. Şenyapılı, *age.*, s. 84.

İshak romanının başkişi devlet memuru olan İshak, askerliğinden sonra Ankara'ya gitmiş ve burada yaşamaya karar vermiştir. Ninesinin ölüm haberini aldıktan sonra o daha köy yerine gitmeden hakkında köy yerinde konuşulur. Köy halkı arasındaki geçen diyaloglarda İshak'ın, Ankara'da bir gecekonduda oturduğu bilgisi verilir. Ancak köy halkı “gecekonduda” kavramına pek aşina değildir ve bu durumu sorgular. Köy halkı arasında “gecekonduda” kavramı, Ankara'daki evlere verilen isim şeklinde idrak edilir. Bu evlerin gece yapıldığına dair fikir birliğine varılır:

“*«İshak da gelmedi, ninesinin ölümüne. Belki de gelir daha; kuş değil ya hemencecik gelsin... Ta... Ankara'dan gelecek. Şura değil ki, Ankara işte, belki de akşam gelir; belki de yarın.» İshak'ı sordu Kara Ali'ye:*

«İshak, ne iş yapar Ankara'da?»

«Eh» dedi, Kara Ali de. «Ne iş yapacak; küçücük bi memurmuş; aldığı para kendine yetmezmiş ki, sözüm ona bürokrat bulaşığı diyorlar onlara.»

«Ne demek bu bürokrat bulaşığı?»

«Ne bileyim; öyle diyorlar işte.»

«Yazık dedi Emet. Şaban'a baktı sonra da. Şaban da ona «Bir gece kondusu varmış.»

«O da ne?»

«Ev işte.»

«Adı mı bu?»

«Gecekonduda derlermiş Ankara'da evlere,» «Gece mi yapılır ki?»

«Besbelli; gece yaparlar.»”¹⁰⁷

Romanlarda tarihsel gerçekliğiyle bir arada verilen gecekondulaşma, genellikle sosyal tabanlı bir tanımlama yöntemi kullanılarak açıklanır. Bu açıklamalarda gecekonduların bir gecede yapıldığı bilgisi ve gecekonduda oluşumundaki temel etkenler olarak gösterilebilecek yapı malzemelerini sağlama ve bu malzemelere erişme durumu yer alır. Gecekonduda yapımı için belirlenen arazilere yönelik olarak o arazinin coğrafi özellikleri noktasında bir malzeme arayışı içerisine girilir.

Kente İndi İdris romanında hızlı göç hareketlerinin sonucu olarak gösterilen gecekondulaşma, toplumsal ve tarihsel yönüyle bir arada ele alınır. Geçim sıkıntısı dolayısıyla köyünden kopmak mecburiyetinde kalan İdris, Ankara'da bir gecekonduda arayışı içerisine girer. Bu konudaki detaylı bilgiyi, köylerinden daha önce göç etmiş olan Kara Ömer'den alır. Ömer, şehirde yaşamak için gerekli olan süreçlerden etraflıca

¹⁰⁷ Fikri, *İshak*, s. 17.

bahseder. Romanda gecekondur yapımı, aşamaları ile aktarılır. Bunun için gerekli olan unsurlar; bir miktar para, alan-arazi belirleme, yapım malzemeleri ve üç-beş işçinin yardımından ibarettir.

“- Ev nasıl yapılıyor?

Elinde üç beş kuruş oldu mu, o da kolay. Önce yerini ayarlıyorsun. Kumunu harcını biriketini hazır ediyorsun. Bunları satan adamlar var. Parasını verdin mi istediğin yere istediğin kadar getirip döküyorlar. Ustaları ameleleri de tenbihliyorsun. Akşam hava kararınca geliyorlar. Ha babam deyip bir başlıyorlar, tamam. Ev sabaha kadar bitiyor. Çatısını örtüyorlar. Kapısını penceresini takıyorlar.”¹⁰⁸

Gecekondur tipi evler, çoğunlukla bir yahut iki odadan oluşur. Odalardan biri mutfak veya odun kömürlerinin istif edileceği yerler olarak kullanılabilirdiği gibi bunun yanında aile bireylerinin yatak odaları olarak da kullanılabilmektedir.¹⁰⁹ Bu evler zamanla geliştirilerek büyütülür:

“- Kaç lira gider Ömer ağa, ev yapmak için?

- Valla kardaşım on bine de yapıyorlar, yirmi bine de yapıyorlar, elli bine de yapıyorlar. Evine göre. Sen şimdi iki göz yaptın mı yeter. Yerini biraz geniş tutarsın. İlerde büyütürsün. Herşey birden olmuyor. Yavaş yavaş oluyor. Acele etmiyeceksin.”¹¹⁰

İshak romanında gecekonduların yapımına ilişkin zorlu bir sürecin var olduğundan bahsedilir. Romanda gecekondur mahallelerinin nasıl meydana geldiği, yapım aşamaları ifade edilir. Ankara’da, dağ-tepe yamaçlarındaki kayalar eşerek bir alan yaratıldığından ve her mahallenin coğrafi özelliklerinin farklı olması dolayısıyla farklı bir aşamadan geçilerek gecekonduların yapıldığı fikrinden söz edilir. Çünkü Ankara’da gecekondur alanları, “... şehrin bütün dolaylarını kuşatmış, vadilere, tepelere serpilmiş, çıkılması zor yamaçlarda yerleşmiş kırsal ve mütevazı köy görünüşündedirler.”¹¹¹ Dolayısıyla ev için gerekli olan takımlara ulaşmak da gerekir.

“Yalın bir dağ gibidir burası. Üste bir karış toprak, altı kayadır. Ev yapmak, kerpiç kesmek için, toprak bulmak da zordur. Yalnız, kayalar katmerli katmerlidir. Çay çakılları gibi, ufalır gelir kazmanın ucuna. Katmerlerden bem beyaz değilse de, beyaza yakın toprak dökülür. Bu çakılla karışık toprak, yığıldıkça kenara gelir çakılları. Sonra da küreğinen sıyrılarak, bayıra atılır. Yığılan toprak, bir kaç defa elden geçer böyle böyle. Bütün çakılları elenmiş gibi temizlenir. Kalan, saf, arı duru topraktır.

Sert kayaları eşmek, oldukça zordur burada. Eşilir ya, türlü türlü takım ister. Manivla, taş çivisi, balyoz daha buna benzer şeyler. Barut, dinamit gibi patlayıcılar da gerekir

¹⁰⁸ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 11.

¹⁰⁹ Orhan Türkoğlu, *Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1977, s. 93.

¹¹⁰ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 11.

¹¹¹ İbrahim Yasa, “İç Göçlerin Büyük Şehirlerin İş-Güç Çeşitlerindeki Etkileri (Ankara Örneği)”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, Ankara 1968, s. 177.

ama, bunları kullanmak mümkün değildir, Bereket versin, bu gibi sert kayalar, yok gibidir. Şayet raslarsa kazma ile eritilirler. Yontarlar dururlar, sabahlara dek tık tık. Fazla olursa; ya bırakılır, ya da evin temelleri biraz yükseğe kaldırılır, Gene de neticede uydurulur; zaten mümkün olmasa, ona göre takımlar bulundurulur. Onun için, her semtin takımları ayrıdır. Mutlaka arazinin hirsına uygun takımlar seçilir.”¹¹²

Gececondusunu yapacak kişiler, ev için gerekli olan harcı oluşturmak için yapılan karılma işlemini, harç karma makinelerinin kullanılamaması nedeniyle çeşitli yöntemler kullanarak hem daha ucuz yoldan halletmeye hem de olabilecek en sağlam hale getirmeye çalışırlar:

“Üstteki toprağın rengi kırmızıya çalar. İçerisinde küçük küçük çakıllar olmasına rağmen, çok özlüdür. Kerpici parça parça yarılır; kazmanın ucunda ufalanan kaya gibi, parçalanır gider. Hiç bir işe yaramaz. Katmerlerden çıkan toprak özsüzdür; ama, rutubetlidir. Ağacı besler, fakat yapışmaz. Bu yamaçta akar su yoktur. Ağaçlar susuz büyür. Anlaşılan o rutubet besliyor işte. Yaz gününde ağaçlar yemyeşildir. Ama, kesilip gider hepsi. Sahiplerinin içinde oturduğu, bakımlı bir kaç bağ hariç.

İşte, üstteki özlü toprak; alttaki özsüz toprağa karıştırılınca, kum gibi bir şey çıkar ortaya. Çamuru harç gibidir. Harç kadar da sağlamdır. Kerpiçler kazmayla zor kırılır. İcap ederse, kerpiçleri çekiçle yontarlar. Biriketleri birbirine kaynatır, sıkar. Balçık gibi olur çamuru. Elbette olacak bu kadar işlemeye göre.”¹¹³

İmkânsızlıkların doğurduğu gecekondu alanlarında coğrafi şartların neden olduğu bazı etkenler vardır. Sürekli olarak çözüm üretmesi beklenen gececondulunun bunun için yapabildiği tek şey araziye uygun malzemeyi bulabilmek olmuştur.

Toprak Kovgunları romanındaki kişilerden Hayriye, başlangıçta ölen kocasının kardeşi Emin’e, gecekondu konusunda yardım etmez ve bu sebeple Emin, gececondusunu yapabileceği bir alan bulmaya çalışır. Emin, Elmadağ ve çevresindeki gecekondu alanlarını gezdiği sırada arazi mafyası Sivrioğlu’nun dize getirdiği bir adam ile karşılaşır:

“Oturup bir zaman yıkık evlere baktılar. Sağ eliyle sol avucunu yumrukladı Emin. Görüyordu ki, bir etek para gerekiyor buradan arsa alabilmek için. Üstelik tapu verseler neyse, o da yok! Apartman yapmak kadar zora vardı gecekondu yapmak. Umudu suya mı düşecekti? Başını sokacağı bir evi olmayacak mıydı?

«Ooof! Of!» diye, gene avucunu yumrukladı Emin.

«Desene hemşerim bir ev sahibi olamayacağız biz.»¹¹⁴

Gecekondu alım-satımı, zaman geçtikçe bu işin mafyasının doğmasına neden olmuştur. Arazi mafyaları, yüksek mevkilerden aldıkları destekle boş buldukları alanları özellikle de devlete ait hazine arazilerini pazarlayan kişiler olarak romanlara yansır. Yeni

¹¹² Fikri, *İshak*, s. 31.

¹¹³ Fikri, *İshak*, s. 31-31.

¹¹⁴ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 108.

tanıştığı adamın evinin Sivrioğlu tarafından yıkılıp talan edildiğini öğrenen Emin, bu adamın yanından ayrıldıktan sonra kaygı duyar:

“Kendi evi yıkılmış gibi üzgündü Emin. ‘Bizim için ev yapmak zor’ diye düşünüyordu. Yerle bir edilmiş evler gözünü korkutmuştu.”¹¹⁵

Umutla arzulanan gecekondular, artık neredeyse apartmanda bir daire sahibi olabilmekle eş değer tutulmaya başlanmıştır. Çünkü gecekonduların yapımı için hem bir alan bulmak gereklidir hem de bir miktar paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Her iki husus da göçen yoksul kesimin karşılayabileceği cinsten değildir. Devlete ait arazilerin bile sahipleri vardır ve buralarda gecekonduların yapabilmek sanıldığı kadar kolay değildir. Emin’in gecekonduların alanlarındaki arayış mücadelesi tüm bu sebeplerle sonuçsuz kalır. Lakin Emin, roman boyunca gecekondusunu yapabilmek için her türlü sıkıntıya göğüs geren, rüşvet ve iltimas gibi yollara dahi başvuran bir kişi olarak varlık gösterir.

Romanlarda gecekonduların yapımına başlanılan yer, genelde devlete ait hazine arazileridir ancak bu alanların sahibinin çıkagelmesi muhtemel olduğu gibi şehirde toprak ağalığına giren ve haraç uğruna tehditler yağdıran kişilere de rastlamak mümkündür.

Romanlarda sıklıkla gecekondular-iktidar ilişkisi de eleştirilmiştir. İktidarın başında olanlar veya çıkar grupları, gecekonduların halkının politik bir güç olduğunun farkındadır. Seçim öncesi ve sonrası izlenen politikalar gecekonduların artış hızını tetikleyen unsurlar olmuşlardır. Bu dönemlerde yaşanan siyasî karışıklıklar ve sosyal kontrolün zayıflaması, gecekonduların yapımını da arttırmaktadır. Bu durum *Kara Ahmet Destanı* romanında siyasal bir bakışla eleştirel bir tutum içerisinde verilir:

“Koparıp koparıp atılıyor tutunmaya çalışanlar. Kimi yer Hazine’nin, kimi yer Vakıflar’ın, kimi yer de sahipli filan oluyor. Bir alay toplum polisi, yıkım görevlisi, kazma, kürek ve dozerle geliyor. Çok rüşvet dönüyor. Büyük “ticaret” dönüyor ara yerde. Beş yüz, bin gecekondular bir gecede yapılıyor; hepsinin briketi bir elden, hepsinin camı çerçevesi bir adamdan alınıyor. Yere para veriyorlar. Çatı çatır değişiyordu insanların bildiği, bilmediği. Partiler gecekonduları kurduruyor, ekip gönderip gecekonduları yıktırıyor. Oy zamanı af çıkarıp tapular dağıtıyor. Karışık, karmakarışık işler dönüyor.”¹¹⁶

Toprak Kovgunları romanında gecekonduların oluşumundaki siyasal etken seçimlerle doğru orantılı olarak aktarılır. Seçim zamanı partiler gecekonduların yapımına göz yumarken, seçim sonrasında bu durumun tam tersi yaşanabilmektedir. Seçim dönemlerinde gecekonduların daha rahat yapılabilecek olduğunu öğrenen Emin için

¹¹⁵ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 109.

¹¹⁶ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 372.

beklemek dert değildir. Gecekondu sahibi olabilecek olmanın hevesi, onu başkent Ankara'ya bağlayan ana nedendir. Emin, ev aramak için gittiği gecekondu alanlarında karşılaşarak sohbet ettiği adamlarla ayrılacakları esnada aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“«İstersen seçimler yaklaşırken yap evini. O zaman yıkım işi gevşer.»

«İyi ya, iki yıl var seçimlere.»

«Varsın olsun! On yıl bekledin de iki yıl mı beklemeyeceksin? 69 seçimlerine iki yıl bile kalmadı şurada.»¹¹⁷

Ev yaptıkları arazilerin ilerleyen zamanlarda değer kazanacağını bilmesi, gecekondulunun en büyük güvencesi olur. Bu nedenle şehirde arsa sahibi olabilmek, Emin'in hayatında büyük bir öneme sahiptir. En büyük hayali olan gecekonduyu, on yıl boyunca bekleyen Emin'in en büyük korkusu, bu düşün gerçekleşmeme ihtimalinin var olmasıdır.

Görüldüğü üzere Ankara'daki gecekondu alanlarının oluşumu, yaşanan göçler ve siyaset ile hem iç içe hem de doğru orantılıdır. Şehirde bir apartmanda daire sahibi olabilmek, göç eden yoksul kesim için imkânsızdır ve bu sebeple göçen nüfus bir zorunluluk ile gecekondu yapmaya karar verir. Gecekondu sahibi olabilmek bugünün ve yarının kurtarıcısı olarak görülür. Romanlarda olumlu bir bakışla verilen ve dar gelirlinin sığınak olarak gördüğü gecekondu, zamanla sosyal tabakada bir derinleşmeye de yol açar.

“Kentteki köyler” olarak değerlendirilen bu bölgeleri, köylük yerlerdeki kültürün yansıması olarak da değerlendirmek mümkündür. Çünkü gecekondu halkının, yaşamındaki ölçütünü köy yerindeki süreçleri belirler. Bu yapıların, Ankara'nın gelen nüfusa uygun yerleşim alanlarının olmayışının neticesinde ortaya çıktığını da belirtmek gerekir. “Kent merkezinde ve çevresinde kamuya ait boş ve denetimsiz alanların varlığı, merkezdeki bu eşiklerin plan dışı bırakılması”¹¹⁸ gibi sebeplerle göçen kesim tabiri caizse boş bulduğu alana gecekondu yapar. Bunun için ihtiyaç duyduğu şey ise yeterli miktarda para toplayabilmek ve gecekondu yapacağı alanı bulabilmektir. Tüm bunların sonucunda romanlarda gecekondu, konut sıkıntısına yönelik bir çözüm olmaktan ziyade çaresizliğin sebep olduğu ilkel ve sağlıksız bir yerleşme biçimi olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

¹¹⁷ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 109.

¹¹⁸ T. Şenyapılı, “Baraka”dan Gecekonduya Ankara’da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923-1960, s. 269.

2.2. Kent Kültürünün Kenarındaki Gecekondu Yaşamı: Mahrumiyet

Gecekondu halkı, barınma sorunun yanında kendisini baş edilmesi güç bir yoksulluğun içinde bulur. Yoksulluk, sözlüklerde “*Genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durum. (...) bireyin geçimini sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yoksun kaldığı bir duruma işaret eder.*”¹¹⁹ Gecekonduya yaşayan insanın en hayati sorunu geçim derdidir. Bu sebeple gecekondu halkının can damarı, geçimini sağlayabilmek için verdiği mücadelenin bütünüdür.¹²⁰ Gecekondulunun bu mücadelesi, gereksinim duyduğu pek çok unsurun gerçekleşmemesi ile doğru orantılıdır. İshak romanında bunlar şöyle ifade edilir:

*“İşi bitmez ki, rahat etsinler. Oda yapılır, sofa ister; onu yapar, mutfak ister; tabanı beton olur, tavan ister; her sene bir iş. İsterse yapmasınlar, ihtiyaç durmuyor ki.”*¹²¹

Gecekondu halkı, barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla girdiği mücadelenin yanı sıra yeme-içme sorununu çözmek için de sürekli çabalar. Şehre gelip köylü kalan gecekondu insanları, yaşamlarına yönelik ileriye dair adımlar atmaya kapalıdır. Zihinlerinde var olanla yetinmeye mecbur olma düşüncesi vardır ve bu durum onları bir “yoksulluk kültürü” içerisine sokar.¹²² Bulundukları koşulların yetersizliği doğal koşulların yarattığı zorluklar ile birleşir:

*“Bir sağanak bastırır ki, erir gibi olur gecekonducular Evler çamur deryasına batar. İnsan yere basmaya çekinirdi. Sarhoş kusuğu gibi pis bir çamur tutar yolları. Yürümenin, dolaşmanın tadı kalmaz. İşe gidip gelmek zorlaşır, çamursuz yollar aranır. Çok zaman ellerine bir kamgak ya da tahta parçası alıp, adım başı temizlenirlerdi. Bütün dikkatlerine karşın yine de tepeden tırnağa çamura gömülürler. Ve kente indiklerinde tertemiz insanlara imrenerek bakarlardı. Apartmanlarda oturanların en çok bu temizliğine haset edilirdi.”*¹²³

Gecekondu halkının içinde bulunduğu yoksulluk, kendisini zaman zaman devlete karşı bir başkaldırı şeklinde gösterir. *Kara Ahmet Destanı* romanında, Ahmet’in öğrencilerle yardımına koştuğu gecekondu mahallesinde yaşayan Giresun’un Hasırlı köyünden Celâl Dana şöyle isyan eder:

¹¹⁹ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü* (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 825.

¹²⁰ Türkoğlu, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, s. 128.

¹²¹ Tahir Fikri, *İshak*, Fikri Yayınlar, Ankara 1974, s. 89.

¹²² Türkoğlu, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, s. 128.

¹²³ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 199.

*“Git onu kendisinden sor. Ben değilim ki devlet! Ben yoksul muyum? Yoksul. Dar gelirli miyim? Hem de çok dar. Ailem var mı? Var. Sağlık şartlarına uygun konutum var mı? Yok. Sağlamış mı devlet? Hayır. Kendim sağladım (...)”*¹²⁴

İçinde bulundukları geçim sıkıntısı nedeniyle kırsal alanlardan büyük kentlere göç eden insanlar, eğitimsizlerdir. Başlangıçta gecekondu yapan aile fertleri, daha sonra yoksulluktan kurtulmak amacıyla ilk olarak karın doyuracak bir iş arayışı içerisine girerler.¹²⁵ Bu sebeple gecekonduda yaşayan kadınlar, temizlikçilik yaparak çektikleri sıkıntıları çözüme kavuşturmayı umar. Şehrin lüks semtlerinde temizlikçiliğe giden gecekondulu kadınlar, bu evlerdeki yaşamı gördükçe kendi yaşadıkları mahallelerin içinde bulunduğu yoksulluğu daha derinden idrak eder.

Yenişehir’de Bir Öğle Vakti romanında Olcay Hanım’ın evine gelen temizlikçi Nurten, gecekonduda yaşayan ve geçimini sağlamak için bu işi yapmaya mecbur olan bir kadındır. Bu evde pişen yemekler, bu evdeki malzemeler ve yemek yenme şekli bile sürekli olarak Nurten’in kendi yaşamıyla bu evin düzenini kıyaslamasına neden olur:

*“Kendi evinde böreğin içini daha gani gani, daha iç rahatlığıyla hazırlardı. Çocuklar da tepeleme yedi böreği. Kırk yılın birinde, ama olsun, parmaklarından yağ akar küçük oğlunun, kara gözleri parlar. Bu evde hiçbir yemeğin, öyle kendi oğlunun yediği gibi coşkuyla yenebileceğini düşünemez.”*¹²⁶

*“Mevhibe Hanım asık bir yüzle mutfığı dolandı. Gülmezdi pek. Hep ciddi, önemli bir surat takınırdı ev işlerini kontrol ederken. Nurten’in aklına, mahallesindeki manavı arada sırada basan belediye memurları gelirdi. Mevhibe Hanım müfettiş ciddiyetiyle mutfığı inceledi. Her şey yerli yerindeydi. Başka türlü de olamazdı. Mevhibe Hanım izin vermezdi çünkü. “Benim evimde düzen bozulmaz.” derdi sık sık. Altı piçle gecekonduya tıkl, çocukları eve kapatıp evden çık da, bak nasıl bozulur ev düzenin, diye acı acı düşünürdü Nurten bazıları. Bir de akşam kocan gelsin, iş dönüşü yorgun argın topladığın evin altını üstüne getirsin.”*¹²⁷

Olcay Hanım’ın çocuklarıyla beraber oturduğu yemek masasına oturamayan Nurten, Olcay Hanım’ın çocuklarının talebine rağmen buna cesaret edemediği için onlarla oturmak istemez:

*“Nurten Hanım, bu evde kendiliğinden bir şeyler yemeye asla cesaret etmezdi. Aslında bu köfteden yemediğine hiç üzülmez insan, diye düşündü.”*¹²⁸

Olcay Hanım’ın oğlu Doğan, bir belgesel çekmeye karar verir ve Altındağ ilçesine doğru yola koyulur. Girdiği mahallelerdeki çocukları gördükçe gecekonduların içinde

¹²⁴ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 374.

¹²⁵ Türkoğlu, *Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, s. 74.

¹²⁶ Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 103.

¹²⁷ Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 104.

¹²⁸ Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 104.

bulunduğu yoksulluğu iyiden iyiye fark eder. Bu mahallenin çocukları bir nevi geçim derdinde olan anneleri ve babaları dolasıyla sokağın kucak açtığı ve analık ettiği çocuklar olmuştur. Hırpalanmaya alışmış olan gecekondulu çocukların gelen yabancılara karşı tutumları çeşitli durumlar dolayısıyla farklılaşır:

“(...) buradaki çocukların çoğunda vardı. Yabancı birine, önce gözlerini dikip dikkatle, gözlerini kırpmadan bakıyorlar, sonra, bir süre, ısrarla peşine takılıp izliyorlar, izledikleri yabancıya sert olmadığına, kendilerini dövmeyeceğine kanaat getirdikten sonra sırnaşmaya başlayıp istediklerini mutlaka yaptırmanın yolunu biliyorlardı.”¹²⁹

Gecekondulu mahallesindeki bu çocuklar, kendilerinden olmayanı anlayabilecek bir farkındalığın içindedirler. Başta yabancı gördükleri insanlardan uzak dursalar da bu insanların onlara zarar vermeyeceklerini anladıkları gibi o insanlardan fayda sağlamaya çalışırlar. Doğan, gecekondulu mahallesindeki her detayı çekeceği filmde kullanmak ister. Altı ay boyunca boynundaki kamerasıyla gezdiği Altındağ semtindeki yoksul yaşıntının görüntüsü romandaki şu satırlarda aktarılır:

“Film, Altındağ halkını, kapı önlerinde dolsuz oynayan çocukları, sabah gün doğumuyla çalışmaya gidenleri, hizmetçiliğe gitmeden önce alelacele çocuklarını yedirip giydiren kadınları, kapı önlerinde pinekleyen yaşlıları, kümesleri, avlularda eski pırtılardan dokunan kilimleri, mahalle arasında kalkan bir cenazeyi, bir sünnet düğününü, imam nikahını, şunu, bunu ayrıntılarıyla yansıtacaktı.”¹³⁰

Filmin gösterim gününde tanıştığı Ali'nin annesiyle yaşadığı gecekondusuna giden Doğan, bu eve yönelik gözlem yapar. Bu evin her yerinde ucuz eşyalar bulunur ve yoksulluk evin her köşesine işlemiş gibidir. Doğan, kendi evindeki antika eşyalarla bu evi kıyaslarken gecekondunun içinde kendi evlerinde bulamadığı sıcaklığı ve samimiyeti bulur:

“Ucuz, çirkin eşyalar vardı ortalıkta. Üç sehpa. Duvara asker gibi sıralanmış dört sarı iskemle. Duvarda, üstünde aslanlar olan suni ipekten, işporta işi bir halı, bir duvar saati, yanında Saatli Maarif Takvimi. Odanın en görünür yerinde, arkası aynalı, Samanpazarı möblecilerinden alınma ucuz bir vitrin. Vitrinin içinde birkaç kahve fincanı, bir nikâh şekeri kutusu, birkaç yaldızlı limonata bardağı. Bu eşyaların hepsi, tek tek çirkin, ucuz, bayağı şeyler, diye düşündü Doğan. Ama yine de ev içinin tümünde sıcak, insanı rahat ettiren bir şey var. Oysa kendi evleri büyükbabasından kalma antika eşyalarla boğucu, tatsız bir müze gibiydi. Çocukluğundan beri sevmezdi evi. İlkokuldayken simsiyah bir ev resmi yapmış, üstüne “bizim ev, siyah ev” diye yazmıştı.”¹³¹

Doğan, alt sınıf olarak değerlendirilen insanların kendisine ve ailesine karşı sürekli bir saygı içerisinde olduğunu gören biridir. O, yoksul yaşama sahip insanların oluşturmak

¹²⁹ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 151.

¹³⁰ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 149.

¹³¹ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 165.

mecburiyetinde kaldıkları saygı duvarının aşılamayacak olduğunu sandığı için Ali'yi ev ortamında gördüğünde hayret eder. Tanıdığı kapıcı ve odacıların hiçbirini saygı boyutunda Ali kadar rahat olamamıştır. Ali'nin bu tavrı hasebiyle Doğan, yaşamından edindiği fikrin doğru olmadığını düşünür ve bu duruma şaşırır:

“Divana rahatça oturdu. Ansızın gelen, gittikçe çoğalan bir rahatlıkla Ali'ye baktı. Sanki çoktan beri, çocukluğundan beri bu eve gelip gidiyordu, üstünde oturduğu divanda sık sık gecelemişti sanki. Ali ıslık çalarak yan odaya geçti. Oradan pantolon yerine pijamasının altını giymiş ve ayağına terlikler geçirmiş olarak döndü. Her akşam yaptığı gibi, misafir yokmuşçasına. Doğan, Ali gibilerin, kendi sınıflarından olmayan biri evlerine geldiğinde kasıldıklarını, ne yapacaklarını şaşırdıklarını sanırdı. Kendi evlerine gelen fakülte odacıları ya da kapıcı gibi. Doğan, kaloriferlerin iyi yanmadığını söylemek için ne zaman kapıcı dairesine gitse, kapıcı karşısında Doğan'ı görünce ne yapacağını şaşırır, hem kendi rahatsız olur, hem de Doğan'ı rahatsız ederdi. Aşılamayacak bir duvar büyürdü aralarında. Oysa Ali hiç de öyle değildi. Davranışları Doğan'inkinden çok daha rahattı. Doğan bu rahatlığın nedenini merak etti. Ali bir sigara yakıp baktı Doğan'a.”¹³²

Bu gecekondudaki her eşya bin bir mücadele verilerek, Ali'nin annesinin uyguladığı baskı neticesinde alınmıştır. Tüm eşyalar, fark edilebilen çirkinliklerine rağmen Ali'nin babasının kolaylıkla satın alabileceği eşyalar değildir.

““Bizim kâşâne bura işte.” Çevresine gezdirdiği bakışlarında, eşyaların zevksizliğini bilen ama buna aldırmayan hatta bunu benimseyen bir şey vardı.

“Hepsi anamın zevkine göre alınma. Babamın kanı emilerek alınmıştır...” dedi gülerek. “Bütün çirkinliklerine rağmen, ödemesi babama çok zor gelmişti. Şu vitrin yüzünden babam çalıştığı atölyeden atılıyordu az daha. Haaa, doğru ya söylemedim, tornacıdır babam. En olmadık zamanda ücretinin arttırılmasını isterdi. Mecburdu buna. Malum ya taş meselesi...”¹³³

Nitekim Ali ve ailesinin yaşamındaki en büyük zorluk, içlerine düştükleri fakirlik olmuştur. Tüm bu fakirliğe rağmen babasının kendinden daha zor durumda gördüğü birine yardım etmesi ise annesinin âdeta deliye dönmesine neden olur. Ali, yaşamlarındaki yoksulluğu şu cümlelerle aktarmaya devam eder:

“ “Demek kaçırdı annen. Yalnız vitrin yüzünden mi?”

“Yok, parasızlık yüzünden. Parasızlık yüzünden kavga ederlerdi. Günlerce. Babam çalışkandı, ama ne var ki eli fazlaca açıktı. Hiç unutmam, bir süt kavgası etmişlerdi bir kez. O zaman fabrikadaydı babam. Her gün bir litre süt hakkı varmış. Bir bayram eve, babamın işçi arkadaşlarından biri ziyarete gelmişti. Beş çocuklu, çocukların beşi de hastalıklı bir işçi. Adam babamın elini öpüp, anamın yanında süt için teşekkür etti. Meğer babam kendi süt hakkını adama verirmiş, anamın haberi yok tabii. Adam gidince kıyamet koptu. O sıralar biz evde, bir gün doyuyorsak üç gün açtık.”¹³⁴

¹³² Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 165.

¹³³ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 166.

¹³⁴ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 166.

Ali'nin annesi Doğan ile tanıştıktan sonra Doğan, Ali'nin annesinin göstermiş olduğu misafirperverlik karşısında da şaşırır:

*“Doğan'ın arkasına bir yastık koydu. Sigara çıkardı, ucuz cam vitrinden aldığı evin en lüks eşyalarından olan kristal tablayı önüne koydu ve çay yapmaya gitti.”*¹³⁵

Doğan, Ali'nin annesinin göstermiş olduğu misafirperverlik karşısında da şaşırır. Bu kadının evinde bulunan ucuz vitrini içinde en değerli parçalardan biri olarak gördüğü kristal tablayı Doğan'ın önüne koyması aslında Doğan'ın geldiği yerdeki düzeni devam ettirme çabası şeklinde ifade edilebilir. Zira sınıfsal farklılıkların yazılı bir kuralı yoktur. Bunu belirleyen kişilerin yaşamı boyunca edindiği bilgileri kullanma şeklidir. Doğan'ın, Ali'ye ve Ali'nin annesinin göstermiş olduğu misafirperverliğe şaşırmasında, kendi annesinin ve içinde bulunduğu sosyal tabakanın hayatı algılama şekli etkili olmuştur.

Romanın bir diğer kahramanı olan Mevlût, mesleğini kaybetme korkusu içinde olan aciz bir kapıcıdır. Apartman sakini olan Mevhibe Hanım, Mevlût'ün karısı ile olan yüksek sesli kavgalarından rahatsız olup Mevlût'ü uyarır. Mevlût, Mevhibe Hanım'a şehre gelip köylü kalan karısı Hatice hakkında şunları söyler:

*“Bu Hatice köyden geldiği gibi hayvan kaldı. Ne oturmayı bilir, ne konuşmayı. Sen bunları ona anlat hanımefendi. Söz dinliyor mu? Benim bekçiliğime sırt veriyor mu? Bütün gün bebesi memesinde, kapı önünde yere çömelir. Kaç kez dedim. Öyle köylü karıları gibi kapı önüne çömelme, diye. Ağzı açık bütün gün sokağı seyreder. Bir diyorum, iki diyorum, sonunda dövüyorum. Ama bir vursam o on bağırtıyor, bir sövsem on sövüyor. Vallahi aldığıma alacağıma pişman oldum. Ama uzaktan akrabamız olur. İşte çekiyoruz.”*¹³⁶

Aralarındaki bağırış, insafsız düzenin içindeki adalet arayışının etkisiyle ortaya çıkan bir eylem olarak değerlendirilebilir. Romanda kavak ağacının, şehirde tutunabileceği tek yolun kapıcılıktan geçtiğine inanan ve çaresizliklerin üstesinden gelemeyen Mevlût'ün üzerine düşmesi de büyük kentlerdeki sınıfsal farklılığı ve yoksulluğun romandaki sosyal boyutunu içermektedir:

“Mevlût deli gibi asılmıştı çamaşır ipine. Kavak biraz önceki gibi yavaş yavaş değil, hızla sallandı. İtfaiyeciler Mevlût'ü görünce çekilip gitmesi için bağırdılar. Ama çok geçti artık. Mevlût'ün ne bir şey duyacak, ne görecektir, ne de çamaşır ipini koparıp atmaktan vazgeçecek hali vardı. Çamaşır ipi onu sınıksı, kırıdayamayacak biçimde bağlayan çaresizlikti sanki ve bu ipi kopararak prangasından boşanmış bir köle gibi özgür olacak, bir kâğıt gibi dümdüz ezilen yüreği bir insan yüreğinin boyutlarını kazanacaktı. Ne

¹³⁵ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 164.

¹³⁶ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 266.

pahasına olursa olsun, Kızılay'ın göbeğindeki bu kapıcılığı kaybetmemek istiyordu, sadece."¹³⁷

Kente İndi İdris romanında yazar, “Gecekonduların Çocukları” başlığı altında bizi, İdris’in çocuklarından hareketle gecekondu mahallesindeki çocukların yaşamına tanık eder. Gecekondu mahallelerinde büyüyen bu çocuklar sayıca çoklardır ve bu durum İdris’in hayret etmesine neden olur. Görünümleri perişan olan bu çocukların ebeveynleri ekmek derdindeyken onların nasıl ayakta kaldığıyla pek kimse ilgilenmemiştir. Aileler barınma ihtiyacını karşıladıkları çocuklarının gün boyu neyle beslendiği noktasında tasalanmaz ve onların eğitimiyle ilgilenebilecek zamanı bulamaz:

*“Sürüyle çocuk vardı mahallede. Üstleri başları perişan, elleri yüzleri kirli, her yaştan, her boydan... İnsan şaşardı nerden çıktı bu kadar çocuk? Koşuyorlar, itişiyorlar, yerde yuvarlanıyorlardı. Çoğunun anası babası işe gitmişti. Başboşlardı. Nasıl gün geçiriyorlar, ne yeyip içiyorlar, belli değildi. Hiç yoktan kavga çıkarıyor, birbirlerine ana avrat sövüyorlardı. Nerden öğrenmişlerdi bu küfürleri? İçlerinde okul çağında olup da okula gitmeyenler vardı. Sokaklarda, kırlarda serçe sürüleri gibi savrulurlardı oradan oraya..”*¹³⁸

Gecekondu kadınlar, geçim meselesiyle uğraşırken çocuklarının nasıl büyüdüğü ile pek ilgilenmezler. Anneleri çoğunlukla temizliğe giden bu çocuklara, âdeta dört yanı gecekonduyla çevrili mahalleler analık etmektedir. Dolayısıyla tek başlarına kalan bu çocuklar, gecekondu mahallelerinde yaşamayı öğrenip ayakta durmaya çalışırlar. Bunları gerçekleştirmek için çabalarlarken bir destek bulamazlar hatta yer yer hor görülürler.

Şehrin öteki dolaylarındaki çocukların ulaşılabilir olduğu için umursamadığı şekerler, buradaki çocukların her gün yemeye hasret olduğu yiyeceklerdir:

“Fadime, Güllü, Durdu evin önünde oynamaya başladılar. Toprağın üstüne küçük evler yapıyorlar, çöplerden ağaçlar dikeyorlardı. Benim ev, senin ev, komşu deyip söyleşiyorlardı.

- Ben bugün temizliğe gedeceğim Asiye, dedi Fadime. Çocuklara bakarol oh gülüm.

- Olur komşu bakayım, sen hiç merak etme. Ne tarafa gidiyon komşu? diye sordu Güllü.

- Bahçelievler'e gidiyorum. Bi zengin evi komşum, görsen... Hey gün şekey yiyorlar.

- Anı, sana da veriyorlar mı?

- Veriyorlar ya, çocuklara da getiriyom.

- Bize de getir guu...

- Olur getiririm bacım.

Durdu bezden dikilmiş küçük bebeğini sallıyordu.

¹³⁷ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 272.

¹³⁸ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 219.

-İ u... ağlama gülüm, ağlama gülüm, teyzen sana şekey getiyecek...”¹³⁹

İdris, çocukları için daima çalışsa da onları içlerinde bulundukları fakirlikten kurtaramayan bir babadır. Bir ayakkabı sahibi olabilmek için çırpınan çocukları, anneleri tarafından susturulur. Daha hayatî öneme sahip ihtiyaçları olduğu için susturmak mecburiyetinde kalır. Kış gelmektedir ve ısınmak için gerekli olan hiçbir şeye sahip değildir:

“- Boba bana ayakkabı alacan değil mi?

- Alacağım oğlum, dur bakalım.

- Bana da alacak bobam.

- Bana lâstik çizme al boba. Kışın çamurda... Arkadaşlarımın hep çizmesi var.

- Susun hele, dedi anaları. Sırası mı şimdi?

Çocuklara gözünü ağarttı.

Sustular.

- Eksiğimiz o olsa... Kış geliyor daha soba moba alamadık. Odun kömür...

- Şu bacayı yapıp çıksaydık önce.

- Yapacağız, acele etme. Bu ay aylığı alınca ilk işim o. Komşum Nuri yardım edecek. İzin alır, birgünde başederiz dedi.”¹⁴⁰

Öte yandan gecekondu kadınlar, köydeyken giydikleri kıyafetleri şehir yaşamlarında da giymeye devam eder. Köy yerinde evin içinde veya dışında aynı kıyafetleri giyen kadınlar, şehirde de giyiniş tarzlarını değiştirme ihtiyacı hissetmemişlerdir.¹⁴¹ *Keklik* romanında dede-torun kekliklerini ararken Süleyman Demirel’in evine giderler ve burada bir hizmetçi ile karşılaşır. Elvan Çavuş, bu hizmetçinin dış görüntüsünden hareketle şöyle düşünür:

“Geçip zili çaldık. Bir kadın açtı. Yunmuş arınmış ama köylü olduğu gene belli. Şalvarı duruyor. Belki temizlikçi kadınlardandı, kondularda oturan. Köyden gelenlerden olduğu belliydi.”¹⁴²

Şehre göç ettikten sonra yaşamları değişen bu insanlar, geleneksel görüntülerinden uzaklaşmaya çalışsa da bunu başarabilmeleri güçtür. Öyle ki göçenin şehirli olmadığı, giyiniş tarzı sebebiyle oldukça basit bir şekilde idrak edilir. Elvan Çavuş’un torunu Yaşar, bu kadını annesine benzetir ve annesinin de bu temizlikçi kadın kadar açık göz olması gerektiğini düşünür:

¹³⁹ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 220.

¹⁴⁰ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 144.

¹⁴¹ İbrahim Yasa, “Gecekondu Ailesi (Geçiş Halinde Bir Aile Tipolojisi)”, s. 11.

¹⁴² Baykurt, *Keklik*, s. 175.

“Ben içimden diyordum ki, şehirlerde insanlar tuhaf olmuş. Değişmeyen, köylerde biz kalmışız. İçi başka, dışı başka âlemin. Herkesin en az iki yüzü var. Biri içinde, biri dışında. Kimse içindekini göstermiyor. Dışındaki de yapmacık. Bu avrat içindekini gösteriyor. Nazmiye Hanımgil'den alacaklı gibi konuşuyor. Öyle bakıyor ortalığa. Bunu saklamıyor. Dedemi bilmem, benim hoşuma gitti. Yüzünde anamı andıran yanlar var. Anam da bu kadar uyanık olsa, ne var? Belki bunu yanlış düşündüm; anam iki gün gelip görsün buraları, daha uyanık olur. Anam gibisi var mı? O dünyanın akıllısı, iyisi...”¹⁴³

İshak romanında Çankaya ile gecekondu mahallelerindeki yaşam koşulları karşılaştırılır. Şehrin en lüks semtlerinden gecekonduyunun payına düşen şehirlinin gereksiz görüp çöpe attığı eşyalar olur. Gecekondu mahallelerinde insanlar, sınıfsal farklılığın doğurduğu zorlu bir yaşam mücadelesinin içindedir:

“Çankaya Ankara'nın en yüksek yeridir. Koca koca apartmanlar, lüks, kaloriferli ve konforludur. Devlet adamları, zenginler, konsoloslar, elçiler, hep orada otururlar. Yolları muntazamdır. Hiç bir eksiği yoktur. Arsalar, evler, kiralar çok pahalıdır. Bu sebeple arsalar çoğunlukla boştur. Asfaltı, telefonu, elektriği her şeyi yapılan sokaklarda bir ya da iki bina vardır. Boş arsalar da çocukların, fazladan olan oyun yeridir. Park ve çocuk bahçeleri de çoktur. Caddeler dik yukarı çıkar. Yalnız Bağlar Caddesi gibi kıvrıla kıvrıla değil; dümdüz.

Çankaya Ankara'nın en havadar yeridir. Şehirde, pis hava, duman, kurum; siyah bulutlar gibi dolaşırken, orası temizdir. Gecekonducuların bulamadıklarını, orada çöplüğe atarlar. Toplayanları da gördüler mi «Çingeneler geldi» derler. Büyük bürokratlar, kapitalistler dedin mi de kızarlar. «Sınıf ayırımımı var derler.»¹⁴⁴

Şehirde köylü kalıp çetin bir yaşam savaşı veren gecekondu için hastalık da yaşamının bir parçasıdır. “Koku ve pislik gecekondu mahallelerini tehdit eden iki unsurdur. Yazın kara sinekler insanın gözlerini oyarlar. Çocuklar, yalınayak ve yırtık entarilerle pislik içinde dolaşırlar. Bölgede parazit ve bağırsak hastalıklarının salgın halde oluşunun bir diğer nedeni de budur.”¹⁴⁵ Gecekondularda ortaya çıkan hastalıkların sebeplerinden biri de evlerdeki rutubettir ancak gecekondu halkı bu duruma o kadar alışmıştır ki hastalıkların sebebi olarak evlerdeki rutubeti görmeleri pek mümkün değildir: “Bir de rutubet kokusu vardı evde ama, bunu sebep olarak görmezlerdi. Bilmezlerdi ki rutubet, ağırlık yapar, baş ağrısı yapar; samarığa çevirir insanı.”¹⁴⁶

İshak, başlangıçta gecekonduğunu yapamadığı Ankara'da karısı ve çocukları ile bir geçim endişesi içerisindeydi. Ancak ailesi şehirdeyken bunu yapamayacağını farkına varır. Karısının da ısrarı üzerine ailesini köy yerine gönderir. İshak, ailesini göndermeye karar verdiğinde köye dönecekleri için karısı Satı'ya 150 lira vermeyi düşünür. Elli lirayı

¹⁴³ Baykurt, *Keklik*, s. 177.

¹⁴⁴ Fikri, *İshak*, s. 39.

¹⁴⁵ Türkoğlu, *Yoksulluk Kültürü Gecekonducuların Toplumsal Yapısı*, s. 94.

¹⁴⁶ Fikri, *İshak*, s. 24.

yemesi için kalan yüz lirayı ise köy yerinde halı dokuma malzemeleri alması için vermeyi planlar. Şehre geldiklerinde karısı Satı'nın yaptığı halıları satıp eve sermaye yapacaklardır. Bu parayı bulabilmek ise sanıldığı kadar kolay değildir. Başkalarından borç alma düşüncesi içerisinde olsa da bunun sonuçsuz kalacağını farkındadır:

“Esasen para alacak kimsesi de yoktu ya; olan akrabaları da vermezdi. İshak fakirdi; aldığı parayı veremeyeceğinden korkarlardı hep. Çünkü insan iç güdüsünün emridir bu. Yok olduğu zaman herkes kaçar senden; hele veremeyeceğini bilirlerse, kimseden bulamazsın işte. Gerçi İshak aldığı vermiyecek kadar, alçak biri değil di ya, kimi inandırıcaksın buna. Durumu belli; olmadıktan sonra canını alacak değilsin ki, bu da olurdu ama; İshak buna lüzum koymazdı, başka. Zaten, topu topu, amcası ve bir kaç da hemşerisi vardı; o kadar.”¹⁴⁷

İshak ve ailesi çoğu zaman, yiyecek hiçbir şey bulamazken ve hastalıklarla boğuşurken onların mücadeleyi devam ettirmelerini sağlayan tek güç, sabretmek olur:

“Akşam olup, İshak eve geldi mi, Satı boynunu bükerti.

«Ah... İshak...» derdi. «Başım ağrıyor» Çocuklar dalgın dalgın uyurdu. İshak'ın parası yoktu doktora gidecek. «Hele» derdi Satı'ya. «Sabret geçer.» Çorba varsa hemen içip yatarlardı. Yoksa sovan, ekmek; onu da bulamadıkları olurdu çoğu zaman. Bakkalın kızıp, veresiye vermediği günler de vardı. Ay başında borçlarının hepsini veremezlerdi ki, bakkala.”¹⁴⁸

İshak'ın karısı Satı'nın canı bir gün et ister. Oysa gecekondularda yaşayan bir ailenin et yemeği yiyebilmesi için özel bir gün olması gerekir. Her istenildiğinde hemen alınabilecek bir yiyecek olmadığı gibi insanların şehre göç ettikten sonra zamanla unuttuğu bir tat haline dahi gelir:

“Canı et istemişti; nereden de geldi aklına ya bu. Geldi geleli hiç et yememişlerdi; İshak'ın alacak parası yoktu ki, alsın. Biliyordu ama, gene de düşündü işte. (...)

İshak'ın elinde paketi görünce; gözleri parlak parlak oldu. Sevindi. Hiç paket getirdiğini görmemişti ki daha. Hemen kolunu kaldırdı, paketi almak için: «Al Satı» dedi, İshak. «Et getirdim; hemen pişir de yiyelim, bu gün de bizim bayramımız olsun, n'olur?» Satı paketi aldı; tavaya koydu; cızırdamaya başlamıştı bile. Kıymayı da yarına, köfte yapardı kalan bulgurla. Çorba da, sabaha kalırdı, N'olacak. Yemekten sonra gözleri fal taşı gibi açıldı Satı'nın; kollarını getirip, omuzuna koydu İshak'ın. Açılan gözlerde bir sevinç pırıltısı vardı. Fakat, endişe de vardı bu pırıltının içinde. Sebebi belliydi bunun; geçim endişesi.”¹⁴⁹

Yokluk savaşımının verildiği bu mahallelerde evler, kerpiçten yapılır. Bu ilkel tuğlaların kullanılmasının temel sebebi ise ekonomik açıdan ucuz olması ve kış mevsiminde sıcak tutmasıdır.

¹⁴⁷ Fikri, *İshak*, s. 25.

¹⁴⁸ Fikri, *İshak*, s. 21.

¹⁴⁹ Fikri, *İshak*, s. 22-23.

Kaçış romanında Ceren'in yaşadığı gecekondunun, iç bölümündeki nesneler, apartman dairelerindeki işlevlerinden uzak görünür. Banyo denilen alan banyoya benzemez, mutfak denilen kısımda dolap ve raflar bulunmaz. Gecekondu ailesinin çorak yaşamına dair Ayhan'ın bakış açısıyla şu tasvirler yapılır:

“Arkada kalan Ceren, sokak kapısını kilitliyor. Dar koridoru ışık büyütüyor, tersine duvarları birbirine yaklaştırıyor sanki. Eski bir ev bu. Ayhan, önceden bildiği bu evin yapısını hatırlıyor. Solda, iki ayak merdivenle -banyo denilebilirse eğer- banyoya çıkılıyor. Onun yanında hiçbir gereksinmeyi karşılamayan mutfak var. Ne raf, ne dolap, ne musluk taşı. Dövmüş toprak kaplı dört köşe bir girinti. Odalar sağ yandaydı. Aydınlık, gözün alabildiğine, ötelere kadar her yerin görüldüğü, büyük üç oda...”¹⁵⁰

Canbaz romanında Birleşik-Yağ-İş Sendikası başkanı Gülnaz Atasoy'un, fabrikatör Akif Koçsa'yla işçilerin aldıkları maaşlar hakkında konuştukları kısımda Gülnaz aracılığıyla gecekondu mahallerindeki çocukların yaşamına değinilerek bu çocukların yaşam karşısında savunmasız bırakıldığı gerçeği okuyucuya sunulur. Bu çocuklar anneleri şehrin öteki ucuna temizliğe gidince mahallede hayatta kalmaya ve ebeveynleri dönene kadar açlığını unutmaya mecbur kalır. Tüm ihtiyaçlarını sokakta görürler, Gülnaz Atasoy ise bu duruma bir çözüm bulunması gerektiğinin savunuculuğunu yapar:

“Siz belki gecekondu bölgelerindeki çocukların durumunu bilmezsiniz, ben biliyorum, anaları işe giden çocuklar sokağa terkedilmişlerdir. Çocuk sabahtan akşama sokakta, konu komşu evlerinde dolaşır, itilir katılır. Eğitilmez, en küçük insanî değerlerden uzak yaşar, afedersiniz, tabii ihtiyaçlarını bile sokakta görür, düşer kalkar, kazaya uğrar. Bizim vazifemiz yalnız işçilerimizin karnını doyurmak yahut boyunlarına altın takmak olmamalı, değil mi? Eğitim ön plânda gelmeli, böylece işçi kazandığı parayı en iyi şekilde değerlendirmesini de bilecektir.”¹⁵¹

Cadı Ağacı romanında Nilüfer'in muayenehane açtığı mahalle, gecekondu halkının meskeni konumundadır. Bu mahalledeki insanları pespaye olarak gören Nilüfer, sefil kıyafetlerinden satıcıların içlerinde bulunan umutsuzluğa kadar pek çok şeyi eleştirir. Yıpranmış giysileri ile boy gösteren mahalle esnafının tezgahındaki mallar, normal pazar alanlarındaki tezgahlara kıyasla oldukça azdır. Satılan ürünler ise yalnızca mahalleliye hitap etmektedir. Çaresizlikleri dış görünümlerinden, bakışlarına kadar yansıyan halkın, bu durumu Nilüfer'in gözünden şöyle verilir:

“Oraya tezgâh açmış olanların öyle çok ve öylesine fakir olduklarını daha önceden fark etmediğine şaşıtı Nilüfer. Çaresizlikleri ovaladıkları ellerinden eski paltolarına, ikinci Dünya Savaşından kalmış kaputlarına, yamaları bile yırtık çoraplarına, kalıpsız, ütüsüz şapkalarına, eski giysilerden yapılmışlığı yitmemiş ütü ve dikiş yerlerinden belli kasketlerine geçiyordu. Yüzlerinde, giysilerinde ve gövdelerini tutuşlarında umutsuzluk

¹⁵⁰ Kutlu, *Kaçış*, s. 87.

¹⁵¹ Işın, *Canbaz*, s. 319-320.

apaçıktı. Niçin kravat takıyorlardı? Kirli yakalarının kıvrık kulakçıklarını boyunlarının inceliğini daha çok belli etmek için mi? Kenarlara yerleştirdikleri, neredeyse el ayası büyüklüğündeki tezgâhlarında bir el çantasını dolduracak kadar malları olurdu. Çorap, zarf, kâğıt, plastik cüzdan, toka, tarak, çengelliğe, çıtçı, altına benzeyeceği sanılarak kükürt sarısı bir metalden dökülmüş maaşallah, küpe, zincir, arka yüzlerine çiçek, horoz, keklik, bayrak resimleri basılmış yuvarlak asker aynaları satarlardı en çok. Mevsimine göre, bahçesinden topladığı armutları kilo yerine kullandığı taş parçalarıyla satanlar da olurdu. Onlar, alıcının hakkı kendisine geçecek diye korkup bir armudu daha, cabadan koyan adamlardı. Toz duman savrulup durulduğunda, taşlar bir kenara yığıldığında yersiz yurtsuz kaldılar. Çaresizliklerini, müthiş korkularını kimseye bakmayan gözlerinde sakladılar.”¹⁵²

Bu bakımsız mahalleden kurtulmanın yolunu bulan Nilüfer, bir gecede bir yıllık memur maaşının kazanıldığı semtte yeni muayenehanesini açar. Çiçin’deki bayağı ve zevksiz bulduğu mahallelinin ve buradaki yaşamın dayanılmaz ağırlığını dile getirir. İlgisiz bırakılmış mahalleden, onların o pis kokusundan, çekinen kadınlarından, yük olarak gördüğü nesnelerden kurtulmuştur. Bu kurtuluş vasıtasıyla kişisel huzurunu bulabileceğine inanır:

“Düşünmeyecekti: Muayenehane değiştirmekle, yoksul bir mahalleden çıkıp varlıkların bulunduğu bir yere gitmekle nasıl kurtulacağını. Kuşkusuz, aç yoksul insanlardan kurtuluyordu. O tozlu, çirkin, zevksiz, iyi ısınmayan, yazları sıcağına dayanılmayan yerden de kurtuluyordu. Tiksinmesine karşın muayenehanesi plastik çiçeklerle, nerelere koyacağını bilmediği sarılı kırmızılı, akıtma boyalı, kötü camdan yapılmış vazolarla, kum ve deniz kabukları yapıştırılmış hiçbir şeye yaramayan acayip süslemelerle doluydu. Atamazdı bu armağanları. Çiçinlilerin beğenilerine uygundu ve öylesi bir yerde vazgeçilmez süslerdi.”¹⁵³

Netice itibarıyla gecekondulu yaşamındaki esas problemlerden biri olan yoksulluk, gecekondulunun temel ihtiyaçlarını karşılayamamasının sonucunda oluşan bir yaşama biçimi, şeklinde özetlenebilir. Köyü sırtında taşıyıp şehrin varoşuna konan halk, ekonomik bir yoksulluğun içindedir. Zira temizliğe giden kadının girdiği kıyas, gecekondulardaki düzensizlik ve oda sayısının azlığı, ebeveynlerin sırtlarında taşıdığı sorumluluk ve bunun üstesinden gelmeye çalışırken çocuk eğitimindeki pek çok şeyin eksik bırakılması, aynı şehrin farklı iki semtinde gözle görülür şekilde oluşan adaletsiz yaşamın gözler önüne serilmesi, giyimlerinde köy hayatının devamı niteliğinde karşımıza çıkan benzer unsurlar yoksun yaşamının yansımalarıdır. Toplumsal alanda her sınıfın kendine ait kültür normları bulunur. Ancak gecekondudaki kültürel yaşantı bir diğer ifadeyle “aşağı sınıf kültürü”, diğer sınıflardan farklı bir şekilde yoksulluk kavramı

¹⁵² Kutlu, *Cadı Ağacı*, s. 40.

¹⁵³ Kutlu, *Cadı Ağacı*, s. 68-69.

üzerinde şekillenir.¹⁵⁴ Denilebilir ki gecekondu halkının içinde bulunduğu mahrumiyet, parasızlık ve cehalet sosyal yaşantıyı alt üst eden değişkenler olmuşlardır. Hijyen yoksunluğu, bakımsızlık, gıda yetersizliği, hastalıklar ve parasızlığın neden olduğu kaos ortamı da romanlara aksetmiştir.

2.3. Yaşamak İçin Sürekli Mücadele: Sosyal Örgütlenme

Kente özgü değerleri benimsemekte güçlük çeken gecekondu halkı, kitlesel şekilde mücadele vermesi gerektiğinin farkına vararak “... özellikle doğuştan gelen özelliklere dayalı primordial dayanışma ağları”¹⁵⁵ kurar. Bu ilkel dayanışma ruhunun oluşmasındaki ana sebep gecekondu toplumunun, benzer bir yaşantıdan şehre gelip bir düzen oluşturmaya çalışması ve ev yapımında destek görmeye olan ihtiyacıdır. Bu toplum, maddi imkânlarının yeterli gelmediği durumlarda bir sosyal örgütlenme içerisine girmiştir. Sözlüklerde sosyal örgütlenme, “1. Bir grubun üyeleri arasındaki tipik ilişki yapıları. Egemenlik hiyerarşileri veya alan kontrolü, eşleşme sistemleri, ebeveynlik vb. ilişki yapıları gibi, bir grubun üyeleri arasındaki tipik ilişki yapıları. 2. Bireyleri akrabalık, yaş, cinsiyet, din, evlilik, ikâmet, meslek vb. gibi kurumlar yoluyla toplumla bütünleştiren bir kurumlar silsilesi.”¹⁵⁶ şeklinde tanımlanır. Bu tanımdan hareketle gecekonduların yapım aşamasında oluşan yardımlaşma mekanizmasının, gecekondu sakinleri arasındaki dayanışma duygusunu geliştirerek güçlendirdiği söylenebilir. İbrahim Yasa, bu halkın benzer geçmiş deneyime sahip olduğu üzerinde durarak konuya şöyle açıklık getirir:

“Bu halk aynı geçmiş tecrübeyi yaşamıştır. Bu bakımdan giyinme, yiyecek, temizlik, eğlence ve diğer pek çok hususlardaki alışkanlıklarında bir benzerlik görülür. Belirli ülkü ve amaçlarında tavır ve düşüncelerinde dikkati çeken daha ziyade birleştirici birtakım özelliklerdir. Temel inançlarında, değerlerinde, ümitlerinde ve özlemlerinde birleşirler. Bu biteviyelik gösteren özellikleriyle şehrin sosyo-ekonomik tabakalaşmasının taban ve temelini meydana getirirler.”¹⁵⁷

Bu bağlamda gecekondu, kolektif emek neticesinde inşa edilir. Ustalardan ve işçilerden alınan yardımın yanında daha çok gecekondu sahipleri ve akrabaların yardımıyla el birliği ile yapılır. Gecekondu halkı, evlerin yapım aşamasında erkek, kadın

¹⁵⁴ Türkoğlu, *Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, s. 149.

¹⁵⁵ Budan, *Türk Romanında Şehirleşme Olgusu*, s. 165.

¹⁵⁶ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 686.

¹⁵⁷ Yasa, “İç Göçlerin Büyük Şehirlerin İş-Güç Çeşitlerindeki Etkileri (Ankara Örneği)”, s. 177-178.

veya çocuk fark etmeksizin bir yardımlaşma ağı geliştirmiştir. Nitekim İshak, gecekondulu yapımı için kerpiç işini tamamlar tamamlamaz iki usta tutar ancak evin oluşum aşamasında karısı Satı'nın yanında komşuları Osman, karısı Umuş ve daha başka pek çok komşusu da destek olur. Gecekondulu insanların evlerinin yapım aşamasındaki bu birliktelikleri *İshak* romanında şöyle ifade edilir:

*“Güneş battı, başladılar evi yapmaya, burada kadın, erkek yoktu, hepsi de çalışırdı. Herkes yardım ederdi evi yaparken birbirine. Gecekonduların geleneği idi bu. Kendisi çamur yapar, verirdi ustalara. Satı kerpiç getirir, Umuş da su çekirdi. Osman ise ağaçları, kiremitleri taşırdı diğer yardımcılarından.”*¹⁵⁸

Dayanışma kültürü ve komşularla kurulan samimi ilişkiler, gecekondulu mahallelerdeki yaşantının temelidir. Bahsedilen sosyal örgütlenme halkasının ana unsuru ise aynı köylü olma veya “hemşehrilik” şeklinde belirtilebilir. *Toprak Kovgunları* romanının başında Emin'in gecekondulu yapmasına izin vermeyen Hayriye, gecekondulu alanlarında akrabalık ilişkisinin ve beraberinde oluşan örgütlenmenin gerekliliğini fark ederek gecekondulu yapması için Emin'e izin verir:

“«Bana bak Emin! Yap şuraya evini!» dedi. «Verdim gitti sana arsayı. Varsın bizimkiler de üç göz damda idare etsinler. Ne yapalım? İçime dert oldu. Çocuklarının başını sokacağı bir yuvan olsun. Haydi yeri benden. Biraz para biriktir de yap şu evini. Bura şehrin göbeği oldu artık. Ne işin var dağ başlarına gidip ev yapacaksın? Birbirimize duldalanalım şurda. Akrabasız, arkadaşsız olursan bu gecekondularda adamı yerler.» Emin şaşırdı birden. İnanası gelmedi. Karısının gözlerine baktı. Mutlu ve şaşkınlık ikisi de.

«Söz bir, Allah bir!» diyordu Hayriye. «İstediğiniz zaman yapın evi.»

*«Seçimler yaklaşıyor,» dedi hemşerilerden biri, «69 seçimlerine bir iki ay kala başla.» Hemen!... Hemen elindeki çayı bırakıp başlamak geçiyordu Emin'in içinden. Öylesine sabırsızlandı. Oysa biraz para daha biriktirmesi gerekiyordu.”*¹⁵⁹

Başta akrabalarından ve hemşehrilerinden destek gören halk zamanla ortak bir kadere sahip olmanın getirdiği gerçeklikle yardımlaşmayı arttırır. Ancak tam da bu noktada ideolojik yönlendirmeler için kullanılacak örtük bir alan oluşturur. *Kara Ahmet Destanı*'nda gecekondulu halkını, yıkım ekiplerine karşı birleştirme fikri şöyle işlenir:

*“”Yıkılanı birlikte! Zararını birlikte! Bu mahalle, su mahalle yok; Laz'dır Kürt'tür, boktur püsürüktür yok! Tüm gecekonduları birleştireceğiz. Sonunda ne olacak? Hükümet bize yer gösterebilir. Nasıl öteki yurttasına veriyorsa, bize de kredi versin. Gece değil, gündüz yapalım kondularımızı. Kime ne zararı var?”*¹⁶⁰

¹⁵⁸ Fikri, *İshak*, s. 41-42.

¹⁵⁹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 214.

¹⁶⁰ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 375.

Birlik içinde olmanın gücünün farkına varan halk, gecekondu alanlarını çevreleyen arazi mafyaları ile de mücadele etmek zorunda kalır ve birleşip bu mafyaları alt etmeye çalışır. Ancak bu savaşımdan bir sonuç alamaz. Arazi mafyalarının arkasını sağlama alması ve devletin bu mafyaların üzerine gitmemesi, halkın sonuç alamamasında etkili olmuştur. *Toprak Kovgunları* romanında toprak ağası Sivrioğlu, emniyetten veya hükümetten destek alan biri olarak karşımıza çıkar:

“«Şu berideki ev benim,» dedi adam. «Bak yanında iki üç çocuk oynuyor. O ev benimdi...

Bu Sivrioğlu denen adam böyle yaptırdı evlerimizi.»

«Size satmak istedi herhalde?»

«Evet, benim tapulu yerim, dedi, para istedi. Biz de göster tapunu para verelim dedik. Adam bir kâğıt çıkarıp şöyle uzaktan gösteriyor. Elimize bile verdiği yok. Kim bilir nerenin tapusu? Ama o elinde bir kâğıt, her yere sahip çıkıyor. Arkası kuvvetli adamın. Hükümette adamları var, belediyede adamları var, emniyette adamları var. Şu ileri bir de bekçi koydu, özel ev yaptı bekçisine. Biri buralara ev yaptı mı, hemen haber gider Sivrioğlu'na. Biz on yedi ev para vermeyelim bu düzenbaza dedik. Evlerimizi yaptık. Önce belediye zabıtalı geldi, bir sürü adamdık, onları kovduk. Bacak kadar çocuklara yetmedi zabıtalı.»¹⁶¹

Devletin arazilerini yağmalayarak toprak ağalığı yapan, bir diğer ifadeyle kabadayılık yapan bu kimseler, kendinden olanı da kollamıştır. Kendi köylüsü olmayan mahalle sakinlerinin ise rüşvet vermekten başka şansı olmamıştır. Ailesi ile şehre göç etmeyi düşünen İdris, Ömer ile Ankara'ya gider. Başlangıçta hemşehrîsi Ömer'in karısı Hasibe ile yaşadığı gecekonduasına yerleşir. Gecekondu alanı belirlemek için alan kontrolü yapmaları gerektiğini söyleyen Ömer, gecekonduasını yapacağı alanı belirlerken arazi mafyaları ile aralarında tartışma çıkabileceğini ve rüşvet vermek zorunda kalabileceğini söyler:

“- Her mahallenin kabadayıları var biliyon mu? Hemşerilik neyi güdüyorlar. Kendilerinden olmayanı oturtmak istemiyorlar. Emme kolay, sen canını sıkma. Elllerine üç beş sıkıştırdık mı olur. Belediyeden de gelirler. Onları da razı ederiz. Bir kere oluyor bu. Hani köprüden geçinceye kadar...”¹⁶²

Aynı yaşam standardına sahip olan bu kimseler, haraçlarla rüşvetlerle ayakta kalmanın bir yolunu bulmuşlardır ve buna göre yaşamaktadırlar:

“«Gel, gel dedi. Burada birbirimize vurmaya ne lüzum var; hepimiz birimizin kopyasıdır ama, sen çevirmiş olabilirsin, ya da başkası. Belki senin akrabalarının olduğu doğrudur da; muhakkak olan bi şey varsa, o da bir sahibinin var olduğudur. Her taraf kapışılıyor, bütün mü sahipsizdir bu bağlar? Bak sana bi şey anlatayım; benim arkadaşım vardı; daha geçen gün yaptı evini Dikmen'e. Birisi çıkmış gelmiş yanına; bu evin yerini ben

¹⁶¹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 107.

¹⁶² Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 17.

*çevirdim, ya benim paramı verirsin, ya evini yıktıracağım demiş, dikilmiş adamın başına, ne yapsın mecbur kalmış, yüz lira vermiş; sende mi para istiyorsun bizden?»*¹⁶³

Kapanın elinde kalan arsalarda İshak, gecekondu yapacağı alanı önceden belirlemiştir. Belirlediği alanın Memiş tarafından ele geçirildiğini düşünerek başta sinirlense de Memiş'in düşüncelerini ifade etmesi sonucunda utanç duyar. Bunun üzerine İshak, örgütlenme ve birlikte olmanın gerekliliği dürtüsü içerisine girer:

*“İşte takımlar, yarın teneke, kerpiç kalıbı, hepsini getireceğiz artık. Bizde olanı kullanırsın, olmayı da buluruz. Birbirimize yardımcı olursak, kuvvetleniriz; yoksa, köpekler gibi ısırma kalkarsak zayıflarız, yıkılırız da. Neden köpeğin sürüsü olmaz, koyun sürüleri çoğalır gider.»*¹⁶⁴

Gecekondu yaşayan ve köy kültüründen uzaklaşmamış kesimin çıkarlarından doğan birliktelikleri olsa da romanlarda onlara sahip çıkan öğrenci örgütleri ve derneklerden de söz edilir. Bu durum *Keklik* romanında, tüccar olan Nejat Soyturak'ın diliyle, *“Anarşist öğrenciler bunları ağa düşürmüş olabilir.”*¹⁶⁵ fikri üzerinden yansır.

Gecekondu halkının, öğrencilerin desteğini almalarına ilişkin en dikkat çekici olay ise *Kara Ahmet Destanı* romanında Ahmet ve arkadaşlarının gecekondu halkının yanında olduklarına işaret eden bir eylem (protesto) yapmaları ve en nihayetinde polisler tarafından gözaltına alınmalarıdır. Ahmet, tutuklanarak cezaevine yollanır ve mahkemede yaptığı savunmada sonuna kadar gecekondu halkının yanında olduğunu ve ailesine yolladığı mektupta bu halk uğruna hapis yatacak olmanın pişmanlığını hissetmediğini açıklar:

*“Yerinden yurdundan edilmiş, devlet tarafından bakımsız bırakılmış halkın gecekonducularını yıkmaya gelen kuvvetlere karşı onların yanında yer aldığım için tutuklandım. Hırsızlık, uğursuzluk ya da ırz düşmanlığı yapmış değilim. Yakında duruşmaların başlayacağını umuyorum. Kendimin ve haksızlığa uğramış halkımızın savunmasını yaparak çıkacağım.”*¹⁶⁶

Kara Ahmet Destanı'nda işçi dernekleri; gecekondu yapımının ellerinde olduğunu, bunun önüne kimsenin geçilebilecek bir durumda olmadığını ifade eder. Halk, belirli semtlerde âdeta kendi iktidarını oluşturabilmiş ve engellenemeyen bir başkaldırının içerisine girmiştir. Gecekondu yıkımlarının yankı bulması üzerine milletvekilleri,

¹⁶³ Fikri, *İshak*, s. 28.

¹⁶⁴ Fikri, *İshak*, s. 29.

¹⁶⁵ Baykurt, *Keklik*, s. 201.

¹⁶⁶ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 386.

senatörler, polis şefleri gelmiş olsa da bu başkaldırı, destekle ve birlikle sağlamlaştırılarak kuvvetlendirilmiştir:

“Muharrem, dernek yöneticilerini kıyıya çekti.

“Buraya kadar getirmek bile adımdır şu zevatı! Yıkarlarsa yıkarlar, dernek para toplar, yeniden başlarız. Unutmayın Ankara'nın yüzde 62'si gecekondur! Yıkılanlar yeniden yapıldığı için oldu bu! Sizinkiler de yapılacak, bir daha yıkılmayacak...”¹⁶⁷

Ancak bu yaşam mücadelesi içerisinde bireysel davranışlar, çıkar ilişkileri eksik değildir ve bunlar da düşmanlıklara neden olmaktadır. Haliyle içlerindeki yaşam hırsı, toprak ve su savaşları ile birleşince güvensizlikler de artmaktadır. Kemal Ateş bunu dünya hırsı özelinde izah eder:

“Ancak bayram gibi ulu günlerde güvensiz bir yaklaşma olurdu aralarında. Mahalleye cami de yapıldı. Cuma namazlarında, bayram namazlarında camide de karşılaşırlardı. Küsler el sıkışıp barışırdı. Ama öyle bir dünya hırsı ki insanlarda, kavgaların, çekişmelerin sonu gelecek gibi değil: Toprak kavgası, su kavgası, yol kavgası eksik olmuyor. Yılların getirdiği yakınlaşmaların, dostlukların içtenliği, ölçüsü pek belli değil. İnsanlar güvensiz birbirlerine.”¹⁶⁸

Aynı sosyal tabaka içerisinde bulunan insanların kendi içindeki kavgaları *İshak* romanında da şu şekilde tenkit edilir:

“ ‘Kana kan, dişe diş sürüp giden bu yaşam kavgası içinde, insanlar daha bir süre yanlış seçilmiş düşmanlarla uğraşacaklar. ’ ”¹⁶⁹

“İnsanların yapmak mecburiyetinde bulunduğu işleri, başaramadığından değil de, yapabildikleri halde; kurallar yoluyla ağlamak durumuna düşürüldükçe; yöneticilerin gafleti bu şekilde ört bas edilmeye çalışıldıkça, saf dışı edilme olanağı yok olunca; kâbus gibi çöken karanlık çırpına çırpına dağılacaktır.”¹⁷⁰

Görüldüğü gibi bir gecede inşa ettikleri düzenin içerisinde şehirde tutunmaya çalışan halk, zaman içerisinde aralarında yoğun bir dayanışma ağı kurarak mekânsal bir birliktelik içerisine girer. Başlangıçta sosyal ağlar, hemşehrilik ve akrabalık çerçevesinde gelişirken gün geçtikçe mekânın doğurduğu dayanışma ruhu neticesinde komşuluk ilişkileri ve paralelinde gelişen destek de güç kazanır. Ortak bir kadere sahip olmanın getirdiği gerçeklikle yardımlaşmaya ve el birliğiyle sorunların üstesinden gelmeye çalışırlar. Bu nedenle gecekondur halkının mottosu *“Birimiz hepimizin kopyasıdır.”¹⁷¹* olur. Gecekondulu kesimin destek gördüğü diğer oluşumlar olarak karşımıza öğrenci

¹⁶⁷ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 376-377.

¹⁶⁸ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 54-55.

¹⁶⁹ Fikri, *İshak*, s. 300.

¹⁷⁰ Fikri, *İshak*, s. 45.

¹⁷¹ Fikri, *İshak*, s. 29.

grupları ve işçi sendikaları çıkar. En nihayetinde bu birliktelik, mahallelerde altyapı yetersizliklerinin neden olduğu toprak ve su sorunları nedeniyle sarsıntıya uğrar. Anlaşıldığı üzere gecekondü sakinleri, boğuldukları yaşam içerisinde boğulmaya devam ederler.

2.4. Anlaşmazlıklar: Toprak Savaşları ve Yer Kavgaları

“Her komşu bir polis kesildi ve başladı çile.”¹⁷²

Köyden kente göç eden insanlar, bu kararı alana kadar bir ikilemin içerisindeyken kararı aldıktan sonra da kendisini psikolojik ve sosyolojik sıkıntıların içerisinde bulur. Bu nedenle gecekondü yoksul kesimin yaşamını, *Keklik* romanında geçen, *“Deeert.... kiminde diremle, kiminde okkayla; bizde tonla!”¹⁷³* cümlesiyle özetlemek doğru olacaktır.

Kente göç eden insanlar, sosyoekonomik özellikleri doğrultusunda kentte konut edinebilmek hususunda birtakım güçlüklerle karşılaşır. Bir karış yer edinebilmek için kıyasıya dövüşen gecekondü halkının arsasını koruyabilmek adına verdiği mücadele de oldukça dikkat çekicidir. Bu mücadele, romanlarda karşımıza sürekli güvensizlik içerisinde olan aileler, bu aileler arasında var olan geçimsizlik ve yer kavgaları şeklinde çıkar.

Şehirli halkın dışladığı âdeta yaftaladığı yoksul gecekondü halkının hızlı iç göçler karşısında gecekondü yapmaktan başka çaresi kalmaz. Konut sıkıntısının yaşandığı bir dönemde kırsal kesimden göçen, belli ve düzenli bir maddi kaynağı olmayan bu insanların, arsa derdine düşmesi ve yaptıkları gecekondularla şehirde tutunabileceklerine dair umutları, anlaşılması güç bir mesele değildir. Hazine alanları mücevher gibi ışıldarken buradan payına düşeni alabilen şanslı, alamayan mücadelenin kaybedeni olarak yok olur gider:

“(...) cevher dolu bir sandıktır; bütünü kapışma yarışına girmiştir insanların. Bitmez tükenmez bir yoldur bu; koşan, koşar; koşamayan da dökülür kalır. Dökülenler çiğnenir hep; koşabilenler transit geçer gider.”¹⁷⁴

Yaşanan hızlı iç göçlerle artan nüfus bir toprak mücadelesini de beraberinde getirmiştir. Devlete ait arazilerin üstünde ev inşa edebilmek, düşünüldüğü kadar kolay

¹⁷² Dinamo, *age.*, s. 5.

¹⁷³ Baykurt, *Keklik*, s. 125.

¹⁷⁴ Fikri, *İshak*, s. 59.

değildir. *Toprak Kovgunları* romanında mahallenin eski sakinlerinden Hayriye'nin bu konudaki yorumu, dikkate değerdir:

*“Buraya ilk geldikleri günleri düşünüyordu Hayriye. Ankara'da geçen en tedirgin günleriydi o günler. Buralar böyle dolu değildi o zamanlar. Her gün kamyonlarla yeni göçler geliyordu. Bir gecede sekiz on birden yapılıyordu. Gece gündüz, kazma kürek sesleri eksik olmazdı. Her gün yeni bir komşu, yeni yeni insanlar bitiyordu yanlarında. Önceleri buraların tenhaliğinden yakınılırken, sonra sıkış sıkış gecekondular oldu. İnsanlar çoğaldı; onunla birlikte kavgalar, anlaşmazlıklar da çoğaldı. Bir toprak kavgasıdır sürüp gidiyordu.”*¹⁷⁵

Öte yandan Ankara gibi bir yerde toprak sahibi olabilmek altın kadar değerli görülür. Hem bu durum hem de köylü kesimin arsa sahibi olmayı yaşamsal fonksiyon olarak algılaması, arazi savaşlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Yer kavgalarının başlıca sebebi gecekondusunu yapanın kendince sınır belirlemesidir. Zira nüfus artışı yaşandıkça bu sınırların ihlali baş gösterir ve bu kavgalar her geçen gün daha da artar. Emin ve Hayriye arasında geçen diyaloglarda bu durum daha detaylı irdelenir:

*“Bir karış yer yüzünden, bir tenke su yüzünden birbirlerini yiyip duruyorlar. Söyliyeceklerini şöyle bir toparladıktan sonra: «Gerçi Emin sen de bilirsin ya,» diye devam etti Hayriye: «Bizim ilk geldiğimiz yıllar bir âlemde buralar. Sen o günleri bilmiyorsun. Kimse kimseyi tanımıyor; dilleri ayrı, dişleri ayrı, huyları husları ayrı bir sürü insan. Herkes mülk edinme tutkusunda. Çünkü herkes biliyor ki, Ankara gibi yerde toprak altın kadar kıymetli. Hiç kimse birbirinden geri kalmak istemiyor. En uysal gördüğün adam bile canavarlaşıyor. Herkes bir yer kaparken kim seyirci kalmak ister? Eline kazmayı, küreği alan bir sınır çiziyor kendine. Gücünü ortaya koyup, 'Burası benim!' diyor. Doymuyorlar toprağa. «Köylü alışkanlığı işte!» dedi Emin. «Bir yere bağlanmak ancak toprakla olur bellemişiz biz. Kendi toprağımız, kendi evimiz olmayınca ayağımızı yere berk basamıyoruz.»*¹⁷⁶

İnsanın bir yere ait hissetmesi, toprak sahibi olmasıyla ölçülebilir. Köylük yerden şehre göç eden insanların da şehirdeki bir araziye kendi belirledikleri ölçülerde sahip olabilmesi bağlılık oluşturur. Tüm bu sebeplerle bu mahallelerde neredeyse bir komşu diğer bütün komşularla tartışır. Tapunun olmadığı, güvenlik unsurunun çok etkin bir şekilde uygulanmadığı, bir yasaya bağlı olarak yaşamın devam etmediği bu mahallelerde her komşu bir tehdit unsurudur:

“«Aralarında kavga çıkmamış tek komşu yok surda. Çünkü komşuluk yağmalamayla başlamış Emin. Bir yerde paylaşılacak bir şey var mı, orda kavga da var demektir, İnsanlıkmiş, nezaketmiş, komşulukmuş, bir karış toprak bunların hepsinin kökünü dinamitlemeye yetiyor. Tapu yok, yasa yok, karakol yok! Yalnız kaba güç var ortada. Yaa Emin'im, biz böyle güç günler yaşadık. O yüzden hâlâ her komşu birbiri için bir dinamit, bir mayın. Ne zaman patlayacağını bilemezsin. Bugün iyisin, yarın kötüsün. Herkes

¹⁷⁵ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 114.

¹⁷⁶ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 115.

*birbirinin gözünün kurdunu kırmaya bakıyor. Onun için tutkun olalım birbirimize, sargın olalım.»*¹⁷⁷

Gecekondu mahallelerindeki tipik sorunlardan biri olarak karşımıza çıkan yer/sınır kavgaları yeni göçlerle birlikte iyiden iyiye artar. Her gelen diğerrinin arazisine yani kendi kararıyla oluşturduğu alanına göz dikmeye başlar:

*“Bağın altı çivi gibi dolmuştu gecekonduyla. Yol olarak ayrılan yerlerde, kapışılmıştı ayak ayak. Şimdi evler, birbirine geçit verir, arka yamacın bağları gibi. Bu gecekondu bir şerit gibi kaplar yamacı boydan boya. Bunun için münakaşa çoktur; gün geçmez ki, bir-iki kavga olmasın. Bundan başka sınır kavgaları da olur aralarında. Herkesin gözü birbirinin malındadır. Başka şey değil, yalnız arsa. Evlerinin etrafını genişletmeyi düşünürler; ayak ayak bölündü diyoruz ya, küçücük küçücük. Genişlemek imkânı yoktur başka türlü. Tapulu değil sanılır; kapıştıkları bir el Hazine arsası. Eh... kapılar ya Hazine’den , o kadar da bunlar kapsın.”*¹⁷⁸

Toprak Kovgunları romanında Hayriye, başta kendi gecekonduunun önüne Emin’in gecekondu yapmasına izin vermez ve bunun sebebini ise şöyle açıklar:

*“Gelsin burnumuzun dibine ev yapsın Emin. Yapsın da gör. Ondan sonra daha kötü olalım Emin’le. Biriyle iyi olmak istiyor musun, yarak duracaksın ondan. Böğürüne ev yapı mı, ondan sonra şura senindi, bura benimdi kavgası başlar.”*¹⁷⁹

Hayriye, gecekondu alanlarında komşuluğun bir yerden sonra düşmanlığa dönüşeceğini bilir ve Emin’den bu sebeple kaçınır. Oğlu Mahmut’a, yeni bir gecekondu alanlarını kısıtlayacağını ve amcası Emin’le ilişkilerinin her geçen gün daha da bozulacağını ifade eder:

*“Getirip evini böğürümüze dayayacak, sana kımıldayacak yer kalmıyacak. O zaman aramız daha kötü olur oğlum, bugünkünden iyi olur belleme.”*¹⁸⁰

Emin, Ankara’ya göç ettikten sonra zihninde sürekli olarak canlı tuttuğu gecekonduunu yapma fikrinden Hayriye’nin itirazlarına rağmen vazgeçmez. Emin için gecekondu sahibi olmak yaşamsal fonksiyonların devamlılığı açısından önemlidir: *“Şu yalan dünyada insanın başını sokacağı bir karış yeri olmadıktan sonra niye yaşamalı?”*¹⁸¹ Emin’in zihnindeki sorgunun temelinde, çocuklarının daha rahat bir yaşamlarının olabileceğine dair duyduğu arzu yatar:

*“Bir ev de bırakamadıktan sonra çocuklarıma, niye yaşamalı şu dünyada?”*¹⁸²

¹⁷⁷ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 116.

¹⁷⁸ Fikri, *İşhak*, s. 58-59.

¹⁷⁹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 19.

¹⁸⁰ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 119.

¹⁸¹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 117.

¹⁸² Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 117.

Emin'in yaşam döngüsüne bağlı olarak ele aldığı gecekondular, "iki oda bir ara" biçiminde tanımlanır. "*Ara denen yer aynı zamanda mutfak ve banyo olarak kullanılır. İlk gecekonduların tuvaletleri genelde dışarıdadır. Zamanla onarılan, yenilenen bir yapı olma özelliği taşıyan gecekondular hem niteliksel hem de niceliksel olarak sürekli dönüşürler.*"¹⁸³ Bu bağlamda ilk gecekondularda tuvaletlerin evlerin dışına yapılması, komşular arasında birtakım anlaşmazlıkların doğmasına neden olabilmektedir. *Kentte İndi İdris* romanında, İdris'in karısı evlerinin bitmeyen eksiliğinden şikâyet ettikten sonra komşularından gelen şikâyeti şöyle dile getirir:

"-Ha onu söyleyecektim İdris. Bizim ayakyolunu oradan kaldırsın diyorlar arkaya alınacakmış.

-Kim diyor?

-Komşular diyor. Belediyeye şikâyet ederiz, ceza yazdırırız diyorlar."¹⁸⁴

Başta komşularının baskısını doğru bulmayan ve bu hususta bir değişiklik yapmayı gerekli görmeyen İdris, "*Ulen bir de o mu çıktı? Nereye kaldırırım ben ayakyolunu? Herkesinki ortada. Bizimkini mi görmüş gözleri?*"¹⁸⁵ dedikten sonra belediyenin emriyle tuvaletlerin evlerin arka tarafına alınması gerektiğini öğrenir. Komşularının da tehditlerine daha fazla dayanamayarak "ayakyolu" diye anılan tuvaletin yerini değiştirmeye karar verir:

"İdris erkenden kalktı. Eski urbalarını giydi. Beli küreği alıp önce helânın çukurunu kapattı. Orayı Nuri'ye göstermek istemiyordu. Tahtaları sökmeye başladı. Zaten eski tahtalardan çürük çarık yapılmıştı. Kolay sökülüyordu. Gözünde büyüttiği gibi olmadığını anladı. Nuri'ye hak verdi içinden. «Ben bile yaparım bu işi, diye düşündü. Bu Nuri yaman adam, ne dediyse doğru.» Helânın kokusunu duymaz oldu."¹⁸⁶

Nuri'yle birlikte evin arkasına tuvalet için çukur kazarlar ve tuvaleti oraya taşırlar. Sorunun İdris'in büyüttiği kadar olmaması ve çözüme kavuşması, bu mahallelerde yardımlaşınca işlerin kolaylıkla halledilebildiğine işaret eden olaylardan biridir.

Gecekondulu ailelerin arasında yaşanan anlaşmazlıkları ve neticesinde oluşan kaos ortamını, çoğu zaman gençler arasındaki sevdalar ve akabinde gerçekleşen düğünler bitirmiştir. *Toprak Kovgunları* romanında, gecekondular mahallesindeki düğünlerin çoğalmasıyla mahalledeki hengâme azalır ve dargınlıklar biter:

¹⁸³ Ferhat Arık, "Gecekonduyu Wacquant'la Düşünmek: Umut Mekânlarında Toplumsal ve Mekânsal Dönüşüm", *İdeal Kent*, C. 10, S. 26, 2019-1, s. 297.

¹⁸⁴ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 144.

¹⁸⁵ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 144.

¹⁸⁶ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 147.

“Çok eskiden, yani on-on beş yıl önce böyle miydi burası? Cumartesi-pazar günleri mutlaka bir kavgaya kurulurdu. Elde sopalar, kazma, kürek, havada vızır vızır uçuşan taşlar. Büyükler, birbirlerini yıldırma, gözdağı vermek için, bir karış yer fazla kapmak için kıyasıya dövüşürlerken, bundan en çok tedirgin olanlar çocuklardı. Onlar da bir küçük taşla bile olsa, kavgaya girerler, büyüklerine yardıma koşarlardı. Ama çoğu ayak altında kalmamaya çalışır bir duvar dibine çekilip, oradan korku içinde, gözyaşı içinde seyrederdiler büyüklerini. Yürelerinde korkunun, kinin düşmanlığın bin bir türlü. İşte o çocuklar büyüdüler şimdi. Ayten büyüdü, Mahmut büyüdü. Münir büyüdü, İlhan, Necip, Eşref hepsi de büyüdüler. Kimi okuyor, kimi evlendi, kimi evlenmek üzere, kimi de askerde. Her cumartesi-pazar, o kavgaların yerine seyredilen düğünler, onların düğünleri. Çoğu komşular arasındaki kanlı bıçaklı düşmanlıkları gençlerin sevdaları yıktı.”¹⁸⁷

Kaybedilen komşuluk ilişkileri, olayların mutlu sona bağlanmasıyla çoğu zaman yeniden kazanılır. Yer edinme çabasının neden olduğu öfke hali ise unutulur:

“Komşuluk, insanlık bilincidir gelişen, daha doğrusu anımsanan. O ilk yerleşme, yağmalama günlerinin unutturduğu insanlıklarını anımsadılar yeniden, yitirdikleri insanlıklarını yeniden buldular.”¹⁸⁸

Denilebilir ki köydeki kırsal yaşam, kişisel ve sosyal yaşantının iç içe geçtiği bir yapıdadır. Dolayısıyla bu yapısal birliktelik gecekondu halkı üzerinde başta şehir yaşamındaki düzenlerinde dayanışma ruhu yaratmış olsa da hızlı göç hareketleri neticesinde yer kavgasına âdeta toprak savaşına dönüşür. Kabul etmek gerekir ki göçen için alternatif bulunmayan tek bir seçenek vardır, o da gecekondu yapmaktır. Gecekonduğunu inşa eden aileler, kendi belirledikleri sınırlarla alanlarını oluşturmaya çalışmış ancak göçlerle beraber bu sınırlar anlamını yitirmiş ve anlaşmazlıkların çıkmasına neden olmuştur. Köyden göçen için şehirdeki akraba evleri sığınak gibidir. Sığınak olarak gördükleri akraba evlerinin bulunduğu alana gecekondu yapmak istemeleri sorun teşkil ettiği gibi bu mahallelerde yapılan ilk gecekondu evlerin dışında yer alan tuvaletler de komşular arası anlaşmazlıkların çıkmasına neden olmuştur. Bu anlaşmazlıkların, tartışmaların, kanlı bıçaklı kavgaların akıbeti çoğu zaman düğünlerle, iki ailenin çocuklarının baş göz edilmesiyle sonuçlanmıştır.

2.5. Altyapı Sorunları

Köy yerinde ekilip biçilebilecek toprağın artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle kırdan kente göç gerçekleşir. Kentin ekonomik imkânlarının

¹⁸⁷ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 172.

¹⁸⁸ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 173.

cazip geldiği köylü, 1950’li yıllarda göç ederek konut sorununu ortaya çıkarır. Plansız kentleşmenin yaşandığı dönemlerde pek çok sorun da beraberinde gelir. Yerleştikleri alanlarda çok fazla sorun ile karşılaşmaya devam eden halk, “toprak kovgunu” olarak tanımlanır:

“(…) Nedense köyü sevmeyiz, beğenmeyiz oldu millet. Kimse kaldı mı şimdi köyde? Yarısı Alman’da yarısı burda. Ne var da neyi beklesinler köyde? Eskisi gibi toprak kalmadı. Bölüne bölüne kalmadı toprak. Vere vere vermez oldu. Bana kalırsa ‘baba kovgunu’ değiliz biz ‘toprak kovgunuyuz’... Toprak kovgunlarıyız biz. Toprak doyuramadı kovdu bizi. Suçu başka yerde görmemek gerekir. Bizler her nedense, başımıza bir iş geldi mi suçu anamızda babamızda, yakınlarımızda görürüz. Ya da konuya komşuya kızarız, onlara düşman oluruz. Düşünce ufkumuz bu kadar bizim. Bizler derterimizin kaynağını bunlardan ibaret görürüz.”¹⁸⁹

Türkiye’deki kentleşme tarihi ve ülkede gerçekleşen kritik siyasi süreçler, gecekondulaşma sorunsalının Türk romanına yansımaları kaçınılmaz kılmıştır. Bu başlık altında su, ulaşım, eğitim, sağlık ve belediye sorunları alt başlıkları içerisinde kentlere gerçekleşen göç dalgaları ile inşa edilen gecekondularda karşımıza çıkan ve araştırmamıza esas aldığımız romanlarımıza da yansıyan altyapısal yetersizlikler ve yapısal eksiklikler irdelenmiştir.

2.5.1. Su Sorunu

Gecekondu halkının geçirdiği yıpratıcı süreç, evlerin inşası ile son bulmaz. Ev yapıldıktan sonra devam edegelen süreçte gecekondu halkı, altyapısal eksikliklerin neden olduğu pek çok sorun ile karşılaşır. Bu sorunlardan ilki su sorunu ve beraberinde gerçekleşen su kavgalarıdır. Gecekondu mahallelerindeki yetersizliklere bağlı oluşan bu durum *Toprak Kovgunları* romanında, “(...) Bir karış yer yüzünden, bir teneke su yüzünden birbirlerini yiyip duruyorlar.”¹⁹⁰ şeklinde özetlenir.

Gecekondu, insan yaşamı için yeterli imkânlarla sahip olmayan yerlerdir. Bu durum *Kente İndi İdris* romanında, İdris’in Ankara’da nasıl yaşayabileceğine dair fikir almak amacıyla yanına gittiği eski köylüsü belediye tahsildarı Kâmil’in, “(...) Gecekondu oturulur mu yahu? Helâsı yok, suyu yok.”¹⁹¹ şeklindeki küçümseyici tavrıyla kendisini gösterir. Yaklaşan seçimlerle imar planına uygun olmayan

¹⁸⁹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 273.

¹⁹⁰ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 115.

¹⁹¹ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 35.

gecekonduların en nihayetinde yıktırılacağını öngören Kâmil, İdris'in gecekondu hayalini engellemeye çalışır. Ona göre yaşam, “adam gibi ev” dediği apartman dairelerinden ibarettir.

Apartman dairesine yönelik bu güzellemenin bir benzeri *Canbaz* romanında da karşımıza çıkar. Çubuk Ağa ve ailesine, köylüleri bazı nasihatlerde bulunur:

*“Kapıcılık en iyisi senin için, bul, yerleş. Yerin yurdun belli olsun. Okul zamanı geliyor, çocuk açıkta kalmasin. Elin biraz para tutunca önce kendi kondunu yaparsın. Elektrik, su, yol hepsi var. Burada olmasa bile, ta dağın tepesinde kursan evini, biraz bollaşsa ev, hükümet getirir sana suyu, elektriği. Bakma, eli mecbur, yarın seçim zamanı gelince. Şimdilik sen bul bi kapıcılık.”*¹⁹²

Hemşehriler, Çubuk Ağa ve ailesi için en uygun yolun kapıcılıktan geçtiğini ifade eder. Bunu belirtmelerindeki esas amaç, gecekondu mahalleleriyle özdeşleşen altyapısal yetersizliklerin bilinmesine yönelik gerçeklerdir. Kapıcı dairelerinde su ve elektrik ihtiyacının karşılanması gecekondu tipi evlerden daha kolay olabilmektedir. Şehre göç eder etmez gecekondu yapabilmenin zorluklarını da bilen akrabalar, zamanla hükümetin gecekondu mahallelerindeki su ihtiyacını gidereceğine inansa da Çubuk Ağa'yı kendilerince mantıklı olana yönlendirmekten çekinmezler.

Öte yandan gecekondu mahallerinde temiz su ihtiyacı, çeşmeler ile giderilmektedir. Çeşmelerin toplu bir şekilde kullanıldığı bilgisine *İshak* romanından ulaşmak mümkündür:

*“Önce yapılan gecekonduların önünden dik aşağı bir yol açılmıştır. Daha doğrusu yola benzer. Bu yolun üzerinde bir mahalle çeşmesi vardır. Suyu Eski Su Deposundan gelir. Akşam olmadan, su akmaz. Saat sekiz veya dokuzda başlar akmaya. Aktığı zaman çok kalabalık olur. Kadınlar kuyruk olurlar; çoğu kez kuyruk olmayı da bilmezler de, itişip kakışmaya başlarlar.”*¹⁹³

Romandan hareketle mahalle çeşmelerinde suyun belirli bir saat aralığında aktığı bilgisine ulaşılır. Ayrıca çeşme başında uzun kuyrukların oluştuğuna ve bu uzayan kuyrukları oluşturan kadınların su yüzünden itişip kakıştığına dikkat çekilir.

Yine aynı romanda Seyran Bağları'ndaki gecekonduılara su ve elektrik verilmediği bu nedenle gecekonduğunun su ihtiyacını kilometrelerce uzaktaki çeşmelerden karşıladığı bilgisi yer alır. Az sayıda olan çeşmelerden, her geçen gün artan nüfusun, su ihtiyacını karşılayabilmesi neredeyse imkânsız bir hâl almıştır:

¹⁹² Işınsoy, *Canbaz*, s. 127.

¹⁹³ Fikri, *İshak*, s. 34-35.

*“Seyran tepesinin civarında, on onbeş gecekonduyun meydana getirdiği öbek gibi, en az beş-on tanedir. Her gün bunlara yeni evler eklenir. Koca tepe de çeşme bir. Hepsi suyu buradan alır. Başka çeşme de yoktur. Evlere su da verilmez, elektrik de. Hepsi gaz lambası yakar.”*¹⁹⁴

Kente İndi İdris romanında İdris, Ankara’ya ilk geldiği vakit gecekonduya yaşayan halkı gözlemleme fırsatı bulur. Yaşadığı köy yerinden pek farkı bulunmayan mahallede kadınların güğümlerle ve kovalarla çeşmeden su almaya gittiklerini fark eder:

*“Akşama doğru mahalleye gelebildiler. Büyük bir köy gibiydi gecekondu mahallesi. Apartıman bölgelerine hiç benzemiyordu. Evlerin önünde öbek öbek toplanmıştı burada insanlar. Aralarında konuşuyor, gülişüyorlardı. Kadınlar yün örüyor, çocuğunu pırpırlıyor, komşusu ile iki söz ediyordu. Bazıları güğümü kovayı almış çeşmeye suya gidiyordu. Herkes toprağın üstünde, ya da toprağa yakındı. Oysa apartıman sokaklarında insanlar birbirlerine karşı soğuktular. Ancak tanıdıklar selâmlaşp konuşuyorlardı. Burada ise herkes akraba gibiydi, herkes birbiriyle ahabtı. Selâmlaşmalar, şakalaşmalar gırla gidiyordu.”*¹⁹⁵

Üç Beş Kişi romanında roman kişilerinden Selmin, Şirintepe Mahallesi’nde kaçmaya çalışırken mahalledeki birçok soruna şahit olur. Mamak Deresi’nin mikropu, sarımtırak bir şekilde aktığını fark eden Selmin’in, gecekonduyunun baş edemediği su sorununun ne kadar farkında olduğu bilinmese de gecekondu halkına kucak açan bu mahallelerde su ihtiyacının derelere ve depolara bağlı çeşmelerden karşılandığı gerçeği, okuyucuya aktarılır:

*“Kadın, Bağderesi’nden yukarı döne döne tepeye saran yokuşu tırmanıyor. Yol, her adımbaşı dikleşerek iki tepe arası boyun noktasından öteye, daha yoğun bir karanlığa doğru uzanıyor; oralarda seyreden kondularla son buluyor. Aşağıda Mamak Deresi, beton bir kanal içinde irin rengi akıyor. Gökteki yıldızlar bu irinsi akıntı üstüne incecik, varla yok arası sarı pırıltılı tozanlar serpiyor; kirli suyu uyduruk bir fırça vuruşuyla üstünkörü yaldızlıyor. Bir yük katarı, trenyolu üstgeçidinden hantal gürültülerle Sivas yönüne doğru sürüklenip gidiyor.”*¹⁹⁶

Toprak Kovgunları romanında İlhan, üniversite ortamındayken kendi yaşantısı ile arkadaşlarının yaşantısını kıyaslar. Bu kıyas, mahalledeki yoksul yaşantısını ortaya koyduğu gibi gecekondu alanlarında yaşanan su sorununu da anlayabilmemize yardımcı olur:

*“(…) Bir gecekondu ailesinden neler anlatabilirdi onlara? Su kavgalarını, kadın kız yüzünden, çocuk yüzünden, kahvede kâğıt yüzünden çıkan kavgaları mı anlatmalıydı? Kızlar ellerindeki ojelerden konuşurken, o anasının ara sıra eline yaktığı kınadan mı söz etmeliydi?”*¹⁹⁷

¹⁹⁴ Fikri, *İshak*, s. 35.

¹⁹⁵ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 32.

¹⁹⁶ Ağaoğlu, *Üç Beş Kişi*, s. 292.

¹⁹⁷ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 66.

Gecekondulaşmanın, romanların kurgusal dünyası içerisindeki yerini verdiğimiz çalışmamızda, gecekondu mahallelerinde yaşanan su sorunu, azımsanacak ölçüde olmadığı gibi roman yazarlarımızın bu duruma yönelik ilgisi, roman ve gecekondulaşma ilişkisi üzerinden de görülmeye değer. Gecekondu halkı, bir çözüm bulma arayışı içerisine girmeden koşulların doğurduğu gerçekliklerle yaşamaya çalışır. Romanlarda bu durum, çeşme sıralarında yaşanan tartışmalarla ve şehirlilik-köylülük kavramlarının mukayesesinin yapıldığı satırlarda karşımıza çıkmaktadır.

2.5.2. Ulaşım Sorunu

Çarpık kentleşmenin oluşturduğu gecekondulaşmada yaşanan temel problemler arasında ulaşım ağlarının eksikliği ve ulaşım araçlarını kullanabilme zorluğu da yer alır. Şehre gelen ve “yeni kentli” olarak nitelendirilebilecek olan gecekondu sakinleri, şehrin merkezî yerlerine ulaşabilmek için otobüs ve dolmuş gibi ulaşım araçlarını kullanmaktadır. Gecekondu inşa etmek için şehrin merkezî alanlarına yakın tepeleri tercih eden halkın önüne geçemediği en büyük sorun artan gecekondu sayıları olmuştur. Kentin bir yüzü apartmanlardan diğer bir yüzü ise gecekonduculardan oluşmaktadır. Ankara’da farklı konut tiplerinin sebep olduğu sosyokültürel ikilem *Keklik* romanındaki şu satırlarda dikkatlere sunulur:

“(...) Bir felaket karmaşa gibi göründü Ankara'nın halleri bana. Mafız Alayı'ymış; tutmuş bir depeyi. Cumhurbaşkanı konağıymış; bir depeyi de o tutmuş. Paşalara yapılan yeni köşkleri gördüm. Polis mi, subay mı, köşkün bakımcılarının apartumanlarını gördüm. Çiçeğe boğmuşlar, göğertmişler her yakayı. Durup baktım uzun uzun. Durup baktım en yukarılara, aşağılara. Bir yanı çıkmış göğe, daha da çıkıyor; bir yanı yerlen bir... Kızılay'da, Ulus'ta, Dışkapı'nın orlarda, Bahçeli son duraklarda alamet alamet yapılırlar. Kale'de, Topraklık'ta, Çınçın'da, yamaların yüzünde, taşlarda, derelerin kuz yanlarında kondular. Gerilerde depeler, depelerin ardında köyler.”¹⁹⁸

Göç eden köylü nüfusun barınma ihtiyacını karşılayabilmesi için inşa edilen gecekondu tipi konutlar, ilk dönemlerde şehrin ötesindeki alanlara yapılır. Ancak gün geçtikçe bu alanların da dışına taşar:

“Arsa almayı düşündüğü yer, ileride, Elmadağ'ın eteklerindeki küçük tepelere serpilmiş sekiz on evin yakınındaydı. Bir dağın kuytululuğuna gizlenmiş küçük bir köy gibiydi oradaki kondular. Kentten çok uzak olduğu gibi, apartmanlardan beri sürüp gelen gecekondu deryasından da uzaktı.”¹⁹⁹

¹⁹⁸ Baykurt, *Keklik*, s. 68.

¹⁹⁹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 104.

Gecekondu alanlarının belirlenmesinde ulaşım imkânlarının yadsınamaz bir gerçekliği vardır. Bu gerçeklik, *İshak* romanında karşımıza çıkar:

*“Fakir insanları barındıran gecekondu şehir dış kuşağında bulunur. Ulaşım imkânlarına göre değişir bu. Tren yolu civarı uzadıkça uzar. Çünkü banliyö çalışır buralara.”*²⁰⁰

Gecekondu alanlarının belirli bir bölümüne kadar giden ulaşım araçları, zamanla yeni yapılan evlerin bulunduğu alanlara da gitmek mecburiyetinde kalır. Gecekondu arttıkça yeni duraklar kendini göstermeye başlar. Bu durum *Toprak Kovgunları* romanında dikkatlere sunulur:

“Minibüslere akşamleyin işçi taşıyan arabalar da karışınca, bu dağ başındaki gecekondu kente bağlayan yol, Ankara'nın en işlek caddelerinden daha işlek oluyordu.

Emin, her zamanki gibi son durakta inmedi.

*Mahallenin üç son durağı olmuştu, ikincisinde de inmedi. Çoğalan gecekonduyla birlikte duraklar da çoğalıyordu. Son durak bugün buraysa, üç gün sonra bir başka yer oluyordu, Dışa doğru yayılıp giden gecekonduyla birlikte, araçlar da, yollar ve duraklar da almış başını gidiyordu. Son duraklar ara durak oluyordu. Üçüncü son durak bile mahallenin sonu sayılmazdı.”*²⁰¹

Son durak olarak bilinen durakların ötelere de yapılan gecekondu dolayısıyla her yeni gün son durak olarak anılan ve bilinen durağın değişmesine neden olmaktadır:

*“(…) Evler, başıboş sürüler gibi, dağlara, tepelere doğru saçılıp gidiyordu. Ucu bucağı görünmüyor. İlerideki yol yapımına bakılırsa son durak dördüncü kez değişecek, artık nerenin, son durak olduğu iyice karışacaktı.”*²⁰²

Dolayısıyla gecekondu alanlarında ulaşım araçlarına erişmekte yaşanan sorunlar, gelişigüzel yapılan evlerin artmasıyla paralel ilerler. Sürekli bir değişimin ve gelişimin yaşandığı mahalleler, toprağın zarar görmesine ve arazilerde otlanan hayvanların sayısının giderek azalmasına sebep olur. Yaşanan değişimi, *İshak* romanında İshak ve mahalle sakini arasında geçen konuşmalardan detaylı bir şekilde öğrenebilmek mümkündür:

“«Gecekondu mu yapacaksınız?»

«Evet.»

İçi yanmış olmalı gecekonducular; yüzünü buruşturdu durdu «Ne zarar gördün ki» dedi İshak da. Adam, ciğerlerinden aldı nefesi «Hiç...» diyerek, başladı konuşmaya: «Bir zamanlar, burasını bi görseydiniz,... ah bi görseydiniz; çiftlikti, meyveler yemekle bizmezdi; hele hele beslenen hayvanların sütü, peyniri, yağı anlatmakla bitmez; hangisini

²⁰⁰ Fikri, *İshak*, s. 20.

²⁰¹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 102.

²⁰² Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 102-103.

söyleyeyim, kovan kovan bal arıları; şimdi ilâç yapacak olsam, çarşıdan alırım bunları. Yok oldu gitti hepside, hey gidi günler, hey...»

Kurban, felâket geldi sandı:

«Afat mı oldu?»

«Hem de ne afat; geldiğiniz yerler hep boş, karşılar da boştu, hayvanlar otlardı oralarda. Her taraf kurudu şimdi, gecekondu serpildi gitti; yer kalmadı ki, hayvanların otlamasına. Tavukları, çocukları, ne bağ koydu ne bahçe; iş yapıyormuş gibi yolları da açtılar yol düzerle. Güya, imar derlermiş bunun adına; birkaç da ev yapıldı sonradan. Hepsi birden yapılvirise iyi ya yapılmaz da; kaç senedir sürer gelir böyle. Yalnız, kup kuru arsalarımız kaldı görününde. İçinde beklemesek, yağma edecekler ama, köpeklerle bekliyoruz işte. Topu topu, birkaç inekle, üç-beş de koyun kaldı elimde. Her şey mahvoldu, hiç bi şey kalmadı, yok oldu gitti hepside. İnsan değilmi bu; hem imar eder, hem de viran, ne diyeceksin?»²⁰³

Gecekondu halkı, doğal koşulların yarattığı durumlarda, apartmanda yaşayan insanlar kadar şanslı olamamıştır. Kış mevsiminin yaklaştığı dönemlerde mahalleler çamurdan geçilmez olur, yollar kapanır ve şehre inmek neredeyse imkânsız bir hâl almaya başlar:

“Evler, sokaklar hep böyle kalın kar örtüsü altında kalsa, belki de daha iyi. Mahallelileri asıl yıldırان vicık vicık pis çamur. Sarhoş kusmuğu gibi, her şeyden tiksindiriyor çamur insanı, ayak götürmüyor; öylesine de ağır ki, anasını ağlatıyor adamın. Kış günleri uzun süre çamurlaşmış kül rengine döner mahalle. Mahallelinin içi kararır, sevimsiz olur dünya. Dolmuş bulunmaz, otobüs bulunmaz, odun, kömür bulunmaz, Mutsuzluklar, sıkıntılar artar. Evlerin ayakkabı çıkarmak için kullanılan tahta antreleri, diz boyu çamur olur. Sokağın çamuru ayakkabılarla evlere dolar.”²⁰⁴

Bu dönemlerde şehir merkezinde çalışanlar, otobüs veya dolmuş bulamadıkları için kendi imkânlarıyla şehir merkezine varmaya çalışırlar. Şehir merkezine vardıklarında kıyafetleri toz, toprak ve çamur içerisinde kalır. Şehre gidip kıyafetleri tertemiz olan insanları gören gecekondulunun yapabildiği tek şey, bu insanların yaşantılarına özenerek bakmak olur. Bu durum, *Toprak Kovgunları* romanında canlı bir şekilde tasvir edilir:

“(…) Bir sağanak bastırır ki, erir gibi olur gecekondu Evler çamur deryasına batar. İnsan yere basmaya çekinirdi. Sarhoş kusmuğu gibi pis bir çamur tutar yolları. Yürümenin, dolaşmanın tadı kalmaz. İşe gidip gelmek zorlaşır, çamursuz yollar aranır. Çok zaman ellerine bir kamgak ya da tahta parçası alıp, adım başı temizlenirlerdi. Bütün dikkatlerine karşın yine de tepeden tırnağa çamura gömülürler. Ve kente indiklerinde tertemiz insanlara imrenerek bakarlardı. Apartmanlarda oturanların en çok bu temizliğine haset edilirdi.”²⁰⁵

Gecekondulunun aksayan yönü, bütünüyle bir yaşama sahip olamayışıdır. Barınma ihtiyacını karşıladıktan sonra şehre uyum sağlayabileceğini düşünen göçeni bekleyen nice

²⁰³ Fikri, *İshak*, s. 136-137.

²⁰⁴ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 123.

²⁰⁵ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 199.

sorun vardır. Gecekondu yerleşim alanlarında tuvaletlerin evin dışına yapılması da zamanla artan gecekondu sayısı nedeniyle ve ulaşım araçlarının kullanabileceği bir yol oluşumunu sağlayabilmek amacıyla çeşitli tartışmaların çıkmasına sebep olabilmektedir. *Kente İndi İdris* romanında mahalleli arasında yaşanan tuvalet sorununun temelinde de bu ulaşım sorunu yatar:

“-Bak hele. Herkesin ayak yolu ortada? Bilmem gayri. Orası yol olacaktı. Ya evin içine alın, ya arkaya kaldırın diyorlar.”²⁰⁶

Ulaşım imkânının yetersizliği dolayısıyla mahallelerde hastalanan bir kişiyi hastaneye ulaştırabilmek de oldukça güçtür. Hastaneye gidebilmek bir yana ambulans çağırabilecek bir telefon bulmaları dahi çok zordur. Gecekonduların yapıldığı arazilerin, pek çok aracın rahatlıkla ulaşabileceği yerlerde olmaması, bu durumun yaşanmasında etkili olur. *Kaçış* romanındaki Ayhan’ın düşüncelerini içeren şu satırlar bu gerçeğin altını çizmektedir:

“Nereden bulacağımı bilmiyorum. Gelen olur mu bu saatte, bu havada? Ev dağın başında sayılır. Yakınlardaki hiçbir evde telefon bulunması olasılığı yok. Yoksul kişilerin oturduğu yer burası...”²⁰⁷

Yukarıda verdiğimiz örnekler, gecekondu mahallelerinde durmadan artan gecekondu sayısı nedeniyle ulaşımın aksadığına işaret etmektedir. Ulaşım araçlarının yeteri kadar bulunmadığı bu mahallelerde insanlar genellikle minibüs ve dolmuş tarzı araçları kullanarak şehir merkezinde bulunan işlerine gidebilmektedir. Ancak iklimsel değişimin yaşandığı dönemlerde zaten sıkıntılı olan ulaşım ağı iyice çöker. Dolayısıyla gecekonduyunun şehir merkezine ulaşabilmesi de imkânsızlaşır. Romanlarda iklimsel değişimin neden olduğu koşullar, kültürel ve ekonomik farklılığı bulunan gecekondu ve apartman alanlarındaki sosyal ikilemi ortaya koyar.

2.5.3. Eğitim ve Sağlık Hizmetlerine Erişim

Şehre göç eden halkın göç etmesindeki amaçlarından biri de köy yerinde eğitim yoksunluğu çeken çocuklarının daha iyi koşullarda eğitim alabileceklerine dair inançlarıdır. Barınma ve geçim derdine düşen aileler, çocuklarının alacağı eğitimin gecekondu alanlarındaki temel ihtiyacın karşılanmasına yönelik olmadığını fark

²⁰⁶ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 144.

²⁰⁷ Kutlu, *Kaçış*, s. 253.

ettiklerinde çocuklarının eğitime, daha az önem vermeye başlar. Okul çağındaki çocukların okula gitmediği dahi olur. Bu çarpıcı durum *Kente İndi İdris* romanında karşımıza çıkar:

“(...) Sürüyle çocuk vardı mahallede. Üstleri başları perişan, elleri yüzleri kirli, her yaştan, her boydan... İnsan şaşardı nerden çıktı bu kadar çocuk? Koşuyorlar, itişiyorlar, yerde yuvarlanıyorlardı. Çoğunun anası babası işe gitmişti. Başboşlular. Nasıl gün geçiriyorlar, ne yeyip içiyorlar, belli değildi. Hiç yoktan kavga çıkarıyor, birbirlerine ana avrat sövüyorlardı. Nerden öğrenmişlerdi bu küfürleri? İçlerinde okul çağında olup da okula gitmeyenler vardı. Sokaklarda, kılarda serçe sürüleri gibi savrulurlardı oradan oraya.”²⁰⁸

İnancı sarsılan gecekondulunun, düşündüğünü yapabilmesi kolay değildir. *Toprak Kovgunları* romanında Emin, oğlu Aptullah'ı okutabilmek amacıyla şehre göç etmiştir. Ancak gecekondu yapımı için gerekli olan para dolayısıyla oğlunun okul ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çeker. İçinde bulunduğu ekonomik yetersizlik, bir karar vermesini zorunlu kılar. Ancak ne yapmayı planladığı gecekondudan ne de zeki bulduğu oğlunun iyi bir eğitim alması gerektiğine olan inancından vazgeçer. Emin, aşabileceğini düşündüğü bu durumun girdabında sürüklenip durur:

“Öfkesi, mutsuzluğu, hep geçmişini düşündürüyor; geçmişi, öfkesini, mutsuzluğunu besliyordu. Bir de hırsını besliyordu geçmişini düşünmek. Şu hırs olmasa, su kahrettiği kişiler olmasa, insan en küçük güçlükler karşısında bile, «pes» diyebilirdi. «Pes!» demeyecekti Emin. Para biriktirecek, mutlaka bir gecekondu yaptıracaktı. Çoluğunu çocuğunu el evlerinden kurtaracaktı. Aptullah'ı okutacak, büyük bir adam yapacaktı. Onun okuması için hiçbir şeyden kaçınmayacaktı. Ömer Bey bile anlamıştı oğlunun zeki olduğunu. Kim demiş köy çocukları okuyamaz diye? İşte bal gibi okuyordu oğlu. Köyde kendisine hiç mi hiç destek olmayan babasını düşündü. Onlar durumuna imreneceklerdi, haset edeceklerdi, Sonunda onlar bana muhtaç olacaklar' diye söylendi. 'O ferik de, sıpaları da bana muhtaç olacaklar.' Bunları düşünmek, sonsuz bir çalışma hırsı veriyordu. Öğle yemeğinin çoğunu yavan ekmekle geçiriyordu. Dolmuşa para vermemek için çok zaman yürürdü. Sirtına doğru dürüst bir giyit bile alamıyordu. Tek cömert olduğu nokta, oğlunun okumasıydı. Kalem parası mı, al oğlum! Defter parası mı, al oğlum! Silgi mi al oğlum! Ne istediye, al oğlum! Kimileyin gecekondu yaptırmanın mı, yoksa oğlanı okutmanın kendisi için önemli olduğunu düşünür, karar veremezdi. Hangisi önemliydi? Bir seçim yapamaz. İkisinden de vazgeçmeyecekti, ikisi de çok önemliydi.”²⁰⁹

Aileleri okur-yazarlık seviyesine ulaşamamış çocukların içinde bulundukları yoksulluk kültürü nedeniyle okul için gerekli olan ihtiyaçlarının dahi karşılanamaması şaşılacak şey değildir. Öte yandan Ankara'ya göç eden kesim, çocuklarını okutabilmek için paraya ihtiyaç duyar. Aynı zamanda evlerini yapabilmek için gerekli olan parayı da

²⁰⁸ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 219.

²⁰⁹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 95.

toplamak mecburiyetindedir. Dolayısıyla gecekondlu insanı, bu iki sorunun yarattığı kargaşa hâlinin içindedir.

Yenişehir’de Bir Öğle Vakti romanında kapıcı Mevlût’un sığınak olarak gördüğü tek yer, yaşadığı kapıcı dairesidir. Kaybetmekten daima korktuğu işini, elinde tutabilmek için gereken tüm mücadeleyi vermiş olsa da apartman sakinleri tarafından cahil oluşu ile ilgili daima eleştirilir:

““Bak doğru dürüst bir yazmayı bile bilmiyorsun. Yazmayı öğrenseydin liste yapardın, böyle her şeyi karıştırıyorsun. Ne zamandır Ankara’dasın? Kapıcılık için okuma-yazma şart. Bir gayret edip bir şey öğrenemezsiniz. Ondan sonra da Allah’ın adını araya katıp yalvarırsınız. Allah senin gayretsizliğini bilmiyor mu sanıyorsun?”

Mevlût eğmişti yeniden başını. Başa çıkılır gibi değildi bu çaresizlik gâvuru.”²¹⁰

Aynı roman içerisinde Mevhibe Hanım’ın evine temizliğe giden Nurten de sürekli bir baskıya ve dışlanmaya maruz kalır. Okuma yazma bilmiyor oluşu, cahilliği ve geldiği yerin fakirliği Mevhibe Hanım gibi kişilerin eleştiri oklarını üzerine çeker. Ancak yine de Nurten, Mevhibe Hanım gibi bir şehirli olmaktan çekinir:

“(…) Nurten Hanım, bu evde kendiliğinden bir şeyler yemeye asla cesaret etmezdi. Aslında bu köfteden yemediğine hiç üzülmez insan, diye düşündü.”²¹¹

“(…) Okuma-yazma bilmesem ne olacaktı, diye düşünürdü Nurten.

Mevhibe Hanım asık bir yüzle mutfığı dolandı. Gülmezdi pek. Hep ciddi, önemli bir surat takınırdı ev işlerini kontrol ederken. Nurten’in aklına, mahallesindeki manavı arada sırada basan belediye memurları gelirdi. Mevhibe Hanım müfettiş ciddiyetiyle mutfığı inceledi. Her şey yerli yerindeydi. Başka türlü de olamazdı. Mevhibe Hanım izin vermezdi çünkü. "Benim evimde düzen bozulmaz." derdi sık sık. Altı piçle gecekonduya tıkl, çocukları eve kapatıp evden çık da, bak nasıl bozulur ev düzenin, diye acı acı düşünürdü Nurten bazıları. Bir de akşam kocan gelsin, iş dönüşü yorgun argın topladığın evin altını üstüne getirsin.”²¹²

Gecekondlu halkının eğitim yoksunluğu nedeniyle yaşamları boyunca eğitimsiz kalışının ve “cahil” tanımlamasına maruz bırakılmasının bir diğer örneğini *Cadı Ağacı* romanında Doktor Nilüfer’in cümlelerinden okuruz:

“Neye bağlansındı? Çinçin Bağları’nın o ağızları sakızlı, niçin varolduklarının bilincine bir kez olsun varmamış, soru olarak sorulsa bile, düşünmeksizin, «bilmem,» diye yanıtlayacak, aklını kullanmayacak kadar tembel kadınlarına ve erkeklerine mi?”²¹³

²¹⁰ Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 270.

²¹¹ Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 104.

²¹² Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 104.

²¹³ Kutlu, *Cadı Ağacı*, s. 157.

Doktor Nilüfer, eğitimsiz olan bu halk karşısında öfkelenir. Cahilliklerinin çözülebilecek bir seviyede olmadığını düşünür. Çinçin halkının fikrî dünyasının gelişmediğini belirterek yaşamları boyunca sorgudan uzak yaşayan bu insanlara olan tahammülsüzlüğünü şu satırlarda ortaya koyar:

“Hiç kuşku yoktu, bir şeylere inandırmak, bilinçlendirmek istediği bu insanlar, dişi ya da erkek, o çocuğun büyümüşleriydi. Tek tek tokatlamak istiyordu onları. Enginlerde, ufuk çizgisinin yahut dağların ardında yığılıp büyüdüğünü sandığı yığının içinde, başka, güçlü, akıllı, söyleneni hemen anlayan, değerlendiren en doğru sonuçları çıkaran emekçileri düşündüğü zamanlar kendini özveriye hazır buluyor, karşısındaki budala Çinçinlileri bilinçlendirmeye çabalıyordu. Gece gündüz bilmemişti. Sonunda yine sıfıra varmıştı.

Hemen kopmazdı. Yılgınlığı başlamıştı ama dönmek demek değildi bu. İçlerinden açıkgöz geçinenler:

Bak doktor hanım, şimdi sen yine bize kızacağın ama, kızma, hakkın yok. Niye dersin, oylar ziyan olmasın diye doktor hanım. Ziyan olmasın diye senin dediğini tutmadık. Hem kimse vermeyecekti ki. Yalnız biz verseydik, şıp deyin bilirlerdi, Araya düşmanlık girerdi. Hem bak, yollarımız asfaltlandı, Daha neler neler getirecekler. Sen de rahat edecen. Arabanın orası, burası hemen bozulmayacak. Kötü mü oldu? diye düşündüklerinin doğruluğunu onaylatmaya bile kalkışmışlardı.

Hiçbir şeyi ziyan etmek yoktu onların kitaplarında. Oylar ziyan olmasın diye, sınıf bilincini bilmem kaç yıl sonrasına erteleyen ve düzenle kurdukları uyum yüzünden rahatladıklarını sanan o sevimsizler... Onlarla uğraşmayı da nereden takmıştı kafasına?”²¹⁴

Çalışmamız içerisinde gecekondulaşmanın yansımalarını irdelemeye çalıştığımız romanlarda, gecekondulu mahallesinde olup üniversite eğitimi alan tek kişi olarak karşımıza *Toprak Kovgunları* romanındaki İlhan çıkar. İlhan ile sevgili olan Ayten, mahalledeki diğer erkekleri eğitimsiz, serseri ve başıboş olarak görür ve eleştirir. İlhan’ı bulunduğu konum itibarıyla herkesin gözünde yüceltmeye çalışır:

“(…) «Havanızı alırsınız. Benim artist gibi sevgilim var. Hem de okumuş, fakülte bitirecek. Allah'ın hamal parçaları, cahil, kazık herifler! Ne yapayım ben sizi? Şunların aval aval bakışlarına! Ne sanıyorlar kendilerini? Ellerinde tesbih külhanbey, külhanbey volta atmazlar mı bir de. Efendiliğe heves edin, efendiliğe!»”²¹⁵

Gecekondularda yaşayıp eğitim alan çocuklar da vardır. Fakat bu çocuklar gittikleri okullarda birtakım zorbalıklara uğramışlardır. Sefalet içinde olan görünüşleri, kirlilikleri onları kolayca ele vermektedir. Gerek öğretmenler gerekse diğer şehirli çocuklar tarafından ötekileştirilerek yalnızlaştırılmıştır. Yaşamlarındaki zorluklara akran zorbalıklarının ve psikolojik baskının eklendiği bu çocuklar, yaşamlarının başkaları

²¹⁴ Kutlu, *Cadı Ağacı*, s. 143-144.

²¹⁵ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 21.

tarafından belirlenmesine engel olabilecek farkındalığa ve güce sahip değildir. Yaftaladıkları çocuklar, “farklı” olarak nitelendikleri için çoğu zaman hedef hâline gelmiştir. Varlıklarını anlamlandırabilmek gecekondu çocukları için kolay değildir:

“Yenişehir, Selanik Caddesi 68'e bir apartman yapıldı, tek katlı, iki katlı evlerin yanına. İlk kaloriferli apartman. Sonra ikinci, üçüncü, kalorifer kazanları ve kapıcılar. Kapıcılar çevre köylerden çoktan denkledikleri yorganlarıyla geldiler. Karıları bulgurlarını, tarhanalarını, doğmuş ve doğacak çocuklarını nicedir bir sılıya hazırlamışlardı. Yenişehir'e en yakın sırtlara, Büyükesat sırtlarına, Deliller Tepesi'ne gecekondu kuruldu. Gaz tenekelerine dikildi çiçekler. Yenişehir'de yeni çocuklar, kışın ayaklarına mes giyen, kanun zoruyla. On yaşından sonra ilkokula başlatılan çocuklar, yeni sözcüklerle, el kol hareketleriyle. On yaşında ilkokula başlayıp on beş yaşında ilkokuldan ayrıldılar. Yenişehir Mimar Kemal Okulu'nda, her sabah, dersten önce bit arama fasılları başladı. Öğretmen, elinde iki kalem, hep aynı çocukların başlarını karıştırdı, hep aynı çocuklar sıfır numara tıraş olmaya gönderildi. Ayıklandı bitler; sınıfın yaşça büyük, akılcı küçük çocukları ayıklandı. Ayıklananlar arka sıralara oturdular. Önde oturan çocukların anaları daha sık gelmeye başladılar okula; geldi analar gitti analar, önde oturan çocukların kazınmadı kafaları. Bazı bazı, öğleden sonraları ve hafta sonları öğretmenlerin evine gidip temizlik yapan çocuklar. Pazardan öğretmene alışveriş eden çocuklar, fileleri yüklenen, yüklenen, ama öğrenemeden ilkokul üçüncü sınıftan ayrılan çocuklar. Arkadaşlık edilmemesi gereken, kötü söz öğreten, oyun bilmeyen çocuklar ayıklandı. Aile çocuğu kimdir kim değildir, açıkça ayıklandı Yenişehir'de.”²¹⁶

Gecekondu mahallelerinde yaşanan en büyük problemlerden biri de altyapısal eksikliklere dayalı sağlık sorunlarıdır. Yaşadıkları koşullar insan sağlığı için uygun olmadığından sıtma, tüberküloz gibi pek çok hastalık bu mahallelerde kol gezer. *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* romanında Mevhibe Hanım, Nurten gibilerin yaşadığı bu mahallelerdeki hastalıkların farkındadır:

“Bugün de dörder köfte yersiniz, fena mı? Doğan doymuyor zaten çoğu zaman. Nurten Hanım'ın köftesini de yememiş oluruz.” “Terbiyesize bak! Bizim evden rahatını nerde bulmuş o?”

“Aman anne. Hizmetçiliğin de rahat bir iş olduğunu iddia etmeyeceksin herhalde.”

“Niçin etmeyeyim? Sen onun evini biliyor musun? Her yanı akıyormuş. Evinde kalsa siyatik ağrısından geberir. Burda hiç olmazsa kemikleri ısınyor.”²¹⁷

Gecekondu mahallelerinde hasta olanlar, hasta olduğunu söylemekten çekinmektedirler. Bu hastalıkların duyulması ölümcül bir felaketin yaklaşmasıyla bir tutulduğu için söylemeye cesaret edemezler. Bu korkunun oluşmasında mahallede yaşayan diğer komşulardan gelebilecek yadırgayıcı bakışlar, etkili olur. *Toprak Kovgunları* romanında bu duruma dikkat çekilir:

²¹⁶ Sevgi Soysal, *Yürümek*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 28.

²¹⁷ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 107.

“(...) Burada insanlar tüberkiloz hastalığı kadar, komşulardan da çekinirlerdi. Evlerinde «veremli» biri olduğunu komşularından gizlerlerdi. Duyulmasın diye, hastasını dispansere yazdırmayan, gerekli denetime gitmeyen insanlar vardı.”²¹⁸

Mahalleli yaşadıkları evlerin içerisinde var olan rutubetin hastalık yapabileceği fikrini anlayamamaktadır. Oysa yaşadıkları ortamda bulunan rutubet, pek çok hastalığın başlatıcısı olabilmektedir. Onlar için evlerindeki o koku, sığınaklara has koku gibidir. Hâlbuki tüm hastalıkların temelinde insan sağlığına verdiği zararları bilinen rutubet yatar:

“(...) Bir de rutubet kokusu vardı evde ama, bunu sebep olarak görmezlerdi. Bilmezlerdi ki rutubet, ağırlık yapar, baş ağrısı yapar; samarığa çevirir insanı.”²¹⁹

Netice itibariyle gecekondu yerleşim alanlarında altyapısal yetersizlikler, sağlık problemlerini de beraberinde getirmektedir. Yaşanan ulaşım ağı eksikliği nedeniyle de gecekondu halkının sağlık hizmetlerine ulaşmaktan da yoksun olduğu görülür. Eğitim hizmetlerine erişimleri de içinde bulundukları yoksulluk dolayısıyla pek mümkün olamamaktadır. Zira temel gayesi hayatta kalmak olan bu halkın çocuklarının eğitim alabilmesi oldukça zordur.

2.5.4. Belediyelerle İlgili Sorunlar

Büyük kent Ankara’ya tutunma çabasının ve yaşam mücadelesinin verildiği gecekonduarda karşımıza çıkan bir diğer sorun belediye hizmetlerine yöneliktir. Bir ev için gerekli olan zamandan daha kısa bir sürede yapılan gecekonduarda pek çok altyapısal sorun ile karşı karşıya kalınır. Ayrıca bu bölgelerdeki belediye hizmeti de yeterli değildir. Belediye hizmetlerinden yoksun olan gecekondu mahallelerinde, çocukların oyun oynayabilecekleri alanlar, sağlık ocakları, polis noktaları yoktur.

Gecekondu, iktidar olgusuna uzak olmasının yanı sıra belediye çalışanlarına karşı daima bir tedirginlik ve korku içerisinde. *Toprak Kovgunları* romanında Hayriye, belediyeye bağlı zabıtalara tavırlarının soğukluğunu, onların gelişi ile içinde doğan endişeyi anlattığı satırlarda zabıtalara “gecekonduların Azrail’i” olarak tanımlar. Bu tanıma rağmen belediye çalışanlarının, memurluğun getirisi olan işlerini yapmak zorunda olduğunun da farkındadır. Hayriye, siyasi erkin insanları bu şekilde ayrıştırdığını ifade eder:

²¹⁸ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 79.

²¹⁹ Fikri, *İshak*, s. 24.

“Bir gelseydi şu zabıtalara, kurtulsaydık. Bu zabıtalara da yüzü ne bek soğuk! Resmi giyimli birini gördüm mü, tüm elden ayakta kesiliyorum.»

Hayriye:

«Neden olacak? Gecekonducuların azraili de onlar. Ne azraili? Haşâ ben sizin Allah'ınızın diyenler bile vardı bu zabıtalara arasında. Hele bir Sarı Zabıta vardı, o öyleydi. Amma bu bize gelecek yıkım zabıtası değil. Zabıtalara da çeşit çeşit. Kimi yıkımcı, kimi bakkallara bakar, kimi trafiğe. Vaah kızım. O yıkımı Allah kimseye göstermesin! Sen o günleri bilmezsin, daha gelin gelmediydin köyden. O evi yıkılan insanlara bir görecektin, için parçalanır.»

Hayriye, evlerini ilk yaptıkları günleri anımsadı. Birkaç kez anlattığı halde, tam üç kez yıkılan şu evlerini yaparlarken çektikleri sıkıntılara getirdi sözü. Zabıtalara duyduğu tiksintiyi anlattı.

«Canım onlar da emir kulu,» dedi Mahmut.

«Onların da büyükleri, buyruk verenleri var.»²²⁰

Hayriye, zabıtalara yönelik bahsettiği korkunun gecekonducuların yapıldığı ilk zamanlardan kalma eski bir korku hâli olduğunu belirterek devam eder:

“(…) Zabıta korkusu, evlerin yapıldığı günlerden kalma, eski bir korkuydu burda. Resmi giyimli birini görünce, ister istemez tüyleri şöyle bir ürperiyordu insanların. Zamanla bu memur türüne de alıştılar. Gene korkarlardı korkmasına ya, eskisi kadar değil. Eskiden hâşâ Tanrı'dan korkak gibi korkarlardı.”²²¹

“‘Zabıta’ sözünü duyunca, Safire'de bet beniz attı. Sıçrayıp kalktı. Terliklerini zor giydi. Boynuna inmiş tülbentini düzeltti, heyecanla yürüdü.”²²²

Seçim dönemlerine yakın zamanlarda belediyeler gereken hizmeti verirken, seçim zamanlarından uzaklaştıkça evlerin yıkımı ile ilgilenen kolluk güçleri öne çıkar. Bu vakitten sonra kolluk güçleri ile gecekondu insanları arasında bir yıkım mücadelesi başlar. Olaylar seçim-belediye ve gecekondu şematığı üzerinden gelişir, bu durum paradoksal bir çıkmazı ortaya koyar. İktidarın seçimden seçime göç edeninin yanında olduğunu bilen halkın sitemi, *Keklik* romanında ideolojik bakışla iç içe geçirilerek verilir:

“Emniyet Genel, Candarma Genel, Genel Kurmay, Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu... Hepsine maşallah! Bir iyiliklerini görmedik; yerlerinde sağ olsunlar!... Eskiden arpamızı, buğdayımızı alırlardı; şimdi oyumuzu alıyorlar. Sonra da güzel güzel direkleyiyorlar birbirleriyle. Sevdiğim bigaç mebbusa komünis diye saldırıyorlar. Gün, devran onların; ben ekmek derdinde kul olmuşum. Yamalı geysilerimin içinde eriyorum. Tabanım dayamıyor ki, ortaya çıkıp iki laf edeyim.”²²³

Seçim dönemlerinde yaşanan ikircikli durum gecekonduculunun anlamakta zorlandığı, anlamaya çalışsa bile temellendiremediği can yakıcı bir öfkeye

²²⁰ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 35.

²²¹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 57.

²²² Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 57-58.

²²³ Baykurt, *Keklik*, s. 61.

dönüşmektedir. Gecekonduğunu yapan kişiler yıkımı engelleyebilmek adına belediye memurlarına bazen rüşvet teklif etmiş bazen de memurlar bu rüşveti rahatlıkla istemektedir:

“Koparıp koparıp atılıyor tutunmaya çalışanlar. Kimi yer Hazine'nin, kimi yer Vakıflar'ın, kimi yer de sahipli filan oluyor. Bir alay toplum polisi, yıkım görevlisi, kazma, kürek ve dozerle geliyor. Çok rüşvet dönüyor. Büyük "ticaret" dönüyor ara yerde. Beş yüz, bin gecekondu bir gecede yapılıyor; hepsinin briketi bir elden, hepsinin camı çerçevesi bir adamdan alınıyor. Yere para veriyorlar. Çatıur çatır değişiyordu insanların bildiği, bilmediği. Partiler gecekondu kurduruyor, ekip gönderip gecekondu yıktırıyor. Oy zamanı af çıkarıp tapular dağıtıyor. Karışık, karmakarışık işler dönüyor.”²²⁴

Toprak Kovgunları romanında belediye ekiplerine karşı verilen mücadeleyi sürekli olarak gecekonduğunun kazandığı bilgisini okuruz:

“(…) Evlerimizi yaptık. Önce belediye zabıtalari geldi, bir sürü adamdık, onları kovduk. Bacak kadar çocuklara yetmedi zabıtalari.”²²⁵

Yürümek romanında ise hızlı göçlerin yaşanmadığı, bir diğer ifadeyle Ankara'nın görünümünün gecekondu kurban edilmediği zamanlarda medenileşme adına uygulanan bir hükümet yaklaşımından söz edilir. Bu, şehrin bulvarlarının gecekonducular ve çingene çocuklarına, köylülere yasaklanmasıdır. Şöyle ifade edilir:

“(…) O zaman Altındağ yok muydu? Köylüler, Çingene çocukları görülmezdi pek. Ankara'ya göç başlamamıştı. Hükümet vardı Ankara'da. Ankara'da köylülerin bulvardan geçmeleri yasaktı.”²²⁶

Aynı romanda Elâ'nın şehri gözlemlediği ve yaşanan değişimin ardına düştüğü zaman diliminde yüksekten Ankara'ya bakışı ise, gecekonduğunun bakışının aksine olumsuzdur. Sevgi Soysal modern kenti isi, boğucu atmosferi ve bürokratik karmaşasıyla tasvir ederken gecekonduğunun kendi hakimiyet alanına müdahale eden belediye yahut devlet erkine bakışındaki öfkeyle birleşen dile benzer bir anlatım kullanır:

“(…) Baharda, ansızın fışkıran, yenilmez görünen o güçlü doğuş, alışmalarla, gündelik, sıradan olmalarla bir sivri topuk altında ezilip yitiliyor. Damarlarında canlı özsuğu dolu yaprakları topuklarıyla eze eze yokuşu indi Elâ. Kavaklıdere'den aşağı. Ankara aşağıda, kalorifer dumanlarının orada, isli, yapışık bir dumanın boğucu havasında, yöneten, kanunlar yapan, bozan. İhaleler, kontratlar. İşini yürütenlerin, işlerin yürütülmesi için bir ay çalışıp boyunlarına takılmış yemlikten saman yiyenlerin kenti. Yüklü katarların ve yüklü beygirlerin. Kavaklıdere'den aşağıya, dumana, ise yürüdü. Bu şehri yabancı bir düşman gibi kuşatan, bu kuşatmanın ardından bir gün mutlaka yok edecek yabancı bir düşman gibi bekleyen isli duman. Kavaklıdere'den, Çankaya'dan, Gaziosmanpaşa Mahallesi'nden. "To Let" tabelalı apartmanlardan aşağıya, kente sinsice yayılan duman,

²²⁴ Baykurt, Kara Ahmet Destanı, s. 372.

²²⁵ Ateş, Toprak Kovgunları, s. 107.

²²⁶ Soysal, Yürümek, s. 23.

pencerelerden, balkon kapılarının aralıklarından sinsice sızacak, ihmalcı ev kadınlarının ev içlerinde tabaka tabaka yığılacak, iki sonbahar arası bütün dolaplara, kilerlere dolacak. Bozkır şimdi Kavaklıdere'den bakan Elâ gibi, kentin kara casuslarca yok edilmesini uzaktan seyredecek. Yöneten, kanunlar yapıp bozan, ihaleler dağıtan, kontratlar düzenleyen, imzalar atan kentin, bozkır moru, bozkır sarısı ortasında çürük bir diş gibi kararmasını seyrederek, Elâ, iki sonbahar arası, sarı, kuru, ölü bir yaprağı topuğuyla ezdi bir anda. Bozkır bu çürük diş çekip atacak, bir depremle, sellerle, rüzgarlarla rahatlayacak, boşanacak, arınacak.”²²⁷

Görüldüğü üzere Ankara kentinde yaşanan gecekondulaşma, şehrin eski büyüsunü ortadan kaldırarak pek çok soruna yol açar. Hükümetin başında olanlar, bu durumu engelleyemezler hatta bu duruma zaman zaman destek verirler. Desteklerinin temel nedeni ise bu insanların yüksek bir oy potansiyeline sahip olması ile ilgilidir. Hükümete bağlı belediyeler, gecekonduların bulunduğu alanları belli aralıklarla işgal edip yıkmaya çalışsa da seçimler yaklaştıkça aldıkları emirler doğrultusunda işler içinden çıkılmaz bir hâl alır. Romanlardaki gecekondu sakinleri, kargaşanın yoğun olarak hissedildiği mahallelerdeki belediyelerle ilişkili hizmetlerinin eksikliği nedeniyle daha da zor zamanlar geçirirler. Gecekondu sakinleri, yüreğinde yer edinmiş gecekondu yıkım korkusunun yarattığı panik hâli içinde belediye memurları ile sürekli bir çatışma hâline girerler. Ancak evlerini kaybetme korkusu ile burun buruna gelen bu halk, çoğu zaman zabıtalara anlaşma yoluna gider ve işi rüşvet vermeye kadar götürür. Lakin korkunun ve rüşvetin iş görmediği zamanlarda ekiplere karşı sonu gelmeyen toplu mücadeleler verilir.

2.6. İşsizlik ve Aylaklar

Köylerde makineleşmeye bağlı iş gücü azaldığı için kentlere, büyük şehirlere göç etmek zorunda kalan kişilerin en geçerli nedeni yeterli üretimin olmayışı, bir de şehre gidenlerden duydukları yeni imkânlardır. Bu yaklaşım bazen işsizlik bazen de umursamazlık şeklinde ortaya çıkar. Fakir Baykurt bu bocalayışı ve arkasında yatan sebepleri şöyle işler:

“(...) Bir Ankara'ya gideyim diyorum; hani para? Bir kart, bir torpil bulup işe gireyim, çekeyim avradı, çocukları, babamı diyorum; hani elime yapışacak bir tanış? Babama sorarsan, benim tabansız oluşumda bütün sakarlık: İşgötüm yokmuş. Devlet danası gibi devrilip yatıyormuşum duvarın dibine. İşleyecek olana iş mi yokmuş? Heey efendi babam, hani iş? Değirmen bekle, çerçilik yap, gübre çek, köstebek öldür; Amerikanlar gelsin, domuz avla, ateş yak, domuz közle; topla karıyı kızanı tezek kes; güz geldi toprağı aktar, zemheri geldi ekini ek, bahar geldi sula, yaz geldi biç, döv, savur; deneyi değirmene götür, unu eve getir... Hayhay, getireyim! Ama sonuç ne? Ancak boğazına yeter hepsi.

²²⁷ Soysal, Yürümek, s. 116-117.

Kıçın açık. Yimbeş kuruş çay paran yok cebinde. İki arkadaş sokulup gelse yanına, mahcup oluyorsun."²²⁸

Göç eden bu kitlenin şehre vardığında yaşadığı da başlangıçta pek umut verici değildir. Çünkü ucuz iş gücü olarak algılanır. Bu sebeple de süreklilik sağlayabildikleri ve iyi maaş alabildikleri işler bulamazlar. Nitekim göçenlerin çoğu, uzun iş saatleri ve olumsuz koşullarda az ücretle çalışmaya mahkûm edilmiştir. *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* romanında Ali'nin babasının tornacılık yaptığı bilgisi verildikten sonra, yaşadıkları ekonomik yetersizlik ve geçim sıkıntısı şöyle ortaya konur:

" 'Eee, o zaman sen çalışacaksın da ne olacak?' dedi. Bu söz içime işledi. Umut yoktu yani. Ay sonları içime çöken ayrılığın kalkması umudu. Ay başından ödümüz kopardı bizim. Her ay başında alacaklılar gelirdi. Hepsini anam oyalardı. 'Gelecek ay başına' diye. Borçları ödesek aç kalırdık çünkü."²²⁹

Bir belirsizliğe karşı mücadelenin yaşandığı semtlerde, gecekondulunun şehre tutunma çabası olarak karşımıza iş bulma süreci de çıkar. İş bulma süreci, temelde şehre uyum sağlamakta önemli bir faktördür. Aile reisleri, şehre göç ettikten sonra akrabaları, hemşehrileri ve tanıdıkları yardımıyla veya kendi imkânları doğrultusunda iş sahibi olmaya çalışsa da uzunca bir süre iş bulamazlar. Zaten vasıflı işlerde çalışabilme şansları da yoktur. İşsizlik sorununun yanında romanlarda roman kahramanlarının çalıştığı işler arasında öne çıkanlar; hizmetçilik, kapıcılık, tarım işçiliği ile, hasta bakıcılık, seyyar satıcılık, tornacılık, pazarcılık, cam işçiliği vb. işler vardır.

Toprak Kovgunları'nda Şükrü, gecekondulu halkın istihdam alanının kısıtlılığını dile getiren kişilerden biridir:

"Başka nerelere bakacaksın ki? Bizimki ya otel işçiliği, ya garsonluk. Elde bir sanat olmayınca... Dolaşmadığım otel, lokanta, kahve filan kalmadı. Yalnız biraz erken gelseymişim, gençlik parkındaki çay bahçelerinden bulabilirdim. Onlar yazlık oldukları için askerlik filan da sormuyorlar. Bir iki yerde iş vardı, onlar da askerlik yüzünden almadılar. Öyle sezdim."²³⁰

Kentin sunduğu ekonomik imkanlardan istifade edebilmek ve daha iyi koşullarda yaşamak için Ankara'ya göç edenler, *"Keyfimden şehirde değil. Geçim..."*²³¹ diyerek göç etmelerindeki gerçeğin altını çizse de istedikleri yaşamsal olanaklara erişemezler. İçlerindeki köylülük dürtüsü ile yaşamına devam eden halk, kırsal yaşamdaki güven ortamından uzaklaşmış olmanın oluşturduğu sancı dolayısıyla şehre göç edince

²²⁸ Baykurt, *Keklik*, s. 55-56.

²²⁹ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 174.

²³⁰ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 226.

²³¹ Baykurt, *Keklik*, s. 129.

akrabalarının ya da tanıdıklarının olduğu alanlara gecekondusunu yapar. Bunun yanında ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla sürekli bir iş bulmanın da peşindedir:

“Köydeki toplumsal yapı ilişkileri kişiye bazı güvenceler sağlarken şehre gelen gecekondulu bu tür güvenlik öğelerinden yoksun kalmıştır. Bu yüzden eski güvenlik dengesine kavuşmak için elinden geleni yapacaktır. Sürekli bir iş bulmak, konut sahibi olmak güvenliği artıran şeylerdir. Gecekondulunun akraba ve hemşerileriyle aynı mahallede oturması, akrabalık ilişkilerini sürdürmesi, köyden tümüyle kopmaması da aynı gereksinmeyi yansıtır.”²³²

Güven ortamının sağlanmasına yönelik dikkati, *Keklik* romanında Seyit’in Harpır ile olan konuşmalarından anlayabilmek mümkündür. İş beklentisi içinde olan Seyit, ailesini de alıp Ankara’ya gelebilmenin yolunu aramaktadır:

“‘İş var bizde çok. Çok var para. Sen var bilir İngilizce lisan konuşmak?’”

“Eee, şimdi bilirim desem, yalan. Ama çabuk bellerim. Sen bana, bizim yirmi dokuz harfin önüne sizin yirmi dokuz harfi yazarsın, iki ayda çevirmesini yaparım. Zekâm iyidir. İyi bir para olursa, çoluk çocuğu da alır Ankara’ya inerim. Aylık bin filan. Tutarım bir kondu. Tecir Ali köylüm olduğundan, kondu bulmakta çok yardımı dokunur. Aaaah, bileydin şöyle bir şoförlük filan daha iyi olurdu; ama bilmiyorum. Aslını sorarsan, bizim Türk kapılarından bana iş de, ekmek de bulunmaz; umudum yok. Ama bir Amerikan şirketinde, dairesinde, Amerikanların yanında bulunursa, iy olur. Bulan arkadaşların memnun olduğunu biliyorum...”²³³

Şehre göçün hızlanmasında köy yerinden daha önce göç etmiş kişilerin yaşamlarındaki düzeni bir şekilde sağlamış olması da etkili olmuştur. Şehre göçen Ankara’nın değerli toprağına evine yapmış, kendince bir alan belirlemiş ve ev içi koşullarını köy yerindeki evlere oranla daha da iyileştirmiştir. İdris’in köye ve köy yaşamına olan tahammülsüzlüğünün sebeplerinden biri şehre önceden göç etmiş köylüsü Kara Ömer’in anlattıklarıdır:

“(...) Köyde kalsam ne edecektim? Benim gibi mal mülk yoksunu bir adam ne yapar? Şunun bunun kapısında sürünür. Emme şimdi kendi kendimin efendisiyim arkadaş. Karışanım yok, görüşenim yok. Evimde suyum akıyor, ışığım yanıyor. Yirmi bine malettim emme satsam elli bin. Emme satmam. Her yıl üstüne koyuyor. Çünkü şehir büyüdükçe bizim evler ortada kalıyor. Yeri kıymetleniyor. Gelecek yıl bir göz daha ekledim mi, deyme keyfime. Rahatım eyiden eyi.”²³⁴

Köyden göç edenlerin aradığı esas işlerden biri, kapıcılık olur. Bu kesim, kapıcı olabilmek adına canhıraş bir mücadelenin içine girer:

“Babası hemen çiftlikten bahsaçtı, dertliydi adam.. işler iyi gitmiyordu. Büyük şehirlere göç başlamıştı. Kendi azapları bile, teker teker İstanbul’a Ankara’ya gidiyorlardı.

²³² Tekeli, Gülöksüz ve Okyay, *age.*, s. 245-246.

²³³ Baykurt, *Keklik*, s. 82.

²³⁴ Apaydın, *Kente İndi İdris*, s. 6.

*Oralarda "kapıcılık" varmış ki.. artık kasabalarda, köylerde oturası değilmiş adamlar. Zaten Sivas, tam doyurmaz fakir fukarayı bilirsin. Bereketi yok şu toprakların."*²³⁵

Kapıcılık mesleğini edinmiş kişiler, bu işi elde ettikten sonra büyük bir korku içerisine girer. Bu korku, her an işini kaybedebilme şeklinde kendisini gösterir. İşini kaybedecek olmanın sebep olduğu dramatik yankıyı hissettiğimiz romanlardan biri olarak karşımıza *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* romanı çıkar. Kapıcı Mevlût ve karısı arasında geçen diyaloglarda sürekli olarak Mevlût'te, yüreğini kaplayan işini kaybetme korkusunun canlılığı hissedilir:

*"(...) Senin kalın kafan ne anlar ekmeğin nereden geldiğinden. Ekmek senin boklu götünde değil, aslanın ağzında. Beni kapıcılıktan atarlarsa görürsün. Kızılay'da kapıcılık kolay mı? Sen ne bilcen kapıcılığı? Kalorifer kursunda millet birbirinin ekmeğini elinden alacam diye ne işler çevirmedi. Bir kapıcılık bulmak için millet kaç para veriyor? Hele böyle, Kızılay'da kapıcılık için millet anasını satar."*²³⁶

Gecekondu erkeklerin girdiği iş kollarının yanı sıra ekonomik baskının neden olduğu ortamda kadınlar da hizmetçilik ve gündelik işler gibi iş kollarında varlık göstermişlerdir. Zira aile reisi olarak ifade edilen evin babasının, kalabalık bir nüfusu yalnız kendi imkânlarıyla doyurabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, *"Değişen ekonomik koşullar ve ona bağlı plan değer yargıları etkisinde kadınlar, ev hizmetlerine ya da başka iş kollarının az ihtisaslaşma isteyen kesimlerine geçmişlerdir."*²³⁷ Ancak gecekondu gündelikçi kadınların *"... varlığı tedirgin edicidir ve onlarda aranan en önemli özellik "güvenilir" olmalarıdır."*²³⁸ Dolayısıyla bu kadınlar, sürekli olarak şehirli patronlarının gözetimi altındadır. *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti* romanında gittiği evin gündelik işlerini yapan Nurten, daimî olarak Mevhibe Hanım'ın sözlü ve psikolojik şiddetine maruz kalır.²³⁹

Gecekondu sakinleri iş arayışlarında seçici olabilecek durumda değildir. Ekonomik yoksulluk ve eğitimsizlik bu durumun yaşanmasında etkili olur. Kadın, erkek, çocuk demeden hepsi bir şekilde şehirde tutunabilmek adına çalışmaktadır. Kadınlar evlere gündeliğe gider, erkekler ise ne iş bulurlarsa onu yaparlar:

²³⁵ Işinsu, *Canbaz*, s. 123.

²³⁶ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 267.

²³⁷ Zafer İlbars, "Ankara Gecekondu Ailelerine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 1-2, 1988, s. 26.

²³⁸ Necmi Erdoğan, "Gündelikçi Kadınlar, Emir Eri ve Benzerlerine Dair "Aşağı" Sınıflar, "Yüksek" Tahayyüller", *Birikim*, S. 132, Nisan 2000, s. 36.

²³⁹ Soysal, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, s. 107.

“O insanlar amelelik ediyorlardı, şurada burada çalışıyorlardı. İşçi de vardı aralarında, hademe, hatta bir dairede küçük bir memurluk koparabilmiş olanlar da. Köyde, “azap”dı isimleri, küçümsüyorlardı. Burada “işçi”, mühimsiyorlardı. Nihayeti işçi bir kişilikti a canım, hakları vardı. Sendikalı olmasalar bile, bilhassa evlere gündeliğe giden kadınlar, ücretlerini asgarî işçi ücreti ile denk tutmaya gayret gösteriyorlardı. Gençler, okula devam ediyorlar; yaz tatillerinde çalışıyorlardı, artık nerede nasıl bir iş bulurlarsa.”²⁴⁰

Cadı Ağacı romanında Nilüfer’in Çinçin’deki yoksul halkı gözlemlediği satırlarda pazarcılık yapan kesimin yoksulluğu şu şekilde karakterize edilir:

“(…) Oraya tezgâh açmış olanların öyle çok ve öylesine fakir olduklarını daha önceden fark etmediğine şaşıtı Nilüfer. Çaresizlikleri ovaladıkları ellerinden eski paltolarına, İkinci Dünya Savaşından kalmış kaputlarına, yamaları bile yırtık çoraplarına, kalıpsız, ütüsüz şapkalarına, eski giysilerden yapılmışlığı yitmemiş ütü ve dikiş yerlerinden belli kasketlerine geçiyordu. Yüzlerinde, giysilerinde ve gövdelerini tutuşlarında umutsuzluk apaçıktı. Niçin kravat takıyorlardı? Kirli yakalarının kıvrık kulakçıklarını boyunlarının inceliğini daha çok belli etmek için mi?

Kenarlara yerleştirdikleri, neredeyse el ayası büyüklüğündeki tezgâhlarında bir el çantasını dolduracak kadar malları olurdu. Çorap, zarf, kâğıt, plastik cüzdan, toka, tarak, çengelliğne, çitçit, altına benzeyeceği sanılarak kükürt sarısı bir metalden dökülmüş maaşallah, küpe, zincir, arka yüzlerine çiçek, horoz, keklik, bayrak resimleri basılmış yuvarlak asker aynaları satarlardı en çok. Mevsimine göre, bahçesinden topladığı armutları kilo yerine kullandığı taş parçalarıyla satanlar da olurdu. Onlar, alıcının hakkı kendisine geçecek diye korkup bir armudu daha, cabadan koyan adamlardı. Toz duman savrulup durulduğunda, taşlar bir kenara yığıldığında yersiz yurtsuz kaldılar. Çaresizliklerini, müthiş korkularını kimseye bakmayan gözlerinde sakladılar.”²⁴¹

Her açıdan “gibi”nin girdaplarında boğulan bu halkın içinde bulunduğu çaresizlik onları bilinmeze doğru sürükler, ne iş olursa yapmalarına neden olur ve yürüdükleri yolun nereye vardığını düşünmeden ilerlemelerini sağlar. Canbaz romanında Çubuk Ağa ve ailesi ekseninde şehre göç edenin çırpınışı, romana şöyle yansır:

“(…) Şehirli olacağız dediysek, şehirlinin yediği her bir boku yiyeceğiz demedik. O demeye getirdik ki, şehirli gibi, yani.

İşte böyle kısaca ve doğru olarak konur ismi, Sivas’la Ankara arasına kurulan köprünün: ŞEHİRLİ GİBİ... Gecekondu, apartmanlardaki kapıcılar “gibi”nin girdaplarında boğulup kalmamak için, çırpınıp dururlar. Şu yeni ortamda, verdikleri var olma kavgasıdır ve o kadar meşguldürler ki; kim olduklarını, nereye ait olduklarını sormak, akıllarına bile gelmez! Kulaç atarlar dar boğazda.. kıvrımlar, dehlizler, bir yanıp.. bir kaybolan ışıklar! Yol, nereye?”²⁴²

Netice itibariyle gecekondu sahibi olan kesimin, gecekondu inşasını tamamlamasının ardından ekonomik koşullarını iyileştirmek için bir iş arayışı içerisine girdiğini söylemek gerekir. Şehirde yer edinme çabası içerisine giren gecekondu,

²⁴⁰ Işınso, Canbaz, s. 127.

²⁴¹ Kutlu, Cadı Ağacı, s. 40.

²⁴² Işınso, Canbaz, s. 129-130.

işsizlikle karşı karşıya kalır. Vasıflı işlerde ya da yüksek maaşlı herhangi bir işte çalışamayacağını fark ettiği noktada maaşı ve işin şartlarını önemsemeden çalışmayı kabul eder. Öte yandan ataerkil aile yaşantısına sahip gecekonducularda, kadınların da iş hayatına girdiği görülür. Zira, “evin reisi” olarak anılan erkekler, eşlerinin çalışmasını engelleyemedikleri gibi bir sorgulama içerisine dahi giremezler. Çünkü çektikleri geçim sıkıntısından kurtulabilmenin tek çıkar yolu budur. Söz konusu romanlardan hareketle zaman zaman kadınların gündelik işler bulup erkeklerden daha önce çalışma hayatına girdiği söylenebilir.

2.7. Köylülük ve Kentlilik Arasındaki Tampon Kültür: Arabesk

Daha iyi bir yaşama kavuşma arzusu ile köyden kente göç eden kesimi, şehre göç ettikten sonra ekonomik, sosyokültürel, psikolojik birtakım sıkıntılar beklemektedir. Karşılaştıkları problemler dolayısıyla kente uyum çabasının ve ekonomik yoksulluğun neden olduğu iç içe geçmiş bir hayat tarzı ortaya çıkar. Bu yeni hayat tarzının oluşumunda kırdan kente göç eden kesimin kendi kültürel değerlerini, gelenek ve göreneklerini şehre taşıması etkin rol oynar. Nitekim *“Büyük kentler, göç ile birlikte, köy yaşamından soyutlanmış ve kendine has bir kültürü olan mekânlar olmaktan çıkmış, köy-kent sürekliliğini sağlayan bir yaşam şeklini geniş kitlelere sunmuştur.”*²⁴³ Bu durumun yaşanmasında kent ve gecekondu nüfusunun sosyal yaşam üzerindeki yoğun etkisi doğrudan etkili olmuştur.

Kırsaldan gelen, kente uyum sağlama sürecinde akrabalarından ve hemşehrilerinden destek almaya çalışır ancak kolaylıkla sonuç alamaz. Bundan dolayı yeni göç eden kişiler, “kültürel şok” denilen bir zelzele hâli yaşar. Şehirdeki uyum mücadeleleri ise bir kimlik bunalımı şeklindedir. Kırdan kente göç sürecinin sebep olduğu kimlik krizinin, arabesk kültürün toplum üzerinde yayılmasında etkili olduğu söylenebilir. Zira şehirlilik ve köylülük sentezinden oluşan arabesk, *“(…) köylerden şehirlerin çeperlerine, buradan da şehrin merkezine ulaşmaya çalışanların sığınabilecekleri bir liman ol(ur).”*²⁴⁴ Nitekim Türk toplumunda etkili olan arabesk kültür; siyasi, ekonomik ve sosyal koşulların neden olduğu sonuçların yansımaları olarak

²⁴³ Cansu Kaymal, “Kırdan Kente Göçün Kültürel Sonuçları: Gecekondulaşma ve Arabesk”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 15, 2017, s. 1505.

²⁴⁴ Kaymal, *age.*, s. 1509.

karşımıza çıkar. Başlangıçta arabesk kavramı, “Arap tarzı” olarak ifade edilmiş olsa da sonradan anlam genişlemesine uğrar. Bu genişlemenin oluşmasında, tarımda makineleşme ve şehre göçün hızlanması etkili olur. Arabesk, şehre göç ettikten sonra aradığını bulamayan göçmen kesimin başkaldırışı olarak ifade edilebilir:

“1950’lerden itibaren arabeskin anlamı sadece Arap stili olmakla sınırlı kalmamış, arabeske daha karamsar, acılı, sıkıntılı, umutsuz anlamlar yüklenmiştir. Bu durum, tarımda makineleşmenin artması, kırdan kente göç ve kentleşmenin hızlanmasının sonucudur. Kırdan kente, daha iyi iş bulabilmek ve daha iyi bir yaşama kavuşmak hayaliyle göç eden kesimin çoğunluğu, hayallerine kavuşmak şöyle dursun, köylerdeki hayatlarını arayacak duruma gelmişler, gecekondu olarak bilinen yoksulluk yuvalarında yaşamak ve düşük gelirli işlerde olumsuz koşullar altında, sosyal güvenceden yoksun bir biçimde çalışmak durumunda kalmışlardır. Ayrıca, köylerinden taşıdıkları kültürel değerler kentte dışlanmış ve onların kendi değerlerini bırakıp kentle uyumlaşma çabaları da başarıya ulaşamamıştır. İşte arabesk, 1950’lerden sonra bu kesimin isyanının bir sesi olmuştur. 1960’lı yıllarda bu isyan sevilen sanatçılar tarafından dile getirilmiş ve bu sanatçılar halkın belli bir kesimince “baba” olarak görülmüştür.”²⁴⁵

Öte yandan Meral Özbek’e göre arabesk, “(...) “geleneksel ortamı kente taşıyan” ya da “kent kültürüne sırt çeviren bir uyumsuzluk kültürü” değildir. Tam tersine kent dinamiği ile belirlenen bir “anlam problemi” olduğunu kabul eden, ona yanıt getiren; ve bu yanıtıyla da bir yandan uyum bir yandan da direnme taşıyan bir pratiktir.”²⁴⁶

Sosyal yaşamın belirleyicisi konumunda olan şehirli ve gecekondu nüfusun yaşamlarındaki ortaklık, çoğu zaman döneme damgasını vuran şarkıların aynılığı ile kendini gösterir. Yoksulluk, şarkıların dinlenmesi için gereken cihazların farklılığında dahi kendisini hissettirir:

“(...) O yıllarda Ajda Pekkan’ın bir şarkısı pek meşhur, iki taraf da biri müzik setinde, diğeri kasetli teypinde çalıp duruyor: “Boş vermişim boş vermişim boş vermişim dünyaya / Ağlamak istemiyorsan sen de boş ver dünyaya.””²⁴⁷

Gecekondu çocukların yaşamlarına dahil olan her yenilik, umutlarının tazelenmesine sebep olabilmektedir. Doğan’ın “Gecekondu ve Çocuklar” ismini verdiği Altındağ semtinin çocuklarına adadığı kısa filminden hareketle mahalledeki çocukların heyecanı *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti* romanına şöyle yansır:

“Hepsi sanki film yıldızı olup bu mahalleden kurtulmak, Ayhan Işık gibi meşhur olup kocaman katlar, arabalar almak fırsatı şu an ellerine geçmişçesine umutlanmışlardı.”²⁴⁸

²⁴⁵ Kaymal, *age.*, s. 1517.

²⁴⁶ Meral Özbek, *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 110-111.

²⁴⁷ Işın, *Canbaz*, s. 131.

²⁴⁸ Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 150.

“(...) gecekondur tepelerinde çeşitli görünümlerin arasına, kameraya dil çıkaran, birbirlerine eşek kulağı yapan, su tabancası sıkarak çocukların görüntülerini karıştırarak montaj yapıp filme Gecekondular ve Çocuklar adını koydu.”²⁴⁹

Mahallelerin eğlence anlayışı da şehrin merkezi alanlarından oldukça farklıdır. Bu mahallelerde en küçük farklılıklar ya eğlenceye ya da farklı olanın oluşturduğu merak bağlamında gerçekleşen göz hapsine sebep olabilmektedir:

“Dışarıdan, tefle birlikte türkü sesi duyuluyordu. Her baharda, ayı oynatan çingeneler gelirlerdi. Çadırlarını İmrahor köyüyle, gecekondular arasında bir yere kurarlar, buralara ayı oynatmaya gelirlerdi.

«Ben de bakmaya gidiyorum,» dedi Gülseren.

«Hadi git! Çocuğun karnını doyurunca, ben de gelirim belki.»

Dışarı çıktı Gülseren. Sıkış sıkış kondulardan bir sürü insan fırlıyordu. Tefle türkü sesinin geldiği yöne koşuyorlar. Kadınların dışarda giydikleri naylon terlikleri, başörtüleri düşüyordu koşarlarken. Birkaç çocuk kapaklanıp düştü, biri ağladı, burnundaki sümüğe kan karışmıştı birinin de.”²⁵⁰

Toprak Kovgunları romanında Ayten, Ankara’ya yerleştikleri ilk zamanlardan itibaren gecekondusundan gördüğü apartmanlardaki hayata ve o apartmanlarda yaşayan kadınların yaşamına özenir. Kente uyum sağlamanın yollarından birinin onlar gibi giyinmek olduğunu düşünür ve mahalledeki diğer kadınların onu kınamasını umursamaz:

“(…) «Havanızı alırsınız. Benim artist gibi sevgilim var. Hem de okumuş, fakülte bitirecek. Allah'ın hamal parçaları, cahil, kazık herifler! Ne yapayım ben sizi? Şunların aval aval bakışlarına! Ne sanıyorlar kendilerini? Ellerinde tesbih külhanbey, külhanbey volta atmazlar mı bir de. Efendiliğe heves edin, efendiliğe!»”²⁵¹

Ayten, şehirli kadınların yaşamlarıyla kendi yaşamını daima kıyaslar ve en nihayetinde bozulan evliliğini komşuları arasında süregelen dedikodulara bağlar:

“Nasıl oluyordu bu? Birkaç oğlanla geziyor, tozuyor, sonra biriyle evlenip mutlu oluyor. Oysa kendisi ergenlik çağının deliliğinde, bir tek oğlanla konuşmuştu da, çok pahalıya mal olmuştu bu ona. Evlendi, çocuk sahibi oldu, yine de sürüp gitti o eski dedikodular. Kendisini deli gibi seven kocasını, o dedikodular buz gibi soğuttu. Mahmut'u avucuna alamadı alıp apartmanlara gidemediler. Az mı başına kakmıştı İlhan'la seviştiğini. Hem bile bile evleniyor, hem de başına kakıyor. Onun bunun çabuk etkisinde kalıyordu Mahmut. Komşular da öyle bir dert ki! Başkalarını mutsuz edecek konularda bellekleri çok güçlü.”²⁵²

Ayten’e göre yaşamındaki olumsuzlukların ve değişmeyen düzenin sebebi, gecekonduda yaşıyor olması ile ilgilidir. En büyük hayali ve isteği sevdiği adamla evlenip

²⁴⁹ Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 155.

²⁵⁰ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 42-43.

²⁵¹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 21.

²⁵² Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 190-191.

apartmanda daire sahibi olabilmektir fakat bunu gerçekleştiremez. Temiz, iyi giyinimli, üslubu düzgün insanların apartmanlarda yaşadığına inanır, gecekondu alanlarının apartmanlara dönüşeceğinin hayalini kurar. Mekânsal dönüşümün, yaşamsal dönüşümü de beraberinde getireceğine inansa da bunun olamama ihtimali de aklının bir köşesindedir:

“(...) Ne zaman Saniye'nin buraya otursa, gözü apartmanlarda olurdu. İlhan'la orada yaşamayı düşündü, Mahmut'la orada yaşamayı düşündü. Hiçbiri de olmadı. Ne düşünse, ne istese, neyi özlese, hiçbiri de olmuyordu. Ama umut, hep dipdirdir Ayten'in yüreğinde. Yine de oradan biriyle evlenebileceğine inanıyordu. Niye olmasın? Şöyle orta yaşlı bir memur. Temiz giyinmiş, kravatlı, konuşmasını bilen biri. Apartmanlar birkaç kondu ötedeydi. Kimi yıllarda birden artıyordu apartman yapımı. Şimdilerde eskisi kadar çok yapılmıyor. Yoksa bu gecekondu da çoktan apartman olurdu. Ah, buralara da gelseydi, buralar da apartman olsaydı, değişir miydi bu insanlar? Dünyası değişir miydi?”²⁵³

Teyzesinin oğlu Şükrü'den hamile kalan Ayten, tüm çaresizliğinin ve sorgulamasının bitmesini umarak Şükrü ile köye kaçır. Ancak köye gittiği ilk haftadan itibaren köy yerindeki sefaletle tahammül edemez. Ankara'daki gecekonduunda dahi bu çaresizliğin olmadığını düşünür ve umutsuz bir ruh hali içerisinde kente özlem duyar. Yaşadığı gecekondu ve oradaki sosyal yaşantı gözünde hiç olmadığı kadar büyür ve önemini arttırır. Öte yandan Ayten'e göre etrafında hissettiği duyguları anlayabilecek herhangi biri yoktur:

“Şükrü'nün babası köyünden dışarda yaşamamış pek. Bir yer görmemek, başka bir yer bilmemek ne kadar saf yapıyor adamı! Bilemiyordu Ayten'in dünyasını. Anlatamazdı da. Bir mahalle bakkalına gidip soğuk bir gazoz içebilmenin bile ne anlam taşıdığını anlatamazdı ona. Arada bir de olsa, fotoroman okumak, gazete okuyabilmek, sinemaya gitmek ya da gidenlerden filmin öyküsünü dinlemek... Bunlar küçümsenecek, kolay kolay terk edilecek alışkanlıklar değildi. Çıt diye bir düğmeye basınca evin aydınlandığını görmek, gerekirse bu aydınlıkta gece birlere, ikilere kadar oturabilmek... Bunlar Ayten'in gözünde çok büyük nimetler olup çıktı. Hayır! Bağlasalar kalamazdı burada. İçindeki kent özlemi bir kara sevdadan da öte, Bunu nasıl anlatır Şükrü'nün babasına, anasına?”²⁵⁴

Şehre göç eden kadınların değişimi, Keklik romanında ise Yaşar'ın gözünden aktarılan şu satırlarda tüm çıplaklığı ile karşımıza çıkar:

“Ben içimden diyordum ki, şehirlerde insanlar tuhaf olmuş. Değişmeyen, köylerde biz kalmışız. İçi başka, dışı başka âlemin. Herkesin en az iki yüzü var. Biri içinde, biri dışında. Kimse içindekini göstermiyor. Dışındaki de yapmacık.”²⁵⁵

²⁵³ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 195-196.

²⁵⁴ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 246.

²⁵⁵ Baykurt, *Keklik*, s. 177.

Yine aynı romanda Seyit'in Ankara'nın sokaklarını gezdiği günlerde karşılaştığı olaylar, şehirlilik ve köylülük arasında kalmışlığın en canlı örnekleridir:

“Şarkıcı demiş asmuşlar, türkücü demiş asmuşlar. Saz çalan bile var içlerinde. Demek saz da para ediyor, türkü de, çıkınca pazara... Nasıldır, kaçadır bir girimi şu açık hava tiyatrolarının? Neleri konuşurlar, nelere gülüşürler, nelerle kandırırlar birbirlerini? Var mı içlerinde bizden gelmiş biri; var mı bize gelecek birkaçı? Gelirler mi kondulardan görmeğe? Gelirler mi en yakın köydeki arkadaşlar hiç olmazsa yılda bir karılarını, kızlarını alıp? Haha haha! Anasını sağdık, danasını aç mı koyduk? Haha haha!”²⁵⁶

Seyit, Anıtkabir'i gezdiği sırada karşılaştığı köylü ve gecekondu insanlardan bile daha yoksul görüldüğünün farkına varır. O, büyük şehrin yarattığı sendromun buhranı içerisinde:

“Rap rap rap, geziniyor askerler. Taksi tomafilleri, otoposlar gelip gidip duruyor. Kondulardan inmiş çil çocuk. Bissürü yabancı turis. Boyunlarında fotura makinesi. Mermer merdivenlerden çıkıp yörüdüm. Anıt Gömüt, Büyük Millet Mercilisi'nden büyük! Dikmişler direkleri. Boyalı boncuklu duvarlar... Şapkamı elime aldım. Yörüdüm ellerin yörüdüğü yerden. Askerler dikemedi her yerde. Yüksek ki tavani, başını kaldırıp bakıyorsun, boynun ağrıyor.

Kimisi durmuş selam veriyor; kimisi bakına bakına geçip gidiyor kara mermerin önünden. Durup bir Fatiha okudum. Belki bir yararı olur bağışlanmasına ruhunun. Aslı var yok...

Fakat en çok kendi kılığımın utaniyorum. Tek tük kondulu, köylü var; en cıvıllı benim görünüşte. Kimseninki benimki kadar yamalı değil. İyi ki merdivenlerden çevirip, “Bas burdan!” demediler. En çok bundan çekiniyorum.”²⁵⁷

Gecekondu yapan insanların tanımlanamayan bir kimliği oluşur. Bu insanların kimliğinin bir resmiyeti yoktur ve içine düştükleri belirsizlikten çıkabilmenin bir yolunu bulamamışlardır:

“(...) Hepsi bir garipti; işte Sivas'lıdır.. desen değil! Ya Ankara'lı mıdır? diye sorsan, yine değil! Bu adamlar, kadınlar, kızlar ve çocuklar bir acaip. Sanki Sivas'la Ankara arasında kurulan bir köprüünün ortasında durmuş, bakıp dururlar iki yana. Bakışları takıldıkları yerden çekip koparmak, zor. Konuşulan lâflara, verilen akıllara dikkat etti Ali, bu insanların fikirlerini, hülyalarını anlamaya çalıştı. Tanımak istedi onları. Beceremedi, bir isim daha doğrusu bir kimlik veremedi, hiç kimseye.. ne de topluca hepsine.”²⁵⁸

Ankara'nın bilinen iki yüzü vardır ancak görünmeyen bir tarafı vardır ki orayı gecekondu işgal etmiştir. Hâl böyle olunca aynı şehrin içinde farklı yazgılara sahip insanlar peyda oluvermiştir:

²⁵⁶ Baykurt, Keklik, s. 325.

²⁵⁷ Baykurt, Keklik, s. 79.

²⁵⁸ Işın, Canbaz, s. 126.

“Çankaya'ya!.. Az çok kasabalarını yahut Sivas'ı andıran, "bizim eller" gibi bir yaşama tarzı tutturmuş diğer semtlere doğru değil, Çankaya'ya! Çankaya, bir başkadır. Çankaya ışıktır, pervaneleri çeker, döndürür.. ve.

Ve sosyete ile gecekonducular arasında, akıl almaz, bir paralellik boy atıp gelişmeye başlar. Sivas'la Ankara arasında kurulmuş köprüünün üzerinde kalanlar, Türkiye'nin batıya attığı köprüünün üzerinde oturanlarla, elbet aynı kaderi fakat değişik şartlarda yaşayacaklardır. Bildik, eski değerleri hep küçümseyerek, kendilerince hür, kendilerine özel değerlerle bağımsız, tutturdıkları yaşama tarzında.. Çankaya'da yükselen çelik ve cam yığını ile hemen arkalarında yayılan tek katlı kerpiç evler, sırt sırta, imzalanmamış bir anlaşma içinde; hasette, özentide, kin ve nefretde ortaklırlar. Aynı ayrı yalnızlıklarında, ortaklırlar.”²⁵⁹

“Onlar, çorak gönüllerinin renksiz boşluğunda buluştular, birbirlerine selâm bile vermeden, yarışa kalktılar. Bir taraf yoksulluğundan güç aldı, öbür taraf servetinden destek gördü. İki taraf da tenkitçi ve suçlayıcıydı, iki taraf da sebebini bilemediği derdine çare aramaktaydı.”²⁶⁰

Gecekondu mahallelerinde yaşayan genç erkeklerde de şehirli gibi olma hâli vardır.

Ancak gecekondu olmanın getirdiği ataerkil kısaç sebebiyle mahalledeki kızları gözetmenin doğruluğuna inanırlar. Bu yüzden de özendikleri Çankayalı gençler gibi olamazlar:

“Oysa teypde, müzikde, kot pantolonda, kadın kız tavlamakta falan Çankaya'daki oğlanlara benziyor da gecekondu delikanlılar, kendi bacılarını, hattâ mahalledeki kızları kollayıp, kıskanmaktalar. -ŞİMDİLİK- Öbür delikanlılara gelince, kız kardeşlerinin flörtleriyle, arkadaşlık bile kuruyorlarmış!.. Kahrolsunlar! Kim? Sizin ağabeyler mi?... Evet, yoksa o rahatça dolaşıp eden kızlar mı? Evet onlar! Ya bacılarının flörtlerine karışmayan ağabeyler? Tabii ki onlar. Onlar!.. Hepsisi!.. Onlar kahrolsun ki.. BİZ.

Kabahat düzendeymiş, canımın içi, düzende.”²⁶¹

Cadı Ağacı romanında Doktor Nilüfer, şehirli algısına sahip biri olarak gecekondu kesimin yaşamını tenkit edip arkadaşları arasında gülünecek bir mesele hâline getirir. Alaycı ve küçümseyici bir tavır takınır. Şehirli ve gecekondu, köylü ve kentli ikileminin üstesinden gelemeyişi gibi bu sorunun yıllarca sürecektir bir problem olarak bahsedilmesine de kapı aralar:

“(…) Nilüfer, Çiçinliler hakkında ne düşündüğünü zaten hep söylüyordu. Yüzlerine karşı ilgili ve bağışlayıcı davranışa da, arkadaşlarının arasında bir sirk palyaçosu gibi ortaya çıkarak, onların tiplerini ve davranışlarını biraz abartarak ama çokça gülünçleştirerek, dinleyenlerin hoşlarına gidecek öyküler oluşturuyor, bunları birbirine ekleyip alay ediyordu. Başına yazmayı bağlayışı, göbeğini öne çıkarışı, utanişi, konuşuşu herkesi güldürüyordu. Utangaçlıklarıyla nasıl bağdaştığı çözümlenmez çiğ gerçekçiliklerini unutmuyordu. Sonunda, alışveriş tamamlanmış, onlar da Nilüfer'e ne gözle baktıklarını

²⁵⁹ Işınsoy, Canbaz, s. 130.

²⁶⁰ Işınsoy, Canbaz, s. 130.

²⁶¹ Işınsoy, Canbaz, s. 131.

belli etmişlerdi. Ne aptal, ne de saftılar. İşlerine gelen şeye inanmasalar bile, inanmış görünmeyi çok iyi beceriyorlardı."²⁶²

Görülüyor ki göç eden bireylerde köy yerindeki kültürel unsurlardan şehir kültürüne doğru sancılı bir farklılaşma yaşanmaktadır. Şehrin belirlediği kültürel normların dışında kalan gecekondu halkı, yaşadığı sosyal ikilemin neden olduğu bir kültür yapısı içerisine girer. Böylece kırsal yaşantı ve kent yaşantısı arasındaki birliktelikte bir geçit olarak kullanabildiği arabesk kültür yapısını oluşturur. Tampon kültür konumundaki arabesk, romanlarda gecekondu gençlerin şehrin öteki ucunda yaşayan gençlere özenmesiyle karşılık bulduğu gibi kentli insanın gözünden canlı tasvirlerle de sunulur. Sonuç olarak romanlarda nakledilen arabesk kültür ifadesi, Ankara kenti içerisindeki iki farklı sosyal tabakanın oluşmasının bir tezahürüdür.²⁶³

2.8. Gecekonduların Yıkılmasından Duyulan Korku

“Kerpiç yığdık bir yığın

Girdik içine baygın

Ayılmadık hiç bi gün

*Kurban verdim ben bu gün”*²⁶⁴

Gecekondu olgusu toplum içinde ortaya çıktığı ilk andan itibaren gecekondu halkı, yaptıkları konutların yıkım tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Şehir içi imar planının dışında kalan bu alanlar, kanun dışı konumuyla sürekli gözetim altındadır. Mülkiyet ve imar düzeninin korunması, gecekonduların yıktırılmalarına ilişkin sebep olarak gösterilmiştir. Bunun yanında gecekonduların bahsi geçen düzenin dışında kalması yıkımların tetikleyici unsuru hâline gelmiştir.²⁶⁵ Sosyal güvencesi sağlanmamış bu insanların günü kurtarmak için inşa ettikleri konutlar, romanlarda yapım-yıkım kısır döngüsü içerisinde karşılık bulur.

1961 tarihli anayasanın “Sağlık Hakkı” başlıklı 49. maddesi, *“Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut*

²⁶² Kutlu, *Cadı Ağacı*, s. 22.

²⁶³ Servet Tiken, “Türk Romanında Kent Yoksulluğu ve Gecekondu Sorunu”, s. 22.

²⁶⁴ Fikri, *İshak*, s. 83. (Döne, mahallede yaşanan selden dolayı oğlunu kaybeder. Bu dörtlük Döne’nin oğlunun ölümüne yaktığı ağıttır. Bu ağıt aynı zamanda gecekondu tipi konutlarda yaşamsal faaliyetin kolaylıkla sürdürülemediğinin de ifadesidir.)

²⁶⁵ Tekeli, Gülöksüz ve Okyay, *age.*, s. 234.

ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır.”²⁶⁶ şeklindedir. Yıkım ekiplerine karşı direnen halkın dayanağı konumuna gelen bu madde, Kara Ahmet Destanı romanında, Giresun’un Hasırlı köyünden Celâl Dana ile karşılık bulur. Bu yasanın romana yansımaları, devletin yıkım emirlerine karşılık gecekonduların insanın çırpınışının ifadesi olarak değerlendirilebileceği gibi, var olma çabalarının karşılık bulmadığı şehirlerdeki tahammülsüzlüklerinin de sonucudur:

“Serpmelelerin orda, iki yakada, 500 bir yanda, 350 bir yanda, hepsi birden bir daha yıkılma durumuyla burun buruna şimdi.

“Anayasa’nın 49’uncu Maddesi...” diyor Muharrem.

“Su gibi yuttum onu! Devlet yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılar...”

“Niçin karşılamıyor peki?”

“Git onu kendisinden sor. Ben değilim ki devlet! Ben yoksul muyum? Yoksul. Dar gelirli miyim? Hem de çok dar. Ailem var mı? Var. Sağlık şartlarına uygun konutum var mı? Yok. Sağlamış mı devlet? Hayır. Kendim sağladım (...)”²⁶⁷

Göç ettikten sonra alternatifi bulunmayan bir yaşam şekli içerisinde hayatını sürdürürken şehre tutunmanın kavgasını veren gecekondular, şehirde yaşanan konut sorununu kendi imkânları ile çözmeye çalışır. Bu durum gecekonduların yapılmasına ve gecekondulaşan şehirlerde toplum yapısı içerisinde birtakım dengesizliklerin yaşanmasına neden olur. Zabıtalara yönelik tedbirler geliştirmeye çalışırlar ancak resmi giyinen herhangi birini gördüklerinde yaşadıkları endişe hâli, ilk gün nasılsa sonrasında da aynıdır:

“(...) Zabıta korkusu, evlerin yapıldığı günlerden kalma, eski bir korkuydu burda. Resmi giyimli birini görünce, ister istemez tüyleri şöyle bir ürperiyordu insanların. Zamanla bu memur türüne de alıştılar. Gene korkarlardı korkmasına ya, eskisi kadar değil. Eskiden hâşâ Tanrı’dan korkar gibi korkarlardı.”²⁶⁸

Yıkım korkusunun neden olduğu zabıta korkusu, gecekonduların “zabıta” kelimesini duyduğu anda ürperti duyup kaygılanmasına neden olabilmektedir:

“ ‘Zabıta’ sözünü duyunca, Safire’de bet beniz attı. Sıçrayıp kalktı. Terliklerini zor giydi. Boynuna inmiş tülbentini düzeltti, heyecanla yürüdü.”²⁶⁹

²⁶⁶ Türkiye Cumhuriyet Anayasası, 1961, Madde 49. (Bahsi geçen maddenin içeriği, 1982 Anayasası’nın “Konut Hakkı” başlıklı 57. Maddesinde karşılık bulur. Bu madde ise şöyledir: “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.”)

²⁶⁷ Baykurt, Kara Ahmet Destanı, s. 374.

²⁶⁸ Ateş, Toprak Kovgunları, s. 57.

²⁶⁹ Ateş, Toprak Kovgunları, s. 57-58.

Toprak Kovgunları romanında Emin, büyük mücadele vererek evini yapar yapmasına ancak içinde her an kötü ve dramatik bir son ile karşı karşıya kalacağına dair bir korku geliştirir. Bu negatif düşüncelerden kendisini uzaklaştırmaya çalışsa da hissettiği kaygı hiçbir şekilde bitmez. Lakin gecekondur yapmak risktir, bu riski göze almak ise cesur olmaktan çok bir umudu beslemekten, yokluktan ve çaresizlikten gelir:

“Tam evin bittiği sıra, bir de bakmış ki, yıkım görevlileri çıkıp gelmiş, yıkacağız evini diye tutturmuşlar. Ne yapardı o zaman? Yalvarır, ayaklarına mı kapanırdı adamların? Yoksa hiç sesini çıkarmaz, her şeye boyun mu eğerdi? Gerçekten evi yıkılmış gibi bir öfke kabardı içinde. Sağa sola söverken, kuşku duyduğu kişileri erkekçe kavgaya çağırırken düşünüyordu kendini. Bir düşten uyanır gibi oldu. «Bir bok yapamazlar.» dedi.

Şimdilerde yıkım işi bu iç mahallelerden çok, kentin dışında oluyordu, Sivrioğlu'nun hâlâ satmakla bitiremediği dış kısımlarda. Kimileyin yıkılmış evler taa buralardan görülürdü. Gecekonducularla polislerin kavgalarını seyrederlerdi.

On beş- yirmi evin birden yıkıldığı bile oluyordu. Fakülteli öğrenciler gelirdi böyle birçok evin yıkıldığı günlerde. Nerden haber alırlar, nerden duyarlarsa, özel dolmuşlar tutup gelirlerdi. Onların nelerine gerekti bu işler, anlayamazdı Emin. Duvarlara afişler asarlar, bildiriler dağıtırlar, mahallelileri yürüyüşe çağırırlardı. Hiçbirine de katılmamıştı bu yürüyüşlerin. Kendini ilgilendiren hiçbir şey olmamıştı ki, ne diye katılsın? ”²⁷⁰

Emin'in kaygılı görünmemeye çalışması, içindeki korkuyu azaltmaz. Yıkım anı gelip çattığında Emin'in ümitsizce yalvarışı işe yaramaz ve malum dramatik son yaşanır:

“Uzun boylu zabıta:

«Senin mi bu ev?» diye sordu Emin'e.

«Benim efendim!» diye kekeledi Emin.

«Niye yapıyorsunuz kardeşim?» diye bağırdı zabıta. «Yasak olduğunu bilmiyor musunuz?»

«Beyfendi, ben de herkes gibi bir yuva sahibi olayım dedim. Yasak masak amma, görüyorsunuz her yan gecekondur.»

«Yıkacağız evini, yıkmak zorundayız.»

«Vicdanınıza kalmış beyefendi!»

Bir anda büyük bir kalabalık toplanmıştı, Pencerelerin, kapıların önü insanlarla örülüydü, Hababam daha da geliyorlar. Zabıtalari sinirlendirmemek için komşulardan biri çocukları dağıtıyordu.

Emin söylediği sözün, adam üzerinde olumsuz bir etki yapıp yapmadığına bakıyordu. Başka ne söyleyebilir, ne yapabilirdi? Şaşırıp kalmıştı. Konuşmayı unutuyor böyle anlarda insan. Zabıta: «Boşaltın evi!» dedi Emin'e.

«Beyefendi n'olur? Merhametinize sığınıyoruz.»

Emin iki zabıta arasında çırpınıp duruyor. Bir birine bir ötekine koşuyor, yalvarıyor, ellerine ayaklarına sarılıyordu. İki zabıta iki kaya gibiydi.

²⁷⁰ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 283.

«Görevimiz hemşerim! Mecburuz yıkmaya,» diyorlardı.

Uzun zabıta iri kıyım üç ameleye döndü:

«Siz boşaltın şu evi. Eşyalar içerdeyken yıktırmasınlar bize.»

Üç amele eve daldı. Kadın ve çocuklar vardı içerde. İnine kısıtılmış hayvan gibi korku içindeydiler.

«Çıkmıyorum!» diye bağıırıyordu Meryem. Çocuklarına da: «Çıkmayın!» diyordu. «Ne istiyorlar bizim evimizden?»

Ameleler:

«Bacım yapma, çık işte! İyice kızdırırsan, yerle bil ettirirler evinizi. Kızdırmayın amirlerimizi.»

Meryem direniyor:

«Biz zaten ölmüşüz. Vurun da altında ölelim. Evsiz mi yaşayalım şu dünyada? Sokakta mı yaşayalım? Sizin hiç çocuğunuz çocuğunuz yok mu?»²⁷¹

Gecekondu yıkılan, korkulan o trajik sonu en derininden yaşar. Gecekondu yıkımı, bir insanın ölümünün hissettirdiği kederli hâlin yankısı gibidir: “Emin yıkıntının bir kenarında çöküp kalmıştı. Evi değil de kendisi yıkılmış gibiydi.”²⁷²

Yalnızlık ve çaresizlik içinde olan gecekondu alanlarındaki faili belli yıkımların, yasal olup olmadığı bile tartışılırken halkın içine düştüğü çözümsüzlük gözler önüne serilir:

“(…) Vali yardımcılarında biri yaptığı konuşmada açıkça diyor: "Gecekondu yapımını önlemek için elimizde hiçbir yasal yetki yoktur! Önlenemez!" Belediye başkan yardımcıları da ellerini ovuşturuyor. İmar-İskan'ın, Devlet Planlama'nın elemanları gecekonduyu zorunlu kılan toplumsal koşullardan söz ediyor. Öyleyse nedir bunca yıkım, bunca çılgılık, çılgnılık? Bir girişim yapılamaz mı bu halka destek olmak için? Kızlardan birinin abisinin arabasıyla üç arkadaş çıkıp dolaştı. Doğuda Hüseyin Gazi'nin oralardan başlıyor, Kayaş, Mamak, Saimekadın, Boğaziçi; batıda Gazi, Sincan, Demetevler, Yahyalar, Şentepe, Karşıyaka, İvedik Yolu; kuzeyde Bağlum köyüne varıp dayanmış nerdeyse! Güneyde Dikmen'i aşmış, İmrahor Deresi, bayırları, sırtları dolmuş; Topraklık, Yeşilyurt çevreleri silme kapanmış. Hâlâ neden yıkacağımın derdinde baştaki akıllılar.”²⁷³

Bir çırpınışın ifadesi olarak karşımıza çıkan yıkımlar ve buna bağlı gelişen yıkım korkusu, gecekondu halkının psiko-sosyal vaziyetini biçimlendiren “kitlesel bir histeri”ye dönüşür.²⁷⁴ Etraflarını saran korku hâli, zorbalıkla yıkılan evlerini gördükçe yerini direniş göstermeye bırakır:

“Sesi başı eskimiş Erzurumlu Necati'nin.

²⁷¹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 291-292.

²⁷² Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 295.

²⁷³ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 373.

²⁷⁴ Budan, *Türk Romanında Şehirleşme Olgusu*, s. 193.

*"Yıkılan birlikte! Zararını birlikte! Bu mahalle, şu mahalle yok; Laz'dır Kürt'tür, baktır püsürüktür yok! Tüm gecekonduları birleştireceğiz. Sonunda ne olacak? Hükümet bize yer gösterebilir. Nasıl öteki yurttaşına veriyorsa, bize de kredi versin. Gece değil, gündüz yapalım kondularımızı. Kime ne zararı var?"*²⁷⁵

Bu direnişin oluşmasında; çözümsüzlük, alternatifin sunulmaması, yapılan itirazlara dönüt alınamaması ve şehirde toprak sahibi olabilme arzusu yatmaktadır.

İktidarın desteğini alamadan yollarına devam etmek mecburiyetinde kalan halka, direnişlerinde öğrencilerin destek verdikleri özellikle belirtilir:

*"(...) araba dolusu polisle geldiler. Bize de yardıma öğrenciler geldiler. Bir savaş koptu ki, burda kan gövdeyi götürdü. Bir sürü adam hastanelik oldu. Sonunda bombayla, buldozerlerle yıktılar evlerimizi. Anlayacağın Sivrioğlu bizi dize getirdi. Bu gün toplanıp da bir karar alacağız: Sivrioğlu'na gidip yalvaralım, para mı verelim? Yoksa gene böyle mi yapalım?"*²⁷⁶

Kara Ahmet Destanı romanında hâkim karşısına geçen Ahmet, bu halkın haklılığını şu sözleriyle ifade eder: *"(...) Hepimiz emekçi sınıftanız. Aslımız köylü. Eskiden kır emekçileriydik, şimdi şehir emekçileriyiz."*²⁷⁷ Ahmet'e göre, ezilen ve kimsesiz bırakılan bu halkın yanında olmak, benzer yaşamlardan geliyor olmanın doğurduğu zorunlu bir hâldir.

Aynı romanda hâkim karşısında Yaşatma Derneği yöneticileri de konuşur ve yaptıkları eylemin, aynı yaşantıya sahip olmanın getirdiği dayanışma ruhu ile oluşan birlik duygusunun sonucu olarak yapıldığını ifade eder:

*"Biz efendim, Anayasa'nın 49'uncu Maddesi gereğince, dar gelirli yurttaşlar olup, konutumuz olmadığı için, devletimizin bize konut sağlamasını bekledik. Verilmeyince, bulduğumuz ve sonradan dolandırıcılar olduğunu öğrendiğimiz kimselerden yer alarak evlerimizi kurmaya başladık. Bu yolu biz açmadık, Ankara'nın yarısından çoğu bu yoldan yapılmış gecekonduyla dolmuştur. Başkent'in yüzde 62'sinin gecekonduarda oturmakta olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Bizden önce kurulmuş bir töreden ve mahalli görenekten yararlanıp evlerimizi kurduk Sayın Yargıcım! Gelip yıkmak istemeleri yasadışıdır. Biz polise karşı koymadık. Olay yeri kalabalıktı. Biz gerçi dernek kurduk. Amacımız dayanışma olup, Anayasa ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne uygundur. Olay yerinde bizden ve üyelerimizden başka çok insan var. Öğrencilerin yuvarladığını da kesin olarak görmedik Sayın Yargıcım..."*²⁷⁸

Gecekonduyu yıkılan büyük bir umutsuzluğa düşerek hayatının anlamını yitirdiğini ve geri dönüşü olmayan bir boşluk içinde sallanıp durduğunu hisseder. Yaptıkları gecekondu tahmini güç anlamlar yüklerler, gecekonduyunu kaybedenin hissettiği

²⁷⁵ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 375.

²⁷⁶ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 108.

²⁷⁷ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 379.

²⁷⁸ Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 377-378.

ızdırıp, annesini veya babasını kaybeden bir çocuğun feryadından ve çaresizliğinden çok da farklı değildir:

“Celâl Dana'ya rastladılar: Giresun'un Hasırlı köyünden gelmiş.

“Cittum başbakanun kapisuna! Vatan millet, hem de halkum için uğraştım! Büyük başbakanumdan resmî yazılı kağıt aldım. Getirdim burda gösterdim. Yedi aydur kırk sekiz sefer yıktular kondumi. Resmî kâğıdı gösterdum; gene yıktular! Bir karışcuk yerim da, umudum da yoktur şimdi dünyada...”²⁷⁹

Tüm bu umutsuz hâl, gecekondu sahibini yıldırılmaz. Ayağa kalkıp yeni konutunu inşa etmekten vazgeçmez. Pes ederse yardım edecek kimsesi olmadığını bilir, pes ettiği takdirde sonuçsuz kalıp garip yaşamına daha fazla sefilliğin ekleneceğinin de farkındadır. Yılmadan yoluna devam eder. Yıkılanı tekrar yapar, yıkılır yine yapar. Bu halk için vazgeçebilmek lükstür dolayısıyla mücadeleyi bırakmaya niyetleri yoktur:

“Ne düşünüyorsun İshak; aldırma, bize yapılan zulüm bu, ne deyelim. Hem de kuralların zulmü, layık görmüşler. N'apalım, çekeceğiz işte... Hem seninkinde ne var, şimdi yaparız onu; bi solukluk iş. Benimkini görseydin, odanın biri tüm yıkıktı, kırılan da çoktu. Hani, yoktun da, görmedin. İkincisinden korktum; gene yıkarlardı ya, yıkanlar yıkarlar, nideceksin, suçları mı var sanki. Gittim de adamını buldum; bir daha gelmesinler deyî. Gelmediler onlar da N'apayım verdim, yalan mı söyleyecem. Haydi ne duruyoruz yapalım şunu, yıkılan bu duvarı işte, hemen başlayalım, bitsin de nufus kağıdını al yanına, çabucak gidelim yıkım amirliğine. Kendin içindesin, hemen yapıver vergi kaydını; onu gördüler mi çabuk tutarlar zaptını, mesken haline gelmiş diye. İşte kurtuldun gittin yıkımdan; durma haydi başlayalım çalışmaya.”²⁸⁰

Yaptıkları evler, yıkılmasın diye her yolu deneyen bu insanlar, yaşadıkları zulme çözüm olarak yıkılanı tekrar yapar. Yaşamını ve konutunu yeniden yapılandırır. Yıkımın içine çektiği boşluktan, hayat ve insanla savaşılmaya devam ederek kurtulmaya çalışır:

“(…) kırk dokuz sefer yıktu! Kurani Kerim'i koydum tereğе, yıkımcılar geldi, başladım okumaya; gene yıktular! Al bayrağа sarındım; toplum polisleri çiğnedi bayrağı, gene yıktular! Vali mali Atatürkçü dedim, resmini kapının üstüne astım; çerçevesini kırıp, gene yıktular! Ana- yasa dedim; sövdüler Anayasa'ya, gene yıktular! Rüşvet vermeye razı oldum; senin rüşvetini almayız serseri deyip, gene yıktular! Yakında gelip gene yıkacaklar. Bunu da yıkarlarsa, elli olacak. Elli birinciye yapmazsam, eşşеğim! Nasıl olsa benim de rüşvetimi alan bir dürrü gelecek, tapumu verecek. Yılırsam, eşşеğim...”²⁸¹

Gecekondu yapanın bir diğer korkusu ise ihbarcılardır. İhbarcılar, genelde kendi mahallelerinden yani aynı koşullar altında yaşayan insanlardır. Hısım akrabadan çıkan ihbarcılar, evlerini şehir hayatındaki yaşamsal fonksiyon, mecazi manada kan akışlarını sağlayan yer olarak gören gecekonduyunun mücadele ettiği bir diğer unsurdur.

²⁷⁹ Baykurt, Kara Ahmet Destanı, s. 373.

²⁸⁰ Fikri, İshak, s. 50.

²⁸¹ Baykurt, Kara Ahmet Destanı, s. 374.

Bu durum zaman zaman gecekonduda oturanın, yıkım ekiplerine karşı verdiği toplu mücadeleyi de engelleyebilmektedir:

"Önce sizi birleştirmek gerek Celâl Dana!"

"Nasıl birleşiriz biz? Kimi Erzurumlu, kimi Karslı! Kimi Ale vi, kimi Sünni! Burda çok halk var Nasıl birleşir bunca halk?..."

"Hepiniz konducusunuz!"

"Çok da kodoş var aramızda!"

"Kimseye rüşvet vermeden! Birinizinki yıkılınca hepiniz birleşip yaparak! Gözcüler dikip, gelenlerin girmesine engel olarak! Anayasa'nın 49'uncu Maddesi'ne dayanarak..."

"Hastadır o madde; geberecek..."²⁸²

Göç edenin şehirdeki koşullar dolayısıyla ortaya çıkardığı konutlar, başlangıçta kendileri tarafından ve aldıkları yardımlarla oluşurken zamanla ticarileşir. Bir arsa spekülasyonu ve buna bağlı olarak yapıp satanlar, kiralayanlar gibi spekülâtörler ortaya çıkar. Bu duruma dair dikkatleri *İshak* romanında görebilmek mümkündür:

"«Ben de onu diyecektim zaten; gecekonduyu karıştırmaktan şuydu benim maksadım, bak onu da anlatayım sana. Bizimkisi arsa almak değil, onu bekletip, fiyatı yükseldikten sonra satmak: belki o zaman fazlaca para geçer elimize. Gene de belli olmaz, belki de kendimiz otururuz üzerine. Gecekonduda bu, hiç belli olmaz; bakarsın yarın yıkıverirler; ümidimiz kalır o zaman da.»"²⁸³

"«Hazine arsaları belediyelere devredildi ya, işte bunları; üzerinde bulunan gecekonduda sahiplerine veriyorlar metre metre. Sadece işgal ettiği yer kadar; koca koca imar parselli arsaların yirmi, otuz, kırk elli en fazla, yani en büyük eve altmış bilemedin yüz küsur metre veriyorlar; gerisi de belediyenin uhdesinde kalıyor gene. Buna diyorlar mezar yeri diye. Öyle ya, bi aile mezarlığı bile olmaz, o kadar yer. Karış karış bölüp gider belediye İmarlı arsalarını da.»"²⁸⁴

"«Bakın bakın... Geçip geldiğimiz yerlere: yıkım yapımdan çok daha hızlı gidiyor; üç dört katlı binaların yıkımı, bir kaç haftada tamamlanıyor ama, üzerine yapılan apartmanların yapımı, yıl boyu bitmiyor bile. Niçin yıkılsın bu koca koca binalar; gecekonduda kuyruğu uzadıkça uzarken Niçin kat irtifa yükseklikleri artırılıyor durmadan? Niçin inşaat sahaları genişletiliyor; bir düşünün bakalım, neden oluyor bunlar? Ama gelecekte kat irtifa yüksekliğinin artırılmayacağı, onbeş-yirmi kata çıkarılmayacağını nereden biliriz; çıkınca ne olacak, bunların hepsi; yeni yapılan bu lüks apartmanlar gene başlayacak yıkılmaya: Gene başlayacak o zamanın lüks apartmanları yapılmaya; niçin mi düşünüyorum bunları; bakın ikinci defadır dediklerim meydana geliyor burada. Önce dört kat, arkasından altı kat, şimdi de sekiz kat. İkinci üçüncü defadır yıkılıp gidiyor binalar. Duyuşuma göre, eğer yalan değilse eski Paris varmış ama, hiç bir zaman eski Ankara olmayacaktır burada. Hep çiçeği burnunda kokan taze bir şehir, hep sefil insanların doldurduğu kent bulunacaktır önümüzde.»"²⁸⁵

²⁸² Baykurt, *Kara Ahmet Destanı*, s. 374.

²⁸³ Fikri, *İshak*, s. 153.

²⁸⁴ Fikri, *İshak*, s. 186-187.

²⁸⁵ Fikri, *İshak*, s. 180-181.

Görüldüğü üzere, “Yıkım korkusunun, gecekondulu göçmenlerin psikososyal durumlarını belirleyen başlıca etken olduğu dile getirilmiş ve bu korkunun gecekondulular arasında kolektif bir histeri halini almaya başladığı vurgulanmıştır. Gecekondu olgusunu ele alan romanların önemli bir bölümü, bu korkunun gerçeğe dönüştüğü trajik yıkım sahneleriyle sona ermektedir.”²⁸⁶ Yıkılma korkusunun neden olduğu psikonevrotik hâl, dramatik sahnelerle neden olmuş ancak halkın aynı konutları tekrar yapma eğilimini sona erdirememiştir. Hakeza yıkımcıların kaç kez geldiği anlamını yitirmiş, gecekondu sakinleri sonu gelmeyen çıkmazda asılı kalmışlardır.

2.9. Gecekondu İnsanın Yegâne Umudu: Teslimiyet (Mücadeleden Teslimiyete Doğru)

Barınma, beslenme ve yaşama hakkı, insanın temel haklarıdır. Her insanın koşulsuz bu haklardan mahrum kalmaması gerekir. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için gereken ihtiyaçlardan yoksun olan gecekondu alanlarında ise bu haklarla alakalı trajik bir manzara karşımıza çıkar. Ancak gecekondu halkı, yaşadığı her olumsuzluk karşısında tevekkül etmeyi bilir. İçlerinde bulundukları sosyoekonomik ve sosyokültürel yapıya rağmen geleneksel din anlayışını benimseyerek dini öğretilerden uzaklaşmazlar.

Yoksulluk ve kader inancını kopmaz bir bütün olarak algıladıkları için yaşadıkları psikososyal sorunların çözümünde Allah inancının kendilerinde yarattığı güç ile bir sonuca varmaya çalışırlar. Dolayısıyla dinî inancın, gecekonduda yaşayan bireyler ve gecekondu toplumu üzerinde etkin bir rol oynadığı söylenebilir:

*“Onlar, Tanrı'nın bir kapıyı örterse diğerini açacağına, deldiği boğazı aç koymayacağına inanan, bu inançla ellerine geçenle yetinen, çocuklarına da kendilerine verilen terbiye gibi terbiye vermeye çalışan ama en önce çocukları yüzünden yenilecek olanlardı. Yıllardır böylesi insanlar arasında yaşamıştı Nilüfer. Bütün çocukluğunun geçtiği ve Ulucanlar'da da bir buçuk yıl geçirdiği için, daha sonraki günlerde, böylesi yerlerden, oraların insanlarından kaçmak istemesine karşın, kaçamamıştı.”*²⁸⁷

Mücadeleden teslimiyete doğru ilerleyen bu yaşam biçimini “Verilen hükme alabildiğince rıza göstermek ve Allah'ın kaza ve kaderindeki her şey için yine ona teslim olmak”²⁸⁸ şeklinde açıklayabilmek mümkündür. Sığındıkları evlerin içinde hissettikleri

²⁸⁶ Budan, *Türk Romanında Şehirleşme Olgusu*, s. 198-199.

²⁸⁷ Kutlu, *Cadı Ağacı*, s. 41.

²⁸⁸ Faruk Karaca, *Teslimiyet Kavramının Psikolojik Tahlili* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994, s. 20.

huzursuzluğun ortadan kalkması için yaşadıkları her türlü olumsuzluğun arkasında yaratıcı bir gücün olduğuna inanırlar. Dolayısıyla bu fikre boyun eğip, yaratıcıya sığınarak korkularını ifade ederler:

“Bir ev sahibi olabilecek miydi? Bir şey 'istemek' bir korkuydu işte, hem de korkuların en büyüğü. Allah'ım bir ev sahibi olabilecek miyim? Bir istek: bir korku! 'İnşallah yıkılmaz Allah'ım diyordu içinden. Akşamdan temelini kazıp hazırladığı üç odalı ev canlandı gözlerinde. Ortadaki oda hem mutfak, hem oturma odası olacaktı. Odalardan biri çocukların, biri de anayla babanın olacaktı, daha yapılmadan böyle paylaşmışlardı. Oğlu tek başına rahat bir ders çalışacaktı. Beride ise, karısıyla çekinmeden yatabileceklerdi. Ve en güzeli kira derdi diye bir şey kalmayacaktı.”²⁸⁹

Köy ve metropol arasında kaldığı için geçiş özelliği gösteren halk, kolektif bir şuur geliştirmiştir. Köylerine benzeyen yaşam alanlarında ise dinî algılama şekilleri geleneksel yapılarına uygun bir şekildedir. Bundan ötürü de “Gecekonudaki insanlar için din soyut bir ahlak sistemi olmaktan çok, hayatın gerçekleri ile somut bir kurallar, emir ve yasaklar dizisidir.”²⁹⁰ Hâl böyle olunca evlerin yapıldığı alanlarda çıkan tartışmalarda dahi yaratıcıya duydukları güven kendini belli eder:

“«Sizde hiç utanmak yok mu? Olanca suyu bu tarafa çevirdiniz. Allahtan korkmaz mısınız? bizim ev de mi yıkılsın, Döne'ninki gibi?»”²⁹¹

Gecekondulunun umutla istediği yaşamın basamaklarından biri olarak gördüğü teslim olma hâline, kentli insanlar pek tahammül edemez. Onların gözünde gecekondu insanı, aklını kullanmayan, söyleneni idrak edemeyen ve değiştirilmesi imkânsız insanlardır. *Cadı Ağacı* romanında Doktor Nilüfer'in ahmaklıkla suçladığı insanların, varoluşunu kanıtlamak için mücadele etmediği tek güç yaratıcısı olur. Yaratıcısına sığınan ve tevekkül ile umutlu bir sona ulaşmayı bekleyen bu insanların, şehirli gözünden aktarımı şu satırlarda dikkatlere sunulur:

“Hiç kuşku yoktu, bir şeylere inandırmak, bilinçlendirmek istediği bu insanlar, dişi ya da erkek, o çocuğun büyümişleriydi. Tek tek tokatlamak istiyordu onları. Enginlerde, ufuk çizgisinin yahut dağların ardında yığılıp büyüdüğünü sandığı yığının içinde, başka, güçlü, akıllı, söyleneni hemen anlayan, değerlendiren en doğru sonuçları çıkaran emekçileri düşündüğü zamanlar kendini özveriye hazır buluyor, karşısındaki budala Çinçinlileri bilinçlendirmeye çabalıyordu. Gece gündüz bilmemişti. Sonunda yine sıfıra varmıştı.

Hemen kopmazdı. Yılgınlığı başlamıştı ama dönmek demek değildi bu. İçlerinden açıkgöz geçinenler:

²⁸⁹ Ateş, *Toprak Kovgunları*, s. 282.

²⁹⁰ İsmail Güllü, “Gecekondu Gençliğinde Sosyo-Kültürel ve Dini Yaşam -Kayseri Argıncık Örneği-“, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 47, Bahar 2011, s. 69-70.

²⁹¹ Fikri, *İshak*, s. 188.

Bak doktor hanım, şimdi sen yine bize kızacağın ama, kızma, hakkın yok. Niye dersen, oylar ziyan olmasın diye doktor hanım. Ziyan olmasın diye senin dediğini tutmadık. Hem kimse vermeyecekti ki. Yalnız biz verseydik, şıp deyin bilirlerdi, Araya düşmanlık girerdi. Hem bak, yollarımız asfaltlandı, Daha neler neler getirecekler. Sen de rahat edecen. Arabanın orası, burası hemen bozulmayacak. Kötü mü oldu? diye düşündüklerinin doğruluğunu onaylatmaya bile kalkışmışlardı.

Hiçbir şeyi ziyan etmek yoktu onların kitaplarında. Oylar ziyan olmasın diye, sınıf bilincini bilmem kaç yıl sonrasına erteleyen ve düzenle kurdukları uyum yüzünden rahatladıklarını sanan o sevimsizler... Onlarla uğraşmayı da nereden takmıştı kafasına? ”²⁹²

Nitekim paranın fayda sağlamadığı, hısım-akrabanın yardımının dokunmadığı gecekondlu insanı, derin bir yoksulluk içerisindeyken yaşadığı süreçler karşısında bazı başa çıkma stratejileri geliştirmeye çalışır. Zorlu koşullardan sıyrılıp kurtuluşa erebilmek için yaratıcıya karşı tam teslimiyet gösterir ve mükâfatını bir şekilde alabileceğine inanır. Bu müşterek özellikler, romanlarda kadere iman bağlamında irdelenir.

²⁹² Kutlu, *Cadı Ağacı*, s. 143-144.

SONUÇ

Türkiye’de 1950 sonrası dönemde iç göç şiddetli bir artış gösterir. Kır nüfusunun büyük bir kısmı, büyük kentlere göç eder. Bu kentlerden biri olarak karşımıza çıkan Ankara, Türkiye tarihinde önemi göz ardı edilemeyecek olan hızlı kentleşme ve beraberinde oluşan gecekondulaşma sorunundan payına düşeni alır. Böylece ekonomik çöküntünün yaşandığı dönemde yoksulluktan kaçış kapısı olarak görülen şehre göç hareketleri ve neticesinde ortaya çıkan gecekondur sorunu, Türk edebiyatında ilk kez Ankara üzerinden tasvir edilmeye başlanır.

Esasen “kentli bir tür” olarak ortaya çıkan romanı, kentlerdeki sorunlardan biri olan gecekondulaşma meselesinden uzak tutmak mümkün değildir. Bununla birlikte toplumsal yapı üzerinde bıraktığı tesir nedeniyle gecekondur ve gecekondur sorunu edebiyatın ilgi alanına girmiştir. Zira şehirleşme bahsini ele alan romancılar, gecekondur üzerine de dikkatler geliştirmiştir. 1970’li yıllardan sonra romanlarda daha belirgin bir şekilde işlenmeye başlanan bahsi geçen sorunları, bu dönemde yayımlanmış romanlar üzerinden okumak, romancılarımızın toplumsal gerçeklik algısını ortaya koymak açısından önemlidir. Bu çerçevede gecekondulaşmanın toplumda ortaya çıkardığı dengesizlikler, yazarlarımız aracılığı ile romanlara yansımıştır. Buna yönelik olarak romancılarımızın, toplumsal sorunlar karşısında pasif bir tutum benimsemediği gözlemlenebilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde kentsel bir mekân olarak varlık gösteren gecekondur bölgelerine ve gecekondur insanına ışık tutan on bir romanın tanıtımı üzerinde durulmuştur. Buna göre *Yürümek* romanında bireysel dönüşümle iç içe geçen bir toplumsal dönüşüme, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti* romanında gecekonduda yaşayan ve Doğan vasıtasıyla idealize edilen Ali ve ailesine yönelik dikkatlere, *İshak* romanında gecekondulaşma sorununun kişilik kazanarak pek çok yönüyle ifade edildiğine, *Keklik* romanında yazarın, somut bir gecekondur yaşamı olmasa da söz konusu temayı kahramanının en büyük hayali olarak ele almasına, *Kara Ahmet Destanı*’nda Ahmet üzerinden ülkenin politik süreci içerisinde gecekondur sorununa da yer verildiğine, *Kaçış* romanında hastalık ve gecekondur kavramlarının bir bütünlük içerisinde vurgulandığına, *Kente İndi İdris* romanında gecekondulaşmanın sosyolojik gerçekliğine uygun bir sıralama içerisinde kurguya dahil edildiğine, *Canbaz* romanında Ali Çubuk ve ailesi üzerinden ülkenin politik sürecine ve bununla beraber şehrin yuttuğu gecekondur insanının

yoksulluk içindeki yaşamına yönelik bir okuma yapılabileceğine, *Toprak Kovgunları*'nda gecekondulaşma ve bireysel yozlaşmanın aktarıldığına, *Cadı Ağacı* romanında gecekondulu insanına yönelik şehirlinin geliştirdiği olumsuz bakış açısına, *Üç Beş Kişi* romanında ise gecekondulu kadınlar ve yaşadıkları mahallelerdeki eksikliklere dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Çalışmaya dahil edilen romanlardaki gecekondulu bölgelerine göre, Ankara'nın Çankaya ve Altındağ ilçeleri ve buralara bağlı semtlerde ve mahallelerde gecekondulaşmanın artış gösterdiği aktarılmıştır. Kent sosyolojisine yönelik verilerden hareketle Ankara'daki gecekonduların ilk olarak bu ilçelerde ortaya çıktığı bilgisine ulaşıldıktan sonra bu durumun da romanlara tesadüfi olarak yansımadağı vurgulanmıştır. Dikkatlerini gecekondulaşma olgusuna yoğunlaştıran yazarların mekân tasvirleri gerçeklikle birebir örtüşmüştür. Bu durum yazarların eserlerini oluştururken dış gerçeklikten kopamadıklarının izahı olmuştur.

Çalışmanın gecekondulu temine ayrılan ikinci bölümünde, dar gelirli insanların sığınak olarak gördüğü gecekonduları, şehirde yaşayabilmek için zorunlu olarak inşa ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Bu durumun yaşanmasında hızla artan nüfus hızına karşın gereken yaşam alanının olmayışı etkili olmuştur. Dönem romanlarında gecekonduların oluşumundaki faktörler, ihtiyaç duyulan maddi desteği sağlayabilmek ve Ankara dolaylarında uygun araziye bulabilmek şeklinde özetlenmiştir.

Göç eden halkın, kent merkezindeki yüksek fiyatlı konutlara yerleşmesi mümkün değildir. Dolayısıyla şehre göç eden kahramanlar, mahrumiyet, parasızlık ve cehalet üçgeni içinde bir kurtuluş yolu bulmaya çalışırken kendilerini “aşağı sınıf kültürü” diyebileceğimiz bir yoksulluk kültürüne tutsak halde bulmuşlardır. Romanlarda gecekondulu insanının yaşadığı ekonomik yoksulluk, Ankara'nın farklı sosyal gruplarının yaşadığı semtler arasındaki karşılaştırmalarla ve gıda yetersizliği neticesinde yaşanan çaresizliklerle ortaya konulmuştur.

Fakirliğin ve sefaletin yaşandığı dönemden sonra gecekondulu halkı, “Birimiz hepimizin kopyasıdır.” düsturu ile hareket etmeye başlar. Buna göre romanlarda gecekondulu halkı, yabancıya ve dışarıya karşı kenetlenir. Yaşanılan mekândan dolayı güçlü komşuluk bağları kurarak bir dayanışma ve yardımlaşma ağı geliştirir. Romanlarda gecekondulu halkının kümelenmesi, ortak çıkar ve ortak eylem anlayışı çerçevesinde

aktarılmıştır. Gecekondu roman kahramanlarının mücadelesine zamanla sol görüşlü öğrenci grupları ve işçi sendikaları destek olmuştur. Bu durumların meydana getirdiği sosyal örgütlenme, gecekondu alanlarında yaşanan ve bitmek bilmeyen su ve toprak anlaşmazlıkları neticesinde zarar görmüştür.

Romanlarda toprak ve su anlaşmazlıklarına neden olan sorunlar arasında tuvaletlerin evlerin dışına yapılması ve akrabaların yaptığı gecekonduların bitişine gecekondu inşa edilmeye çalışılması gösterilebilir. Ankara sürekli olarak göç almaya devam ederken şehre yeni gelenin gecekondu yapabilmek için kısıtlı bir alanı vardır. Bu alanların genişlemesi ancak sınır ihlalleri ile mümkün olabilmıştır ve bu ihlaller gecekondu kahramanlar arasında birtakım anlaşmazlıkların çıkmasına neden olmuştur.

Gecekondu inşa eden kahramanlar, bulundukları mahallelerin altyapısal eksiklikleri nedeniyle pek çok sorun ile karşılaşmış, bu nedenle köylerine hasret kalmışlardır. Bu sorunların başında daha önce söz edildiği üzere su sorunu gelir. Bunun yanı sıra gecekondu sayıları arttıkça ulaşım sorunu da artar. Sayısı bilinmeyen gecekonduların bulunduğu mahallelere çoğu zaman otobüs gelemeyen ve durak olarak kullanılan alanlar birçok kez değişir. Bu noktada mevsimsel geçişlerin de neden olduğu ulaşım ağındaki aksaklıkların, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimi de iyice zorlaştırdığını söylemek mümkündür. Buradan hareketle romanlarda gecekondu mahallelerinde yaşayan çocukların gerekli eğitimi alamamalarına karşın yaşamak için zorunlu olan ihtiyaçlarına da ulaşamadıklarının altı çizilmiştir. Bu çerçevede belediye ekipleri ve gecekondu sakinleri arasındaki uyuşmazlıklar ve mücadeleler de romanlara yansımıştır. Bu durum yazarlar tarafından genelde hükümet ve yerel yönetimlerin uyguladığı yanlış politikalara yönelik yapılan eleştiriler şeklinde ifade edilmiştir.

Romanlarda şehirde yer edindikten sonra gecekondu sakini olan kahramanların, Ankara’da bir iş arayışına girdiklerini okuruz. Küçük ve ucuz işlerde çalışan gecekondulular, genelde işsizlikle mücadele ettiği için geleneksel aile yapısındaki “ataerkil” düzenin aksine eşlerinin şehrin merkezindeki temizlik işlerine gitmelerini engelleyememişlerdir. Hatta incelenen romanlardan hareketle kadınların erkeklere oranla daha kolay iş bulabildiğini söylemek mümkündür.

Türkiye’nin toplumsal değişimini yansıtan bu romanlarda, mekânın bireyler üzerindeki psikolojik etkisi, gecekonduyunun Ankara’ya alışma süreci bir diğer ifadeyle

yeni kimlik kazanma süreçleri izah edilmiştir. Bu bağlamda arabesk kültür ve sosyal ikilem gibi izlekler öne çıkarılmış, gecekondu mahallelerinde yaşayan insanların bir sosyal ikilem içerisinde olduğu sonucuna varılmıştır. Gecekondu kahramanlar, şehirlilik ve köylülük arasındaki arabesk kültür içerisinde Ankara’da varlık göstermeye çalışmışlardır. Böylelikle gecekondulaşma olgusunun insan ve toplum üzerinde yarattığı etki ve değişimin neden olduğu şehirli ve gecekondu ayrımı dolayısıyla Ankara’da belirginleşen bir sosyal tabaka oluştuğuna dikkat çekilmiştir.

Ankara’nın nüfusu her geçen gün değişmiş ve bu değişim romanların kurgu dünyasında aktarılmıştır. Artan gecekondu nüfusu, şehirlinin gözünden gecekonduya yüklenen olumsuz imaj paralelinde verilmiştir. Bu bağlamda da şehirli ile gecekondu arasındaki sosyal ortam ve dünya görüşü gibi karşıtlıklar ön plana çıkarılmıştır.

Gecekondulunun hissettiği yıkım korkusu, romanların genel temlerinden biridir. Yıkılma korkusunun yarattığı psikonevrotik hal ve bu uğurda verilen dramatik mücadeleler romanlarda trajik sahnelerle yer almıştır. Gecekondu sakinleri çoğu zaman bu durumun yaşanmasını engelleyememiş ve bu durumdan kurtulmanın tek yolunun tekrar gecekondu inşa etmek olduğuna inanmıştır. Bu sebeple her yıkım beraberinde yeni inşaları getirmiştir, her umutsuzluğun sonu umuda yükselen yeni bir yapı olmuştur.

Yıkılanı tekrar inşa eden bu halkın, mücadeleyi ve umut etmeyi bırakmamasının temel nedenlerinden biri kadere ve kazaya iman anlayışına bağlı olarak geliştirdiği teslimiyet algısı olmuştur. Zira geleneksel yaşamlarında bulunan teslimiyet algısından şehre göç ettikten sonra da uzaklaş(a)mamışlardır. Bu durum roman kahramanlarının kır geleneklerini koruduğunun ifadesidir. Yaşadıkları zorlukları aşabilmek için yaratıcıya sığınmışlardır ve umut etmekten vazgeçmemişlerdir.

Görülüyor ki yazarlarımız tarafından gecekondu olgusu, toplumsal alandaki karşılığı ile izah edilmeye çalışılmıştır. Bu noktada çaba sarf eden yazarların ideolojik tavrı ise gecekondu olgusunu ele alma biçimlerinde farklılığa neden olabilmektedir. Sevgi Soysal, Tahir Fikri, Fakir Baykurt, Ayla Kutlu, Talip Apaydın, Kemal Ateş ve Adalet Ağaoğlu gecekondu sorununu romanlarına, sosyalist paradigmalara uygunluk teşkil edecek şekilde dahil etmişlerdir. Ancak Emine Işınsoy, milliyetçi/muhafazakâr tavrının neticesi olarak gecekondu olgusunu ahlaki çözülme paralelinde ele almıştır. Buna rağmen farklı dünya görüşlerine sahip yazarlarımızın ortak söylemleri olabilmektedir. Sosyal

gerçeklikle uyuşan bir tem oluşturan yazarların farklı ideolojik görüşlere sahip olmaları ise gecekondu olgusunu ifadede tarafsız kalmadıklarını ve ağırlıklı olarak pozitif bir bakış açısı geliştirdiklerini kanıtlar niteliktedir.

Yapılan inceleme neticesinde Türkiye tarihindeki gecekondulaşma sürecinin bahsi geçen romanlardan yola çıkarak benzeş ve eş zamanlı ilerlediği sonucuna varılmıştır. Sosyolojik verilerden de ulaşıldığı üzere Ankara'daki gecekondu, hızlı göçlerin sonucu olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Başlangıçta sefil halde olan halk, 1945-1950'li yıllarda "baraka" olarak adlandırılabilir derme çatma yapılar inşa etmiştir. 1950-1960'lı yıllara gelindiğinde mahallileşme ve yerleşme başlamış, beraberinde bu mahallelere küçük çaplı altyapı götürülmüştür. 1960 yılından itibaren ise ithal ikameci politikalar geliştirilmiştir. Dolaylı olarak tüm bu sürece gecekondu kahramanlar aracılığıyla ulaşabilmek mümkündür. Roman kişilerinin yaşadıkları köylerdeki topraklar verimsizdir ve makineleşme doğrultusunda iş gücüne olan ihtiyaç azalmıştır. Dolayısıyla büyük şehirlerdeki sanayi kuruluşları çekici bir güç olarak karşımıza çıkmış ve roman kahramanları buna aldanarak şehre göç etmeye karar vermiştir. Romanlarda Ankara'ya göç edilmesinin sebepleri arasında ailelerin çocuklarını daha iyi koşullarda okutabilme arzusu da yatmaktadır.

1945-1950'li yılların siyasal panoramasına koşut olarak ortaya çıkan gecekonduların iyileştirilmesi amacıyla oluşturulan yasaların romanlarda gerçeklikle birebir örtüşüyor oluşu, yazarların iktidarın geliştirdiği politikalara yönelik izlenimlerini görebilmemize yardımcı olabilmektedir. Buna göre imar planlarının zamanında ve yerinde yapılmaması, yerel yönetimlerin yetersiz politikaları, gecekondu halkının yalnız bırakılması eleştirilmiştir. Siyasi eleştiri şeklinde romanlara yansıyan bu durum, yazarlarımızın gecekondu sorunu üzerine ifade ettikleri politik tavrın sonucudur.

Sosyolojik verilerin kırdan kente göçlerde üzerinde durduğu olgulardan biri "kültürel çatışma" olmuştur. Romanlarda bu durum gecekondu insanının şehirlilik ve köylülük girdabında tepetaklak olan yaşamının verildiği yerlerde somut bir şekilde ifade edilmiştir. Denilebilir ki gecekondu sorunu bir "sosyal afet" olarak görülmüş, bu afetin yarattığı yıkım ise bireyler üzerinde oldukça etkili olmuştur.

Çalışmamızda belirli bir dönem aralığını seçmemizin başlıca nedeni ağırlıklı olarak 1970-1985 yılları arasında yayımlanmış romanlara bu olgunun yansımış olmasından

ötürüdür. 1950 sonrası dönemde yazılan romanlarda da özellikle Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sâmîha Ayverdi, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimlerde şehirleşmenin toplumsal izleklerine şahit olabilmek mümkündür. Öte yandan 1970-1980'li yıllarda Ankara'nın Altındağ ilçesinde nüfusun neredeyse iki katına çıkmış olması, yazarlarımızın şehirdeki kaotik zeminde yer alan gecekondulaşmayı daha detaylı gözlemleme fırsatı yakalayabilmelerini sağlamıştır.

Netice itibarıyla gecekondulaşma sorunu, kurgusal metinler üzerinden okumak ve anlamlandırmak gereklidir. Bu gerekliliği doğuran temel unsur, gecekondulaşma sorununun pek çok kaynaktan önce romanlara taşınması ile ilgilidir. Biz çalışmamızda şehirleşme paralelinde ele alınan bu problemi belirlediğimiz sınırlılıklar içerisinde derinlemesine incelemeye çalıştık. Çalışmamızın eksikleri olduğunu şimdiden kabul etmekle beraber romanlar üzerinden Ankara bağlamında ele aldığımız bu sorunun, İstanbul şehri üzerinden dönem aralığı genişletilerek de ele alınabileceği kanısındayız. Nitekim 1950 sonrası yazılan romanlarda, şiirlerde ve hikâyelerde, yazarlarımız tarafından dört büyük şehirden biri (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana) mekânsal olarak seçilmiş ve zaman zaman gecekondulaşma sorunu yer verilmiştir.

Sonuç olarak edebiyat ve sosyoloji ilişkisi çeşitli yönleri ile araştırılıp tartışılmalıdır ve bu iki alanın birbirinden ayrılmaz bir durumda olduğu kabul edilerek disiplinler arası ilişik yoksun bırakılmamalıdır. Çünkü edebî eserlerin bir yönü daima gerçek yaşama bakmaktadır. Öte yandan gecekondulaşma sorunu, romanlardaki izlekleri ile okuma gayreti içerisine girmek, roman ve toplum arasındaki etkileşimsel ilişkiye yeni bir katkı sağlayacaktır. Benzer şekilde gecekondulaşma bahsini romanlar bağlamında ele alan çalışmaların yaygın olmaması da bu tezin literatüre sağlayacağı katkılardan birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu tezin, daha sonra bu konuda yapılacak olan çalışmalar için faydalı olması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

İncelenen Romanlar

- Ateş, Kemal, *Toprak Kovgunları*, May Yayınları, İstanbul 1982.
- Ağaoğlu, Adalet, *Üç Beş Kişi*, Remzi Kitabevi, Ankara 1984.
- Apaydın, Talip, *Kente İndi İdris*, Tekin Yayınevi, Ankara 1981.
- Baykurt, Fakir, *Kara Ahmet Destanı*, Literatür Yayınları, İstanbul 2018.
- Baykurt, Fakir, *Keklik*, Literatür Yayınları, İstanbul 2018.
- Fikri, Tahir, *İshak*, Fikrî Yayınlar, Ankara 1974.
- Kutlu, Ayla, *Cadı Ağacı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986.
- Kutlu, Ayla, *Kaçış*, Bilgi Yayınları, Ankara 2002.
- Işinsu, Emine, *Canbaz*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996.
- Soysal, Sevgi, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Soysal, Sevgi, *Yürümek*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

Kitap ve Makaleler

- Alver, Köksal, “Romanın Dilinde Kent”, *Hece Dergisi*, S. 147, Mart 2009, ss. 67-76.
- Arık, Ferhat, “Gecekonduyu Wacquant’la Düşünmek: Umut Mekânlarında Toplumsal ve Mekânsal Dönüşüm”, *İdeal Kent*, C. 10, S. 26, 2019-1, ss. 276-315.
- Aytaç, Gürsel, *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, 1. bs., Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.
- Aytaç, Gürsel, “Çarpık Kentleşme Olgusunu İşleyen Bir Roman: Kemal Ateş’in “Toprak Kovgunları”, *Yazko Edebiyat*, S. 31, C. 5, Mayıs 1983, ss. 122-127.
- Bahtin, Mikhail, *Karnavalda Roma -Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar-*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- Bektaş, Yasin, Ceyhan Yücel, “Ankara-Altındağ Tepesi Gecekondu Bölgesi’nde Mekânsal Ayrışmanın Gözlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Megaron*, C. 8, S. 2, 2013, ss. 115-129.

- Belge, Murat, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003.
- Budan, Cem Yılmaz, “Türk Romanında Gecekondu İmgesi ve Gecekondulaşma”, *II. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu: 3-7 Mayıs 2017- Muğla: Sempozyum Bildirileri* (ss. 627-639), Muğla 2017.
- Çakır, Sabri, “Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Mayıs 2011, ss. 209-222.
- Çankaya, Erol, “Türk Edebiyatında Ankara: Bir Orta Anadolu Kasabasının Siyasal Etkenlerle Değişimini Türk Edebiyatında İzlemek”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 25, S. 1, Ocak 2014, ss. 57-92.
- Dinamo, Hasan İzzettin, *Gecekondumdan Şiirler*, May Yayınları, İstanbul 1976.
- Erdoğan, Necmi, “Gündelikçi Kadınlar, Emir Erleri ve Benzerlerine Dair “Aşağı” Sınıflar, “Yüksek” Tahayyüller”, *Birikim*, S. 132, Nisan 2000, ss. 33-38.
- Elçi, Handan İnci, *Roman ve Mekân, Türk Romanında Ev*, Arma Yayınları, İstanbul 2003.
- Erman, Tahire, “Kent ve Gecekondu”, *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, drl. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu vd., Örgün Yayınevi, İstanbul 2010.
- Güllü, İsmail, “Gecekondu Gençliğinde Sosyo-Kültürel ve Dini Yaşam -Kayseri Argıncık Örneği-”, *EKEV Akademi Dergisi*, S. 47, Bahar 2011, ss. 65-84.
- Heper, Metin, *Türkiye Sözlüğü -Siyaset, Toplum ve Kültür-*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006.
- İlbar, Zafer, “Ankara Gecekondu Ailelerine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 1-2, 1988, ss. 20-31.
- Kaya, Erol, *Kentleşme ve Kentlileşme*, İlke Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Kaymal, Cansu, “Kırdan Kente Göçün Kültürel Sonuçları: Gecekondulaşma ve Arabesk”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 15, 2017, ss. 1499-1519.
- Keleş, Ruşen, *100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1972.

- Keleş, Ruşen, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, İstanbul 2010.
- Kıray, Mübeccel, *Toplumbilim Yazıları*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1982.
- Köprülü, M. Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü* (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- Meriç, Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.
- Millî Eğitim Bakanlığı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük 2*, Ankara 1995.
- Özbek, Meral, *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Parla, Jale, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Şenyapılı, Önder, "Türk Yazınında Kırdan Kente Göç Olgusu", *Yazko Edebiyat*, C. 5, S. 32, Haziran 1983, ss. 74-88.
- Şenyapılı, Tansı, *"Baraka"dan Gecekonduya -Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923-1960-*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Şenyapılı, Tansı, *Gecekondu 'Çevre' İşçilerinin Mekânı*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Basım İşbirliğinde Basılmıştır., Mart 1981.
- Tekeli, İlhan, *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009.
- Tekeli, İlhan; Gülöksüz, Yiğit; Okyay, Tarık, *Gecekondu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir*, Cem Yayınevi, İstanbul 1976.
- Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı -Romanın Unsurları 1-*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012.
- Tiken, Servet, "Türk Romanında Kent Yoksulluğu ve Gecekondu Sorunu", *Dergâh Dergisi*, S. 297, Ekim 2014, ss. 20-23.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 10. b., Ankara 2005.
- Türkdoğan, Orhan, *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.

Türkdoğan, Orhan, *Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1977.

Türkiye Cumhuriyet Anayasası, 1961, Madde 49.

Uğurlu, Seyit Battal, “Yenişehir’de Bir Öğle Vakti’nde Yapı, Tema ve Metafor”, *BİLİG*, S. 46, Yaz 2008, ss. 153-178.

Yasa, İbrahim, “İç Göçlerin Büyük Şehirlerin İş-Güç Çeşitlerindeki Etkileri (Ankara Örneği)”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, Ankara 1968, ss. 175-193.

Yasa, İbrahim, “Gecekondulu Ailesi (Geçiş Halinde Bir Aile Tipolojisi)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 25, S. 4, Ankara 1970, ss. 9-17.

30 Temmuz 1966 Gün ve 775 Sayılı Yasa.

Lisansüstü Tezler

Budan, Cem Yılmaz, *Türk Romanında Şehirleşme Olgusu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2014.

Çopur, Gürhan, *Ayla Kutlu’nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan 2018.

Dikmen, Özge, *Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarında Sosyal Yapı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008.

Erol, Kemal, *Talip Apaydın’ın Hayatı, Roman ve Öyküleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2005.

Eronat, Kamuran, *Adalet Ağaoğlu İnsan ve Eser*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2004.

Karabela Şermet, Sevim, *Fakir Baykurt: Hayatı ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Karaca, Faruk, *Teslîmiyet Kavramının Psikolojik Tahlili* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1994.

- Karakeçi, Mehmet Nur, *Emine Işınsu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan 2017.
- Kökdemir, Ahmet, *Emine Işınsu Hayatı-Şahsiyeti-Sanatı-Fikirleri-Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1995.
- Sevinç, Bekir, *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde 1950 Sonrası On Türk Romanında Göç ve Gecekondu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1998.
- Tiken, Servet, *Türk Romanında Kentleşme ve Kentlileşme (1950-1980)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Turan, Muhammet Fatih, *Kemal Ateş'in Hikâyeleri ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2019.
- Uğurlu, Seyit Battal, *Adalet Ağaoğlu'nun Hayatı, Romanları ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2003.
- Yaşar, Şermin, *Ayla Kutlu'nun Roman ve Hikayelerinde Yapı İncelemesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Yüce, Sefa, *Sevgi Soysal'ın Hayatı ve Edebî Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hüseyin ALGÜL
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	“Attila İlhan’ın Roman Türüne Yönelik Görüşleri” [Bildiri], <i>İstanbul Kültür Üniversitesi VI. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi</i> , (Haziran 2021), İstanbul.
İş Deneyimi	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	İstanbul Lisan Akademisi
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	10.08.2021